beyond.istanbul

mekânda adalet ve deprem

12—2022

ISSN 2587-2508
Ulusal Süreli Yayın - 2022

Yayımlayan:
Mekanda Adalet Derneği

Sorumlu ve Yazı İşleri Müdürü:
Yaşar Adnan Adanalı

Sayı Editörü:
Eray Çaylı

Dergi Editörü:
Bahar Bayhan

Tasarım:
Tuğrul Peker - Fol / fol.com.tr

Tasarım Uygulama:
Gizem Öztekin

Yazı Karakteri:
Santral - Taner Ardalı

Son Okuma:
Selver Sezen Kutup

Katkıda Bulunanlar:
Aslı Odman, Ceren Yartan, Mert Çakır, Ekin Çekiç, Emirkan Cörüt, Kübra Ekmekci, Onur Temel.

Yönetim Yeri:
Kemankeş Karamustafapaşa Mah.
Halil Paşa Sok. Ömer Abed Han 2/416
34425 Beyoğlu, İstanbul
+90 0545 358 9581
info@beyond.istanbul

Baskı:
Print Center
Sultan Selim Mahallesi, Libadiye Sokak
No:3 34416 - 4.Levent / İSTANBUL
Telefon: +90 (212) 371 0 300
info@printcenter.com.tr

Development and Peace
CARITAS CANADA
Développement et Paix
CARITAS CANADA

İçindekiler

3 **Editöryel**

4 **Konuk Editörden**
Depremin Politikliği: Adaletsizlik, Risk, Dirençlilik
Eray Çaylı

10 **"Doğal" Afetler Ne Kadar Doğal? Haiti'de Deprem ve İnsancıllık Dürtüsü**
Andrew D. Pinto

18 **1975 Lice Depremi: Bir Afet Coğrafyası**
Ian Robert Davis

24 **Harabe Olmuş Gelecekler: Deprem Sonrası Van'da İstikrarsızlıkla Başa Çıkmak**
Marlene Schäfers

30 **Himalaya Sınır Bölgelerinde Depremle ve Kızgın Tanrılarla Yaşamak**
Mabel Denzin Gergan

38 **İkili Risk**
Kamile Batur

44 **Adaletsiz Kentsel Dönüşüm Süreçlerine Karşı Mahalle Mücadelesi: GOP Mahalleler Birliği'nden Süleyman Çelik ile Söyleşi**
Bahar Bayhan

52 **"Sismik Gerçeklik" İstanbul'da Ne Anlama Geliyor? Kentte Toplaşmanın Dinamikleri ve Riskin Tercüme Ediliş Biçimleri**
Youenn Gourain

60 **Sayılar ve Senaryolar Beklenen İstanbul Depremi Hakkında Bize Ne Söylüyor?**
Onur Arslan, Ebru Kayaalp Jurich

66 **Deprem Hazırlığında Özgür Yazılım ve Açık Kaynak Kullanımı: Yer Çizenler Derneği'nden Can Ünen ve Orkut Murat Yılmaz ile Söyleşi**
Bahar Bayhan, Duygu Dağ

74 **Sayısal Göstergelerin Ötesinde Depremi Konuşmak: Savaş Karabulut ile Söyleşi**
Bahar Bayhan

78 **Kamel Dekhli'nin İzmit Depremi Tanıklığı**

86 **Depremden Sonra Konut Sorunu: İZDEDA Başkanı Haydar Özkan ile Söyleşi**
Sena Nur Gölcük

95 **Afete Karşı Mahalle Örgütlenmesi: MAG Başkanı Hüseyin Karadayı ile Söyleşii**
Sena Nur Gölcük

102 **Deprem Toplanma Alanında Yapılaşmaya Karşı Bir Direniş Örneği: Eski Moda Sabit Pazarı, Yeni Moda Bostanı**
Liana Kuyumcuyan

110 **Çevre Hukuku Bağlamında Çevresel Bilgilendirme Yükümlülüğü ve Deprem İlişkisi Üzerine**
Emre Yılmaz, Nisa Nur Sevinç

118 **Kentlerde Beklenen İkincil Afet: Asbest Ayşe Selda Altıntop ve Kenan Yıldız ile Söyleşi**
Bahar Bayhan

130 **Dosya: Deprem ve Kırılgan Gruplar**
Bahar Yavuz, Esra Demirkol Colosio, Ferhat Boratav ve Rümeyza Kazancıoğlu, Gizem Kıygı, Selen Yüksel, Zozan Özgökçe

146 **İstanbul'da Deprem Riskinin Bir Cephesi Olarak Kanal İstanbul: Pelin Pınar Giritlioğlu ve Savaş Karabulut ile Söyleşi**
Bahar Bayhan

152 **Afetler ve Sosyal Konut Pratikleri**
Can Orhan

157 **Biyografiler**

Editöryel

Türkiye'nin, deprem kuşaklarının bulunduğu bir coğrafyada yer alması ve periyodik aralıklarla çeşitli depremleri tecrübe etmesi, depremin ülkenin makus talihinin bir parçasıymışçasına gündemde yer bulmasına neden oldu. Kaçışı olmayan doğal afet anlatısının toplumda yavaş yavaş dönüşmeye başlaması ise 1999 Marmara Depremi'nin ardından, dönemin önemli figürü Prof. Ahmet Mete Işıkara'nın "deprem öldürmez, binalar öldürür" şeklindeki meşhur sözünün sloganlaşmasıyla oldu. Depremin kaçınılmaz ama etkilerinin azaltılabilir olduğu fikri yaygınlaşmaya başladı. Öte yandan bugüne kadar deprem riskine karşı alınması gereken önlemlerin teknik uzmanlığa indirgendiğini, depremin büyüklüğüne ve ölüm sayılarına, hasar oranlarına odaklanan tartışmaların da çözümleri toptancı bakış açılarına hapsettiğini görüyoruz.

beyond.istanbul'un "Mekânda Adalet ve Deprem" başlıklı 12. sayısı, deprem tartışmalarını sayısal göstergelerin ve kırmızı alarm durumunun ötesine, toplumsal adalet eksenine çekmeyi öneriyor. Depremin yakıcılığını göz ardı etmeden, toplumsal eşitsizliklerle kesişimine ve bunun yanı sıra adalet arayışları ve mücadele deneyimlerine odaklanan yazılar ve fotoğraflar yer alıyor. Bu sayının, depremlerin toplumsallığını ve politikasını irdelemek için bir zemin oluşturmasını umut ediyoruz. Yayın üzerinde özenle çalışan konuk editörümüz Eray Çaylı'ya, yayının hazırlanması konusunda destekleri için MAD Yayınlar Sorumlusu Ceren Yartan'a teşekkür ederiz.

Mekanda Adalet Derneği adına
Bahar Bayhan

Depremin Politikliği: Adaletsizlik, Risk, Dirençlilik

Eray Çaylı

Deprembilimci Prof. Dr. Ahmet Ercan'ın 30 Ekim 2020 İzmir Depremi akşamı çok izlenen bir televizyon kanalında katıldığı canlı yayında kullandığı "depremde yoksullar ölür" ve "ana sorun, yoksulluktur" ifadeleri, özellikle muhalif çevrelerde geniş yankı buldu.[1] Ercan'ın sözleri, esasen, son 20 yıldır küresel ölçekte gittikçe görünür hâle gelen afetlere verilen muhalif tepkiler kapsamında sıkça dile getirilen "doğal afet diye birşey yoktur; tüm afetler politiktir" eleştirisinin güncel ve yerel bir türeviydi. "Politik" olanın "doğal" addedilerek kaçınılmazlaştırılmasına yöneltilen bu eleştiri, depremin toplumsal-mekânsal adalet ile ilişkisini kavrayabilmek için elzem olsa da derinleştirilmeye muhtaç. Deprem gibi afetler, bugün, dünyanın farklı yerlerinde devlet ve devletüstü organizasyonlar gibi anaakım aktörlerin "toplumu deprem riskine karşı dirençli kılma" şiarıyla geliştirdikleri ve uyguladıkları çokboyutlu teamüllere zaten apaçık politik birer olgu olarak dahil olmuş durumdalar. Depremlerin politik olduğu temel fikri artık anaakımın bir parçası olduğuna göre, politikliklerinin tam olarak nerede kurulduğu ve nereye bakılarak anlaşılabileceği soruları önem kazanıyor. "Yoksulluk çözülürse deprem sorunu da çözülür." benzeri söylemlerin adaletsizliğe yaptıkları vurgu önemli olmakla birlikte, depremlerin adaletsizlik ile bağıntısını genel iktisat gibi depreme dair teamüllerin dışındaki alanlara ihraç etme eğilimleri, üzerine düşünmeye değer. Adalet ve adaletsizliği sadece depremin etkilerinin dağılım ve dozajını belirleyen bağlamsal etkenler olarak değil de, deprem hazırlığı, depremi anlamlandırma ve depremin yaralarını sarma gibi bizatihi depreme has alanlarda kurulan olgular olarak ele almak depremin politikliğine dair ne gibi yeni kavrayış ve yaklaşımları mümkün kılabilir? beyond. istanbul'un "Mekânda Adalet ve Deprem" temalı yeni sayısı bu soruyu deprembilim, antropoloji, insani yardım, haritacılık, mimari, beşeri coğrafya, kent çalışmaları, şehir planlama, sanat, hukuk ve toplumsal dayanışma alanlarında faaliyet gösterenlerin katkılarıyla ele alıyor.

Uluslararası bağlamda coğrafyacı Neil Smith'in 2005 Katrina Kasırgası sonrası yazdığı yazıya başlığını vermesiyle birlikte klasikleşmeye başlayan "Doğal afet

diye bir şey yoktur." söyleminin Türkiye ve deprem özelindeki önemli bir örneğini, Birikim Dergisi'nin 1999 Gölcük Depremi'nin hemen ardından yayımladığı sayının sayfalarındaki şu ifade sergilemekteydi: "Temel savımız, bu depremin yol açtığı tahribatın doğaldan çok toplumsal bir afet olduğu yolunda."[2] Her iki yazı da, son derece isabetli biçimde, tartıştıkları afetlerin etkilerinin halihazırdaki iktisadi ve toplumsal eşitsizliklerce farklılaştırıldığını ve dahası bu etkilere verilen başlıca tepkilerin de kapitalist serbest piyasacılık ve ulus-devletçi milliyetçilik gibi çok daha derine inen sistemsel dinamiklerce belirlendiğini söylemekteydi. "Mekânda Adalet ve Deprem" sayısı bu iki yazının örneklediği eleştirel hattı derinleştirmeyi amaçlıyor. 2000'li yıllarla 2020'leri birbirinden ayıran bir tespit ile başlarsak, aradan geçen sürede, özellikle de küresel ısınma ve iklim değişikliğinin iyice görünür hâle gelmesi nedeniyle, gerek devletlerin ve devletüstü organizasyonların gerekse sermayedarların pratiklerini sadece ve açıkça kâr etmek veya ulus-devletin bütünlüğünü korumak gibi amaçlara dayandırmalarının neredeyse imkânsızlaştığını söyleyebiliriz. Türkiye'den örnekleyecek olursak, devletin Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı'nı (UDSEP-2023) ele alabiliriz. UDSEP-2023, hedefini "deprem riskini azaltmada ve depremlerle baş edebilmede hazırlıklı ve dirençli bir toplum yaratılması" ve yöntemini de "çok paydaşlı bir katılım" olarak tanımlıyor.[3] Bu ifadelerdeki "toplum" ve "katılım" gibi vurgular, depremlerin doğal değil politik olduklarına dair anlayışın bugün anaakımın bir parçası hâline geldiğini gösteriyor.

Elbette, depremlerin politikliğine dair anlayışın anaakımlaşmış olması, toplumsal-mekânsal adaletsizlik ile deprem arasındaki bağıntıyı koparmış değil. Bu bağıntının devam eden yakıcı tezahürleri, kimi zaman "rant" gibi iktisadi motivasyonlara, kimi zaman ise normal usullerin istisnası olduğu ima edilen "ihmal", "ehliyetsizlik" ve "liyakatsızlık" gibi sebeplere bağlanabiliyor.[4] Ancak "rant"a işaret etmek, paradoksal bir şekilde, depremin politikliğini bu kez "doğa" olmasa da artık en az onun kadar "her yerde hazır ve nazır" bir güç olarak görünür hâle gelmiş başka bir alana tahvil ederek kaçınılmaz-

laştırmak anlamına geldiği gibi, "ihmal", "ehliyetsizlik" ve "liyakatsızlık" da normal addedilen usulleri eleştiriden azade kılıyor. Oysa depremin politikliğini, türlü başka alanların uzantısı olarak değil, doğrudan depreme dair süreçler üzerinden biçimlendirilen ve dolayısıyla bu süreçleri belirleyegelen yerleşikleşmiş yöntemlerin de sorgulanmasını gerektiren bir mesele olarak ele almak da mümkün. Bu sorgulamayı, herhangi bir somut duruma odaklanmayan bir giriş yazısında hakkını vererek geliştirebilmem elbette mümkün değil. Yine de, kavramlar da yöntemleri şekillendirdikleri için, işaret etmeye çalıştığım sorgulama hattını en azından kavramsal bir sorunsallaştırma ile örnekleyebilirim. Yukarıda andığım UDSEP-2023 örneğine tekrar dönerek, burada bahsi geçen "risk" ve "dirençlilik" kavramlarını ele alalım. Son yirmi yıl zarfında sadece Türkiye değil dünya çapında da anaakım afet politikalarının merkezinde yer alır hâle gelen bu iki kavram, sözkonusu politikalarda yer aldıkları hâlleriyle, toplumsal-mekânsal adaletsizlikçe biçimlendirilmiş bir tarihselliğe sahip.

"Risk" kavramının kökenleri, bugün örneğin sigorta gibi mekanizmalarda yer almaya devam ettiği hâliyle Kolomb sömürgeciliği ve Atlantik köle ticaretine dayanıyor. Avrupa-Afrika-Amerika üçgeninde 16. yüzyılda başlayan ve yasaklandığı 19. yüzyıla kadar ivmelenerek devam eden köle ticareti kapsamında icat edilmiş, akabinde deniz ticareti alanının vazgeçilmezi olmuş ve daha yakın geçmişte de artık herhangi bir tür belirsizliğin tesir ettiği düşünülen tüm iktisadi alanlarda yerleşikleşmiştir. Köle tüccarları okyanusaşırı yük taşımanın çevresel ve iklimsel etkenler nedeniyle oldukça güvencesiz bir faaliyet olduğunun farkına vardıkları anda, bu güvencesizliğin kendisini bir tür meta olarak değerlendirmeyi düşündüler. Güvencesizliği tüm toplumsal, tarihsel ve coğrafi içeriğinden ve dolayısıyla ilişkiselliğinden arındırarak —yani, soyutlayarak— "risk" kavramı üzerinden bir metaya dönüştürdüler. "Risk", alınan, satılan, piyasada paydaşı olunan bir şeye dönüştü. Gelecekte vuku bulabileceği bilinen ve bilinmeyen tüm tehditler hep birlikte "risk" adlı birim üzerinden birbiriyle değiş tokuş edilebilir hâle geldi. Bugün adına sigorta dediğimiz endüstrinin ortaya çıkışı da böylece gerçekleşti.[5] Köle tüccarları, olası yük kaybı (yani taşıdıkları köleleştirilmiş insanların yitimi) durumunda tazminat garantisi edindiklerinden faaliyetlerini dizginsizce sürdürebilme imkânı buldular.

Bu anlamıyla "risk" çok geçmeden, okyanusaşırı ticaretle sınırlı kalmayarak sömürgeci projenin diğer ayaklarına yani toprak işgali ve insan sömürüsüne de uygulanır hâle geldi. Sömürgeci tüccar böylece ticaretini her koşulda güvence altına almış oldu. Salt birer "yük" muamelesi yaptıkları köleleştirilmiş halkların da, başlarına ne gelirse gelsin, tüccarın kazancına zeval gelmeyeceği garanti altına alınmış oldu.[6] Yani, başta sömürgeci tüccarların deneyimlediği reel güvencesizlik tamamen toprağı ve emeği sömürülen halklara transfer edilmiş oldu. Öyleyse, "risk" en baştan beri sömürenin, güvencesizliği kendi üzerinden atarak sömürülene aktarmasının aracı olageldi. Sömürgecinin, hem hesap verebilirliğini ortadan kaldırdı hem de kârını garantiledi. "Dirençlilik" (resilience) kavramı için de benzer bir şecereden söz edilebilir. Kolomb sömürgeciliği bağlamında kölelik, köleleştirilen halkların hayatlarını kolayca gözden çıkarılabilecek kılmanın yanı sıra sömürü koşullarına dayanıklılıklarının diğer halklara göre çok daha yüksek olduğu iddiası aracılığıyla mantıksallaştırılmaya çalışıldı.[7] Özetle, bugün hâlâ anaakım yaklaşımlarda yer bulduğu hâlleriyle gerek "risk" gerekse "dirençlilik", kapitalizmi küreselleştiren Kolomb sömürgeciliğinden bu yana güçlünün güvencesizliğini ve mesuliyetini güçsüze aktarmasına yaradı (ve tabii, bu esnada, "güç" dediğimiz şeyi de sürekli yeniden şekillendirdi ve tanzim etti). Her iki kavram da bu şekilde şecerelendirildiklerinde adaletsizliğin sadece depremin etkilerini çerçeveleyen bir bağlam olmadığını, deprem gibi afetlere dair yerleşik tahayyül ve

Bugün hâlâ anaakım yaklaşımlarda yer bulduğu hâlleriyle gerek “risk” gerekse “dirençlilik”, kapitalizmi küreselleştiren Kolomb sömürgeciliğinden bu yana güçlünün güvencesizliğini ve mesuliyetini güçsüze aktarmasına yaradı.

teamülleri tarihsel olarak belirleyegeldiğini gösteriyor.

İlerletmeye çalıştığım eleştirel hattı tekrar Türkiye'ye bağlamak gerekirse, Afet Yasası olarak da bilinen Mayıs 2012 tarihli ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'dan bahsedebiliriz.

Yasa, bilindiği üzere, baştan beri çok tartışıldı, suistimale açık olduğu vurgulandı.[8] "Afet" deyip geçtiğinden, tanımda herhangi bir somutlaştırmaya gitmediğinden ve afetin tam olarak neyi kapsayacağının ucunu açık bıraktığından, akla gelebilecek her olayın ve olgunun afet olarak bu yasa kapsamına dahil edilebilme olasılığı gündeme geldi. Yasanın hazırlık süreciyle neredeyse eşzamanlı olarak kurulan, birçok vazifesinin yanı sıra kendisini afeti tanımlamaya da adayan ve depremden böcek istilasına, sanayi kazalarından silahlı çatışmaya kadar geniş bir yelpazeyi afet tanımına dahil eden AFAD'ın çalışmaları da bu açık uçluluğu çözüme kavuşturmak bir yana dursun, katmerlendirdi.[9] Yasa, netlikten yoksunluğunu belki risk tanımı üzerinden bertaraf etmeye çalıştı. Ne de olsa "riskli yapı" ve "riskli alan" addettiği yerleri hedefine oturtan bir metindi ve risk tespitinin bilimsel bir zemine oturacağı varsayılıyordu. Ne ki, İstanbul'un en sağlam zeminine sahip olduğu raporlanan Gaziosmanpaşa ve Sarıyer gibi ilçelerinde yaşayan ve gerek sınıfsal gerekse ırkçı ayrımcılığa maruz kalagelmiş toplumların yoğun yaşadığı alanlara Afet Yasası üzerinden müdahale edilmeye çalışılageldi.

Afet Yasası'nın metinsel ucu açıklığının aynı zamanda ve aslında bir tür toplumsal-politik özgüllüğe de tekabül ediyor oluşu, özellikle Nisan 2016'da iyice belirginleşti. O dönem yaşanan şehir savaşlarına cevaben yasaya bir ek yapıldı ve evvelden "Zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle can ve mal kaybına yol açma riski taşıyan" alan olarak tanımlanan "riskli alan" kapsamına şu iki yeni tanım eklendi: "Kamu düzeni veya güvenliğinin olağan hayatı durduracak veya kesintiye uğratacak şekilde bozulduğu yerlerde; planlama ya da altyapı hizmetleri yetersiz olan veya imar mevzuatına aykırı yapılaşma bulunan yahut yapı ya da altyapısı hasarlı olan alanlar" (Ek Madde 1-a) ve "Üzerindeki toplam yapı sayısının en az yüzde 65'i imar mevzuatına aykırı olan veya yapı ruhsatı alınmaksızın inşa edilmiş olmakla birlikte sonradan yapı ve iskân ruhsatı alan yapılardan oluşan alanlar" (Ek Madde 1-b). Yani, "risk"in konusu olma anlamında "afet" bile devredışı kaldı ve bunun yerini kamu düzeninin bozulması ve enformellik gibi olgular aldı. Yasa kapsamındaki hayatına arkitektonik veya jeolojik güvencesizliğin konusu olarak başlayan "risk", böylece, tepeden inme ve tektip bir yaşam tarzı veya mülkiyete dayalı ikamet gibi müesseselerin çatlaklarından bugüne değin sızabilmiş, bu müesseselerin yarattığı felaketlere fiilen "direnç" geliştirebilmiş herhangi bir pratiğe atfedilebilecek bir olguya dönüştü. Somut tarihsel bağlamlarda ayrımcılığa uğrayanları etkileyen sorunların ve bunlara geliştirilen yanıtların konusu olan riskler ve dirençlilikler böylece silikleştirilirken, bağlamından ve muhataplarından koparılmış birer kavram olarak afet riskini önleme ve toplumun afetlere karşı dirençliliğini artırma kavramları da eşzamanlı olarak anaakım yaklaşımlardaki hâkimiyetlerini sürdürdü elbette.

"Mekânda Adalet ve Deprem" sayısı, bu türden bir bağlamsızlaştırma ve muhatapsızlaştırmayı tartışmaya açıyor. Sayıda, örneğin, depreme hazırlık ve deprem sonrasına dair anaakım yaklaşımlardan ya da bunların bıraktıkları boşluklardan zarar görmüş kesimlerle yan yana durma emeğini vererek somut toplumsal-politik içeriğe sahip bir dirençliliği geliştirenlerle yapılan bir dizi mülakat bulacaksınız. Bunun yanı sıra, belirli bilimsel disiplinlerden gelen araştırmacıların işlerini içeren ve sorgulamayı kendi disiplinlerinin önkabullerine de yönelten bölümlerle de karşılaşacaksınız: 2010 Haiti Depremi akabinde uygulamaya konulan tıbbi yardım pratik-

leri üzerine yazan bir doktor, 1975 Lice Depremi sonrası ortaya çıkan barınma sorununa geliştirilen tavrı sorgulamaya açan bir mimar, coğrafi-mekânsal veri üretiminin kanıksanmış erişilemezliğini kendine dert edinmiş gönüllü haritacılar ve daha niceleri. Depreme hazırlık ve depremin yaralarını sarmak kadar, depremi anlamlandırmaya dair yerleşik yaklaşımları da tartışmaya açmayı istiyoruz: Örneğin, Doğu Himalayalar halklarının sömürgecilik ve depremin arakesitinde coğrafyanın kutsallığına başvuruşlarını tartışan bir yazıya ve 1999 Gölcük Depremi'ni, söze dayalı şahitlik konvansiyonlarının aksine, çizgileriyle kayda geçiren bir tanıklığa yer veriyoruz. Depremin politikliğini türlü başka alana atfetmektense doğrudan depreme dair hazırlık, tepki ve anlamlandırma pratikleri ışığında ele almanın, toplumsal-mekânsal adaleti arayanlara omuz vereceğini umuyorum.[10]

1- *Birgün* (2020, 30 Ekim). Prof. Ercan: Bir ülkede ekonomi ne kadar bozuksa deprem o kadar öldürücü olur. www.birgun.net/haber/prof-ercan-bir-ulkede-ekonomi-ne-kadar-bozuksa-deprem-o-kadar-oldurucu-olur-321166 (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
2- Smith, N. (2006, 11 Haziran). There's no such thing as a natural disaster. *Items: Insights from the Social Sciences*. https://items.ssrc.org/understanding-katrina/theres-no-such-thing-as-a-natural-disaster (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022); Balta, E. ve Paker, M. (1999). Afet: Doğal mı, toplumsal mı? *Birikim, sayı* 125–126, 38-44.
3- T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (2019). UDSEP 2023. www.afad.gov.tr/udsep-2023 (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
4- Ör. bkz. TMMOB Şehir Plancıları Odası (2017, 24 Ekim). ŞPO: Deprem değil, ihmal ve sorumsuzluk öldürür! http://www.tmmob.org.tr/icerik/spo-deprem-degil-ihmal-ve-sorumsuzluk-oldurur (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022); İstanbul Planlama Ajansı (2020). İstanbul deprem çalıştayı: *2-3 Aralık 2019.* Kültür Sanat Basımevi, s. 64, 65, 99, 104.
5- Levy, J. (2012). *Freaks of fortune*. Harvard University Press.
6- Andrews, K. R. (1984). *Trade, plunder, and settlement: Maritime enterprise and the genesis of the British Empire*, 1480–1630. Cambridge University Press; Baucom, I. (2005). Specters of the Atlantic: *Finance capital, slavery, and the philosophy of history*. Duke University Press; Klein, H. S. (2010). *The Atlantic slave trade*. Cambridge University Press.
7- Kolomb sömürgeciliğinin başladığı 15. yüzyıl akabinde uğradıkları türlü kırım nedeniyle nüfusları hızla düşen Amerika ve Karayip yerli halklarının artık sağlayamaz hâle geldiği emeği telafi etmek için Afrika halklarını köleleştirme ve yerinden etme yoluna giden Avrupalı sömürgeciler, bu strateji değişikliğini, Afrikalıların salgın hastalığa ve ağır işe sömürgeleştirilen yerlerdeki yerlilere göre çok daha "dirençli" olduklarını savunarak meşrulaştırıyordu ve hatta bu savları 18. ve 19. yüzyıla gelindiğinde siyah Amerikalıların tıbbi deneylerin konusu kılınmasına dahi yol açtı. Bkz. Clay, K. L. (2019). "Despite the odds": Unpacking the politics of black resilience neoliberalism. *American Educational Research Journal*, 56.1, 78-79.
8- Bu vurgunun yakın geçmişten bir örneği için İstanbul Planlama Ajansı'ndan K. Murat Güney ile yapılan şu mülakata bakılabilir: Demirtaş, E. (2020, 15 Ekim). Hem pahalı hem güvensiz. *Gazete Kadıköy,* https://www.gazetekadikoy.com.tr/gundem/hem-pahali-hem-gvensiz (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
9- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (2019, 6 Ekim). *Afet türleri*. https://www.afad.gov. tr/afet-turleri (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
10- "Mekânda Adalet ve Deprem" sayısına katkıda bulunan herkese, sayıyı derlemem için beni davet eden, bu değerli imkânı bana sağlayan Mekanda Adalet'e ve sayının hazırlanmasında yoğun emekleri bulunan Kentsel Politikalar Programı Sorumlusu Bahar Bayhan ve Yayınlar Sorumlusu Ceren Yartan'a çok teşekkür ederim.

"Doğal" Afetler Ne Kadar Doğal? Haiti'de Deprem ve İnsancıllık Dürtüsü

Andrew Pinto
İngilizceden çeviren: Eda Sevinin

12 Ocak 2010'da yerel saatle 16.53'te Haiti'de, merkez üssü başkent Port-au-Prince'in 25 km batısında gerçekleşen 7 büyüklüğünde yıkıcı bir deprem yaşandı. Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi'nin (UN OCHA) tahminlerine göre, 220 binin üzerinde can kaybı yaşanırken 2,3 milyon kişi de yerlerinden edildi.[1] Bu deprem, geçen yüzyılda yaşanan benzer büyüklükteki herhangi bir depremden iki kat daha ölümcül sonuçlara yol açtı.[2] Çarpıcı olan farksa, 27 Şubat 2010 tarihinde Şili'yi vuran 8.8 büyüklüğündeki depremde, daha şiddetli olmasına rağmen ölüm sayısının 800'ü geçmemesiydi.[3]

Haiti deneyimi neden bu kadar farklıydı? Pek çok yorumcu depremin merkez üssünün yeryüzüne ve nüfusu yoğun alanlara yakın olması, binaların kötü inşa edilmiş oluşu ve yeterli bir acil yardım sisteminin bulunmaması gibi fiziksel etkenlere dikkat çekti.[4] Elbette tüm bu etkenler olağandışı ölüm oranlarında etkili oldular. Ne var ki, her ne kadar pek çok kişi Haiti'nin içinde bulunduğu yoksulluğu ve iç çatışmaları gündeme getirse de yalnızca birkaç yorumcu bu etkenleri depremin sebep olduğu felaket seviyesinin temel belirleyicileri olarak tanımladı.[5] Daha da az sayıda yorumcu ise bu felaketi açıklamak için Haiti'nin tarihine ve mevcut dünya sistemi içindeki konumuna bakmayı önerdi.

Haiti'de yaşananlara benzer felaketlerde "doğal" addedilen şeyler genellikle insan eylemlerinden bağımsız ele alınır. Bu tür olayları inceleyen herhangi bir analizin, bu felaketlerin meydana geldiği tarihsel, siyasal ve ekonomik bağlamları inceleyerek bu olayların "doğallığını sorgulaması" gerekmektedir.[6] Özellikle de sağlık profesyonellerinin ve politika yapıcıların, ülkenin karşı karşıya kaldığı problemlerin doğal olmayan etkenlerini ve bu etkenlerin her türlü müdahale biçimini nasıl etkilediğini anlamaları gerekmektedir. Böyle bir kavrayış geliştirilmeksizin, Haiti'nin toparlanmasını ve kalkınmasını desteklemeyi amaçlayan uluslararası çabalarının arkasındaki insancıllık dürtüsü, ancak zengin ülkelerle Haiti arasındaki tarihsel ilişkiyi

Haiti, Port-Au-Prince'te bir duvar resmi. 1 Eylül 2020. Fotoğraf: arindambanerjee

pekiştirmeye ve süregiden azgelişmişlik durumunu körüklemeye hizmet edebilir.

Bir felaketin temelleri

Haiti tarihine dair bilgi sahibi olmak, depreme ve depremin sonuçlarına dair bilinçli bir kavrayış geliştirmenin ayrılmaz bir parçasıdır. Burada bu tarihin ancak kısa bir incelemesi sunulabilir; daha detaylı incelemelere başka kaynaklardan erişmek mümkün.[7] Kristof Kolomb'un liderliğindeki İspanyol sömürgeciler 1492 yılında adaya varmalarından kısa bir süre sonra Hispaniola'yı (bugünkü Haiti ve Dominik Cumhuriyeti) Hıristiyanlaştırdılar ve adanın yerli halklarının kıyımı da böylece başlamış oldu. Paul Farmer ithal edilmiş hastalık, yetersiz beslenme ve kötü muameleden oluşan üç ayaklı saldırının Haiti'deki insan yaşamının zengin ulusların elinde zapturapt altına alınması için bir emsal teşkil ettiğini savunmaktadır.[8] Fransa ve İspanya Haiti'deki şeker kamışı plantasyonlarından kazanç elde ederken, buralara insan kaçakçılığıyla getirilmiş on binlerce Afrikalı köle için plantasyonlar sefalet tarlaları hâline gelmiştir.[9]

1789'da başlayan Fransız Devrimi, Haiti orta sınıfının isyanına ve çoğunluk durumunda olan kölelerin ayaklanmasına yol açmıştır. 1804'te bağımsızlığını ilan eden Haiti, Yeni Dünya'da Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra bağımsızlığını kazanan ikinci cumhuriyet olmuştur. Dahası, Haiti ulusal bağımsızlığın köle ayaklanmaları sonucu kazanıldığı ilk örnektir.[10]

Köleliği yasaklayan ve sömürge yönetimine direnen Haiti, Avrupalı güçler tarafından da, köle sahibi olmanın yasal olduğu ABD tarafından da hoş görülmemiştir. Verdiği devrimci savaş nedeniyle ekonomisi iflas eden Haiti kendi ulusal egemenliğini tanımayı reddeden ülkelerle adaletsiz ticari ilişkileri kabul etmek zorunda kalmıştır. Fransa 1825'te Haiti'yi yeniden sömürgeleştirmek için bir donanma göndermiştir; Fransız işgali, ancak genç Haiti ulusu köle ticaretinin yasaklanmasından kaynaklanan maddi kayıp için 150 milyon

frank ödemeyi kabul ettiğinde önlenebilmiştir. Bu tazminat, 1947 yılına kadar Haiti tarafından ödenmemiştir.[11] ABD, Almanya ve İngiltere'nin, Fransa'nınkine benzer şekilde yürüttüğü tehdit ve kuvvete dayalı güç diplomasisi girişimleri 19. yüzyıl boyunca Haiti'nin ulusal hazinesini boşaltmıştır.[12]

Dış müdahaleler ve siyasi istikrarsızlaştırma, sürekli olarak Haiti yönetiminin altını oymuştur. Örneğin ABD 1915'ten 1934'e kadar Haiti'yi işgal altında tutmuştur; Amerikalılar işgalin Haiti'nin ekonomik ve yönetim altyapısını geliştirdiğini iddia etseler de[13] güncel araştırmalar, askerî bir gücün mevcudiyetinin yabancıların toprak mülkiyetine izin veren bir anayasanın yürürlüğe girmesine sebep olduğunu göstermektedir.[14] ABD Donanması ayrıca Haiti'yi yönetmeye devam etmesi için ardında iyi eğitilmiş bir ordu bırakmıştır. Bu ordu siyasal liderleri göreve getirme ve görevden alma gibi eylemlerde bulunmuş ve bu döngü böylece devam etmiştir. 1957-1986 yılları arasında iktidarda kalan ve tonton *macoutes* adı verilen ölüm mangalarını kendi iktidarlarını kurmak ve pekiştirmek için kullanan "Papa Doc" Duvalier ve oğlu "Baby Doc" bu liderlerin sonuncuları ve en korkunçları olmuştur. Haiti rejimine akmaya devam eden dış yardımlara rağmen bu dönemde ulusal borç çarpıcı bir şekilde artmıştır.[15] Tarihçiler, baba-oğul Duvalier'in, Soğuk Savaş boyunca anti-komünist mücadeleye destek olmak için ve aynı zamanda düşük maliyetli Haiti işgücünden yararlanan yabancı şirketlerin çıkarlarını savunmak için desteklendiği konusunda hemfikirdir.[16]

Ülke tarihinin ilk demokratik seçimi olan 1990 tarihli seçimlerde, çoğunlukla yoksullar ve işçi sınıfı tarafından desteklenen Jean-Bertrand Aristide tüm engellemelere rağmen seçimleri kazanmıştır. Yaptığı halkçı reformlar Haiti'nin oligarklarını ve yabancı çıkarlara yarayan müesses nizamı tehdit ettiği için Aristide hükümeti kısa ömürlü olmuştur. Aristide, yalnızca 8 ay sonra bir darbeyle devrilmiş ve sürgüne gönderilmiştir. Kendisinin ve destekçilerinin ABD yönetimine yönelik lobicilik faaliyetleri ve çok sayıda destekçinin müdahalesi sonucu Jean-Bertrand Aristide 1994 yılında yeniden Haiti devlet başkanı olmuştur. 2000 yılında yeniden seçilmiş ancak 2004 yılında gerçekleştirilen darbe sırasında bir kez daha sürgüne gönderilmiştir. Dış güçler her iki darbede de rol oynamıştır ve ülkede o zamandan beri politik istikrarsızlık devam etmektedir.[16]

İnsancıllık dürtüsü

Uluslararası toplumun 2010 depremine nasıl tepki verdiği bu tarihsel arka plan akılda tutularak incelenebilir. Dünyanın dört bir yanından birçok kişi, acı çekmekte olan diğer insanlara yardım etmeye yönelik doğuştan gelen, içgüdüsel bir itki olan insancıllık dürtüsüyle başlatılan fonlara cömert bağışlar yaptılar.[18] 14 Kasım 2010 tarihine gelindiğinde, uluslararası yardım kuruluşlarına 3,4 milyar doların üzerinde bağış akmıştı.[19] 2004'te Hint Okyanusu'nda yaşanan tsunamide olduğu gibi, yıkımın büyüklüğü ve felaketin doğal olması uluslararası toplumda bir yardım yapma arzusuna yol açtı.

Uluslararası toplumun yürüttüğü acil müdahaleler pek çok anlamda başarılı oldu. Muazzam bir yıkım karşısında başardıkları düşünüldüğünde, insani yardım örgütlerinin ve ulusal kalkınma ajanslarının hakkını teslim etmek gerekir. Afetin hemen ardından çok sayıda kurtarma çalışması yapıldı ve acil sağlık hizmetleri depremden birkaç saat sonra faaliyete geçti. Depremi izleyen altı ay içinde 4,3 milyon aileye gıda yardımı ulaştırıldı ve çocuk ve yetişkinlere 900.000 dozun üstünde aşı yapıldı. 1 milyondan fazla insan günlük su payına erişebildi ve binlerce sahra tuvaleti inşa edildi. Sonuç olarak, her ne kadar yakın zamanda kolera salgını ülke genelinde yayılmaya başlasa da ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin kaldığı kamplarda büyük bir salgına rastlanmadı.[20]

Medyada yer alan felaket ve afet müdahalesi haberleri sıklıkla Haiti'yi lanetli bir ulus olarak mimleyen bir klişeyi yansıtıyordu. Sömürgeciliğin bıraktığı mirastan ve sömürgeci ulusların bugünün yardım çabalarında oynadıkları rolden nadiren bahsediliyordu.

Ancak, Haiti'nin uluslararası aktörlerle ilişkisinin tarihini de yansıtır şekilde, deprem sonrası müdahalenin bazı yönleri sorunlar barındırıyordu. Medyada yer alan felaket ve afet müdahalesi haberleri sıklıkla Haiti'yi lanetli bir ulus olarak mimleyen bir klişeyi yansıtıyordu.[21] Sömürgeciliğin bıraktığı mirastan ve sömürgeci ulusların bugünün yardım çabalarında oynadıkları rolden nadiren bahsediliyordu. ABD ordusu neredeyse anında insani müdahalenin liderliğini üstlenmişti. ABD ordusu, Haiti hükümetinin talebi üzerine uçuşları koordine ederek işe başladı ancak üstlendiği rol kısa sürede yardım çabalarının birçok alanına yayıldı. Askeri uçuşlar lehine tıbbi malzeme taşıyan uçakların geri çevrildiği örnekler görüldü.[22] Bazı gözlemciler yardım operasyonlarını sekteye uğratmak pahasına, güvenliğe çok fazla önem verildiğini savundular.[23] Bazı başka gözlemciler ise, acil müdahale çabalarının özel mülkiyetin korunmasına odaklandığını, bunun da ihtiyacı olan kişilere gıda ve su tedarik etme çabalarını sekteye uğratmış olabileceğini belirttiler.[24] Acil müdahale koordinasyonunun zayıf olmasına dair endişeler[25] bazı yorumcuların STK'ların rolüne ve yardım çabalarına katılma gündemlerine itiraz etmesine sebep oldu.[26] Son olarak, tüm çabaların acil insani müdahaleye odaklanması, gelecekteki kalkınma için gereken asli çalışmaların en iyi şekilde nasıl yürütülebileceğine dair bir değerlendirmenin önüne geçmiş görünüyor.[27]

Bu yazı kaleme alındığı sırada, deprem sebebiyle yerinden edilen kişilerin büyük bir çoğunluğu hâlâ çadırlarda ve diğer geçici yapılarda yaşıyorlardı ve enkazın %95'i hâlâ kaldırılmamıştı.[28] Haiti hükümetinin, erişilebilir eğitim, birinci basamak sağlık hizmetleri ve işlevsel bir polis gücü ile yargı da dahil olmak üzere, temel sosyal hizmetleri sağlayabilmesi yakın gelecekte pek mümkün görünmüyor. Çocuk kaçakçılığı ve kadınların cinsel istismara maruz kalması gibi kaygılar giderek artıyor.[29] Mart 2010'da düzenlenen uluslararası donör konferansında Haiti'ye sağlanacağı taahhüt edilen 5,3 milyar doların yüzde

Gerçek tarihleri kabul etmek, sağlık profesyonellerinin ve insani yardım sağlayıcılarının çalışmalarını nasıl değiştirecektir? Bu, bir afete yönelik ilk müdahalede bile hizmetlerin nasıl düzenleneceğini, insani yardım çalışmalarına kimin öncülük edeceğini ve öncelikleri kimlerin belirleyeceğini değiştirecektir.

10'u dahi Haiti'ye ulaştırılmadı.[30] Medya Haiti'ye olan ilgisini uzun zaman önce yitirdi ve ülkenin ekonomik bağımsızlık ve dış müdahalenin olmadığı bir siyasi ortam yaratma gibi uzun erimli endişelerini ele alan net bir plan da bulunmuyor.

Gerçek tarihlere dayanan insancıllık

İnsancıllık dürtüsü, genellikle düzensiz ve parçalıdır. Ayrıca, düşük gelirli ülkelerde gerçekleşen "doğal" afetlerin neden olduğu yıkımın temel nedenlerinde yüksek gelirli ülkelerin oynadığı rol nadiren incelenir. Siyaset felsefecisi Thomas Pogge, adaletsizliğin basit algılanış biçimlerini, özellikle de bir bölüşüm meselesi olarak algılanmasını sorgular,[31] adaletin algılanışına ilişkisel bir unsur eklemeyi önerir. İlişkisel adalete dair araştırmalar eşitsizliklerin nedenlerini tespit etmeye uğraşırken bizi de bu eşitsizlikleri yaratan koşul ve eylemlere bakmaya zorlar. Pogge'nin yeniden tasavvur ettiği adalet anlayışına göre, zengin ulusların, bugün tanık olduğumuz derin küresel ekonomik eşitsizliklere yol açan tarihî koşulları yaratmada oynadıkları rolün üzerine eğilmeleri gerekmektedir. Pogge, zengin ulusları, yoksul ülkelerdeki beşeri ve doğal kaynakların sömürülmesi ve iyi yönetişim yapılarının bozulmasındaki suç ortaklıklarını kabul etmeye ve yozlaşmış ve meşruiyeti olmayan rejimlere verdikleri desteklerin sonuçlarını idrak etmeye davet eder.[32] Bu gerçek tarih anlatıları, zengin ulusların dünyadaki süreğen yoksulluğa nasıl katkıda bulunduklarına dair açıklamaları örtbas eden daha makbul kurgusal tarihlerin yerine geçmelidir.[33]

Peki gerçek tarihleri kabul etmek, sağlık profesyonellerinin ve insani yardım sağlayıcılarının çalışmalarını nasıl değiştirecektir? Bu, bir afete yönelik ilk müdahalede bile hizmetlerin nasıl düzenleneceğini, insani yardım çalışmalarına kimin öncülük edeceğini ve öncelikleri kimlerin belirleyeceğini değiştirecektir. Gerçek tarihlerin tanınmasının ilk acil durum müdahalesinin teknik detayları üzerinde yarattığı etki çok küçük olabilir, ancak bu, özellikle uzun vadede, yardım çabalarının daha sonraki aşamalarda nasıl yürütüleceği konusunda bir fark yaratabilir. Bazı yorumcular, Haiti depremi ölçeğindeki felaketlerin sivil toplumun öncülüğünü ortadan kaldırabileceğini iddia edebilir. Ancak, böylesi koşullarda bile, felaketten etkilenen topluluklar en baştan sürece dahil edilebilir ve edilmelidirler. Gerçek tarihler, farklı kuruluşların, en iyi niyetli yaklaşımların bile yerli sistemlere ve toplumlara nasıl zarar verebileceğini görmelerini sağlayabilir ve geçici yardım sağlamak ile kendi kendine yeterli, adil topluluklara katkıda bulunmak arasındaki farkı anlamalarına yardımcı olabilir.[34]

Politikacılara ve kamuoyuna bir olayın neden meydana geldiğini ve bunun toplumsal, ekonomik ve politik kuvvetlerle nasıl ilişkili olduğunu açıklamak için fon başvuruları eğitim girişimleriyle birleştirilebilir. Mağduriyetin değil, dayanıklılığın vurgulanması sağlanmalıdır. Bu tür

beyond.istanbul

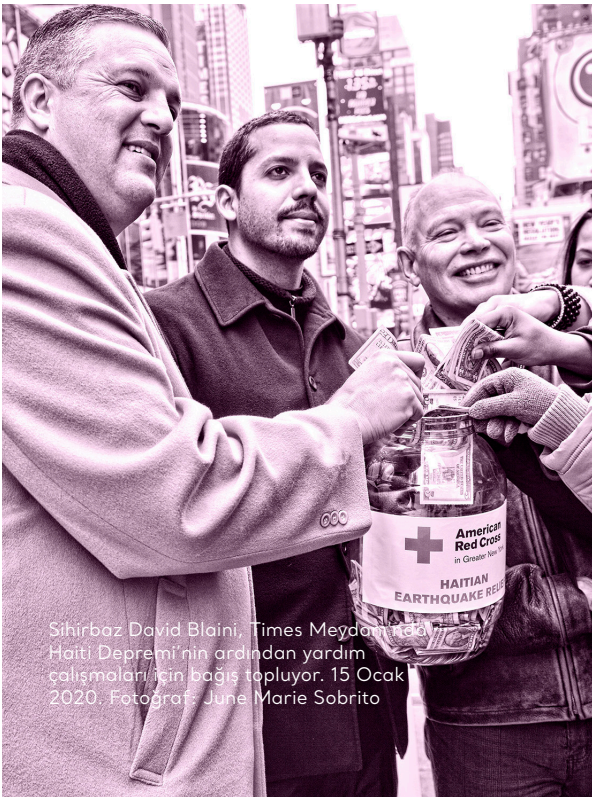

Sihirbaz David Blaini, Times Meydanı'da Haiti Depremi'nin ardından yardım çalışmaları için bağış topluyor. 15 Ocak 2020. Fotoğraf: June Marie Sobrito

kampanyalar, savunuculuk çalışmalarıyla ilişkilendirilebilir. Örneğin, ekonomik adalet çağrıları desteklenebilir[35] ya da bir afetten sonra yapılacak seçimlerin adil ve dış müdahalelerden uzak olmasını sağlamak için çaba gösterilebilir.

Haiti'nin azgelişmişliğine yol açan gerçek tarihleri kabul etmek, zengin ulusların bu azgelişmişlikte –eylemleri ya da eylemsizlikleri yoluyla– oynadıkları siyasi, sosyal ve ekonomik rolü irdelemelerini gerektirecektir. Dahası, böylesi bir kabul şirketlerin ve tüketicilerin kendilerine Haiti'nin azgelişmişliğinden ne şekillerde istifade ettiklerini sormalarını da gerektirecektir. İnsani yardım çabalarının, bir depremin Port-au-Prince'i yerle bir etmesini mümkün kılan temel koşulları ele alabilmesi için yukarıdaki soruların yanıtlarının insani yardım çabalarında anlamlı bir rol oynaması gerekir.

Sonuç

Haiti'deki yardım çabalarını yönlendiren insancıllık dürtüsü her ne kadar takdire şayan olsa da, bu çabalar bir ulusu yeniden inşa etme görevi için yetersiz kalmaktadır. Haiti vatandaşlarının yaşamını iyileştirmeye yönelik her türden kalıcı çaba felaketin temel nedenlerinin anlaşılması yoluyla gerçekleştirilmelidir. Gerçek tarihlere dayanan bir insani müdahale, Haiti'de yıllardır adil, etkili ve sürdürülebilir insani yardım için çalışan Partners in Health gibi STK'ların çalışmalarını örnek alabilir. Daha da iyisi, Haiti'deki yerel örgütleri, sivil toplumu ve devlet kurumlarını kurtarma çabalarına öncülük etmeleri için desteklemek olurdu.[36]

Burada sunulan analiz, elbette Haiti'den başka bağlamlarda da uygulanabilir. İnsani yardım görevlilerinin faaliyet gösterdiği birçok ülkede, ülkenin tarihine saygı duymak ve tarihi eylemler ile mevcut koşullar arasındaki bağlantıyı görmek elzemdir. En nihayetinde, dayanışma içinde olmak, Haiti ve dünyadaki benzer uluslarla ilişkimizi dönüştürmek için uzun erimli bir taahhütte bulunmak anlamına gelecektir.

Teşekkürler: Eleştirel yorum ve önerileri için Dr. Malika Sharma, Jane Philpott, Katherine Rouleau, Alexandra Mihailoic, Neil Arya, Tanya Zakrison ve Philip Berger'e teşekkür ederim.

** Bu yazı, yazarın daha önce yayımladığı "Denaturalizing 'natural' disasters: Haiti's earthquake and the humanitarian impulse" başlıklı makalesinin açık kaynak erişimi bulunması sayesinde, yazarın izni ve onayı dahilinde Türkçeye çevrilmesiyle hazırlanmıştır. Orijinal makale için bkz. Pinto, A.D. (2010). Denaturalizing "natural" disasters: Haiti's earthquake and the humanitarian impulse. Open Med, 4(4) e193–e196.*

1- OCHA (2010). Haiti: 6 months after... *ReliefWeb,* reliefweb.int/report/haiti/haiti-6-months-after (Erişim tarihi: 9 Kasım 2010).
2- Bilham R. (2010). Lessons from the Haiti earthquake. Nature, 463(7283), 878-879.
3- Bajak F. (2010, 27 Şubat). Chile-Haiti earthquake comparison: Chile was more prepared. *The Huffington Post*, http://www.huffingtonpost.com/2010/02/27/chile-haiti-earthquakeco_n_479705.html (Erişim tarihi: 5 Kasım 2010).
4- Bilham R. (2010), A.g.y.; CBC News (2010, 13 Ocak). Why Haiti's quake was so devastating. cbc.ca/world/story/2010/01/13/f-earthquake-devastation-comparison.html (Erişim tarihi: 5 Kasım 2010).
5- Henley J. (2010, 14 Ocak). Haiti: a long descent to hell. *The Guardian,* theguardian.com/world/2010/jan/14/haiti-history-earthquake-disaster (Erişim tarihi 5 Kasım 2010); Flegel K, Hebert P. C. (2010). Helping Haiti. CMAJ, 182(4), 325.
6- Schrecker, T. (2008). Denaturalizing scarcity: a strategy of enquiry for public-health ethics. *Bull World Health Organ,* 86(8), 600-605; Smith, N. (2006, 11 Haziran). There's no such thing as a natural disaster. *Items*, items.ssrc.org/understanding-katrina/theres-no-such-thing-as-a-natural-disaster/ (Erişim tarihi: 5 Kasım 2010).
7- Farmer, P. (2003). *The uses of Haiti.* Common Courage Press; Hallward, P. (2007). *Damming the flood: Haiti, Aristide, and the politics of containment.* Verso.
8- A.g.y.
9- Mintz, S. W. (1995). Can Haiti change? *Foreign Affairs,* 74(1), 73-86.
10- Prou, M. E. (2005). Haiti's condemnation: history and culture at the crossroads. *Latin American Research Review,* 40(3), 191-201.
11- Hallward, P., *a.g.y.*
12- Farmer, P., *a.g.y.*
13- Haggerty, R. A. (2001). Haiti: a country study. (Ed. H. C. Metz) *Dominican Republic and Haiti: Country studies* içinde. Federal Research Division, Library of Congress.
14- Gruening, E. (1933). The issue in Haiti. *Foreign Affairs,* 11(2), 279-289.
15- Chatterjee, P. (2008). Haiti's forgotten emergency. *The Lancet*, 372 (9639), 615-618.
16- Shamsie, Y. (2009). Export processing zones: the purported glimmer in Haiti's development murk. *Review of International Political Economy*, 16(4), 649-672.
17- Farmer, P., *a.g.y.*; Farmer, P. (2004). Political violence and public health in Haiti. *The New England Journal of Medicine,* 350(15), 1483-1486; Dupuy, A. (2006). Haiti election 2006: A pyrrhic victory for René Préval? *Latin American Perspectives,* 33(148), 132-141.
18- Sondorp, E., Bornemisza, O. (2005). Public health, emergencies and the humanitarian impulse. *Bulletin of the World Health Organization,* 83(3), 163.
19- OCHA Financial Tracking Service (2010). Table A: List of all commitments/contributions and pledges as of 14 November 2010. Haiti-Earthquakes-January 2010. ocha.unog.ch/fts/reports/daily/ocha_ R10_E15797_asof___1003150208.pdf (Erişim tarihi: 14 Kasım 2010).
20- IFRC (2010). Haiti-From sustaining lives to sustainable solutions: the challenge of sanitation. ifrc.org/Docs/reports/199600-haiti- sanitation-report-july-2010-EN.pdf (Erişim tarihi: 5 Kasım 2010).
21- BBC (2010, 15 Ocak). White House calls Robertson's Haiti comment 'stupid.' news.bbc.co.uk/2/hi/americas/8460520.stm (Erişim tarihi: 7 Kasım 2010).
22- Médecins Sans Frontieres (2010, 17 Ocak). Haiti: MSF cargo plane blocked. msf.ie/article/haiti-msf-cargo-plane-blocked (Erişim tarihi: 7 Kasım 2010).
23- CBS News (2010, 27 Ocak). Haiti gets a penny of each U.S. aid dollar. cbsnews.com/ news/haiti-gets-a-penny-of-each-us-aid-dollar/ (Erişim tarihi: 7 Kasım 2010).
24- Goodman, A. (2010, 20 Ocak). With foreign aid still at a trickle, devastated Port-au-Prince General Hospital struggles to meet overwhelming need. *Democracy Now!,* democracynow.org/2010/1/20/devastated_port_au_prince_hospital_struggles (Erişim tarihi: 7 Kasım 2010).
25- Lynch, C. (2010, 17 Ocak). Top U.N. aid official critiques Haiti aid efforts in confidential email. *Foreign Policy*, foreignpolicy.com/2010/02/17/top-u-n-aid-official-critiques-haiti-aid-efforts-in-confidential-email/ (Erişim tarihi: 7 Kasım 2010).
26- The Lancet editorial (2010). Growth of aid and the decline of humanitarianism. *The Lancet,* 375(9711), 253; Zoellick, R. B. (2010, 1 Şubat). How to rebuild Haiti. *Politico*, politico.com/news/stories/0110/32284.html (Erişim tarihi: 7 Kasım).
27- Flegel K, Hebert P. C., *a.g.y.*
28- OCHA, *a.g.y.*
29- Gupta, J., Agrawal, A. (2010, 3 Ağustos). Chronic aftershocks of an earthquake on the well-being of children in Haiti: violence, psychosocial health and slavery. *CMAJ*, cmaj.ca/content/182/18/1997 (Erişim tarihi: 12 Kasım 2010).
30- Katz, J. M. (2010, 6 Ağustos). Clinton: Donors still holding out on Haiti pledges. *The Boston Globe*, boston.com/news/world/latinamerica/articles/2010/08/06/clinton_donors_still_holding_out_on_haiti_pledges/ (Erişim tarihi: 7 Kasım 2010).
31- Pogge, T. (2004). Relational conceptions of justice: responsibilities for health outcomes. (Der. S. Anand, F. Peter, A. Sen) *Public health, ethics and equity* (51-75) içinde. Oxford University Press.
32- Pogge, T. (2005a). Real world justice. *The Journal of Ethics,* 9(1–2), 29-53.
33- Pogge, T. (2005b). World poverty and human rights. *Ethics&International Affairs,* 19(1), 1-7.
34- Yamin, A. E. (2010). Our place in the world: conceptualizing obligations beyond borders in human rights-based approaches to health. *Health and Human Rights Journal,* 12(1), 3-14; Ruger, J. P. (2009). Global health justice. *Public Health Ethics,* 2(3), 261-275.
35- Willshe, K. (2010, 15 Ağustos). France urged to repay Haiti billions paid for its independence. *The Guardian*, theguardian.com/world/2010/aug/15/france-haiti-independence-debt#:~:text=In%20 1825%20the%20French%20monarch,off%20this%20 debt%20in%201947. (Erişim tarihi: 7 Kasım 2010).
36- Schwartz, D. (2010, 29 Mart). The next challenge in Haiti. CBC News. cbc.ca/news/world/the-next-challenge-in-haiti-1.876118 (Erişim tarihi: 7 Kasım 2010).

1975 Lice Depremi: Bir Afet Coğrafyası

Ian Robert Davis
İngilizceden çeviren: Eda Sevinin

Yüzbaşı William A. Mitchell'ın (Amerika Birleşik Devletleri Hava Kuvvetleri Akademisi, Colorado) 1976'da yayımlanan Güneydoğu Anadolu Lice Depremi: Bir Afet Coğrafyası başlıklı kitabını tartışan bu yazı, ilkin 1978'de Disasters (Afetler) dergisinin Kitap İncelemeleri bölümünde yayımlanmıştır.

6 Eylül 1975'te Richter ölçeğine göre 6.9 büyüklüğünde bir deprem, Bitlis sıradağlarının eteklerinde yaklaşık 8000 nüfuslu bir ilçe olan Lice dahil olmak üzere, Türkiye'nin güneydoğusunda yer alan bir bölgeyi yıkıma uğrattı.

Afet, Ramazan Bayramı arifesinde öğle saatlerinde meydana geldi. Hayatını kaybeden 2835 kişinin ve 3339 yaralının çoğunun evde geleneksel bayram hazırlıkları yapan kadın ve çocuklar olduğu ortaya çıktı. 193'ten fazla köy depremden etkilendi, 8149'dan fazla ev yıkıldı ya da onarılamayacak kadar çok zarar gördü, 8453 ev hasar gördü.

Türkiyeli makamlar devasa bir yeniden inşa programını olağanüstü bir hızla hayata geçirdi. Bu programın 54. gününde yalnızca Lice ilçesinde 1568 konut inşa edildi, depremden etkilenen bölgede toplam 5805 konutun inşası planlanıyor.

Deprem Türkiye'de sık sık meydana gelen bir afet. Bu deprem, sadece Lice bölgesinde 1903'ten beri meydana gelen sekseninci depremdi. Geçtiğimiz beş yılın büyük afetleri 1970 Gediz Depremi, 1971'de Burdur ve Bingöl'de yaşanan depremler, 1975 Lice Depremi ve son olarak 1976 Van Depremi oldu. Her yıl ortalama 1223 kişi deprem sebebiyle hayatını kaybederken 7526 bina yıkılıyor.

Yüzbaşı William A. Mitchell bu çalışmayı bir coğrafyacının gözünden kaleme almış. Daha önce Gediz'le ilgili çalışmalar[1] yürütmüş olan Mitchell, Türkiye depremleriyle ilgili dikkate değer bir deneyime sahip. Ayrıca doktorasını "Depremden Sonra Türk Köyleri: Afete Dayalı Modernleşme Analizi" (Illinois Üniversitesi, 1974) başlıklı teziyle aldı.

Birbirinden tümüyle farklı bakış açılarının norm olduğu disiplinlerarası afet araştırmalarının doğası budur. Dahası, her afet sonrası değerlendirme, yazarın uzman-

lık alanının belirgin bir vurgusunu içerir. Mitchell, depremden etkilenen bölgenin sismisitesi (depremsellik) ve jeolojisiyle ilgileniyor ve Lice depremini Türkiye'nin genel sismisitesi, özellikle de Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile ilişkilendirmek için elinden geleni yapıyor.

Bu veriler fay hatlarını gösteren haritalar, deprem insidansının ve şiddetinin bilgisayarlı çizimleri, deprem bölgelerinin haritalandırılması ve özgül yerel bağlama ilişkin haritalarla dikkatli bir şekilde sergileniyor. Lice bölgesinde bu yüzyılda meydana gelen depremleri, yerel tektonik haritaları ve hasar yoğunluklarını tanımlıyor. Bu veriler Mitchell'in çalışmasının muhtemelen en faydalı kısmı.

Ne var ki, Mitchell sismik verilerden beşeri coğrafyaya (afet müdahalelerinin ve yeniden inşa çalışmalarının tasvirine) doğru yol aldığında, sunduğu sonuçlar çok tatmin edici değil.

Benim Lice afeti üzerine yaptığım üstünkörü çalışmam, afet müdahalesi ve yeniden inşa sürecine dair dört temel meseleyi ortaya çıkardı. Mitchell'in araştırmasının zayıflığı ise, bu dört meseleden yalnızca biri hakkında (No. 2) fikir beyan etmesi ve bunun da oldukça yüzeysel bir analiz olmasında yatıyor.

Temel yeniden inşa meseleleri şunlar:

1- Lice'deki depremzedelerin Kürt olması, afet müdahale ve yeniden inşa faaliyetlerini etkiledi mi?

2- Yetkililer, depremden sonra bölgeye geleneksel konut biçimlerine yabancı bir konut biçimi getirdiler. Bu değişiklik sismik nedenlerle mi yapıldı ve değişikliğin bölge sakinlerinin yaşam tarzına etkisi ne oldu?

3- Oxfam, altıgen şeklindeki poliüretan iglolarını ilk kez Lice'de kullandı. Bu konutlar ne kadar etkiliydi ve Oxfam projeden neden vazgeçti?

4- Lice, büyük miktarlarda petrol parasını çeken ilk büyük ölçekli afetlerden biriydi. Suudi Arabistan'ın yaptığı 10 milyon dolarlık katkı ve Libya'dan gelen 1 milyon doların yeniden inşa üzerinde nasıl bir etkisi oldu?

Açıkçası, ABD Hava Kuvvetleri Akademisi'nden çıkan bir çalışmanın, özellikle de Türkiye-ABD ilişkilerinin hassas olduğu bir zamanda, yoğun siyasi meseleler hakkında yorum yapmasını beklemek neredeyse imkânsız. Ancak, tüm büyük afetlerin, en başından itibaren siyasal boyutu olduğu ve ister yerel isterse de ulusal ya da uluslararası operasyon düzeyinde olsun, bu siyasallığın her düzeyde geçerli olduğu hayatın apaçık bir gerçeği. Bu siyasal boyutun, bir afetten sonra hâkim olacak görünürde irrasyonel bir durum için mantıklı bir açıklama bulmaya çalışan herkes tarafından tanınması ve incelenmesi gerektiği açık. Olayları bu ilksel kısıtlamayla ilişkilendirmeden yeniden inşa hakkında yazmaya çalışmak anlamsız bir alıştırma olacaktır.

Mitchell, tam da resmi görüşe uygun biçimde, Kürt sorunu üzerine hiçbir yorum yapmıyor. Lice'de yaşayan kişilerin "Dağ Türk'ü" olduğu söyleniyor ve Türkiye'de Kürt adı bile kullanılmıyor. Jon Cavanagh ve Fiona Johnson başka bir yerde konuya dair kapsamlı bir çalışma yayımladılar.[2] Burada şunu söylemek yeterli olacaktır: Tüm göstergeler, Lice nüfusunun büyük bir bölümünün gelirini kaçakçılıktan elde ettiğine işaret ediyor. Yetkililerin yerleşim bölgesini yamaçtaki eski şehirden bir mil (1,6 km) uzağa taşıma kararı da muhtemelen bu gerçekle alakalı. Elbette belirgin sismik faktörler var, ancak birçok evin arkasında bulunan ve kaçak malların depolandığı mağaralar gibi daha az görünür olgular da var. Dolayısıyla, farklı saikler bir arada bulunuyor: Yetkililer, depremzedelerin refahına dair bariz bir endişe taşısa da konutları, Türk devletinin istek ve arzularına pek de sempati duymayan bir nüfusu kontrol etmek için manipülatif bir yardım aracı olarak kullandılar.

Ankara'daki akademisyenler ve yetkililerle yaptığım tartışmalar sonucunda resmi tutumları gösteren bir resim belirmeye başladı. Aslında yetkililer olayları ve nüfusu kontrol etmek ister. Büyük bir ordu için halktan alınacak vergilere ve askere alınacak kişilere ihtiyaç vardır. Yeni konutlara taşınan insanlarla birlikte yerelde bir nüfus sayımı yapmak ve bir biçimiyle istenen kontrolü sağlamak mümkün olur. Ve Lice örneğinde, eski şehrin kalabalık ve karmaşık yerleşim yerlerinde bu kontrolü sağlamak imkânsızdı.

Deprem merkezi Lice'ye bağlı 70 köy tamamen yıkıldı

Lice Belediye Başkanı: "Can kaybının yüksek oluşu İmar ve İskân Bakanlığının ihmallerinden doğmuştur,,

- Lice'den göç başladı. Araç - gereç yokluğundan enkaz elle açılarak cesetler çıkarılıyor
- Depremde ailesinin tümünü yitiren 8 ve 10 yaşındaki iki kardeş dün enkaz altından sağ olarak kurtarıldı
- İlçe merkezinde enkaz altından 700 ceset çıkarıldı. Lice'nin 20 köyünde 1168 kişinin öldüğü saptandı

Lice'de ölü sayısı iki bine yaklaştı

Lice'de sağ kalanlar umutlarını yitirmiş; acı içinde enkaz eşeliyor ve durmadan ağlıyorlar. Çünkü elleri boş dönmeyenlerin kucaklandığı, mutlaka bir ceset oluyor... Fotoğraftaki bu zavallı kadın, taş yığını arasında karyolasına ulaşmak gibi bir bahtsızlığa uğrayan kimbilir nice anadan yalnızca biridir.

Mehmet MERCAN — Turhan ILGAZ — Ziya AKSOY bildiriyor

LİCE — Ülkemizde son yılların en büyük doğa afetlerinden birine önceki gün hedef olan Lice ilçesi halkı, geçmiş yıllarda siyasal iktidarların ihmalinin, ölü sayısının bu denli çok olmasında rol oynadığını ileri sürmüştürler. Bu arada ilçeye gelen İmar ve İskân Bakanı Nurettin Ok, Liceliler tarafından protesto ile tutulur hiçbir yardım ulaştırılmadığına öne sürerek, bükümeti suçlamışlardır. İmar Bakanı Ok, gerek halkın davranışlarına ve gerekse Belediye Başkanının konuşmasına bir başlı öfkelenmiş, Bakanın bir ara, «Niçin bu kadar öfkeli bu halk» dediği duyulmuştur.

LİCE — Önceki gün ilçe saatlerinde meydana gelen depremin yeriie bir etti'ği Lice ilçesinde enkaz kaldırma çalışmaları sürdürülürken her geçen dakika ölü sayısı arttırmaktadır. Dün de öğle saatlerine kadar yapılan tes bitlere göre, Lice ilçe merkezin de enkaz altından 700 ceset çıkarılmıştır. Lice'nin 20 köyünde ise 1168 kişinin öldüğü saptanmıştır.

Merkezi Lice olduğu saptanan depremden 48 saate yakın bir süre geçmiş olmasına rağmen ölü sayısı henüz kesinlikle saptanamamıştır. Ancak ölü sayısının giderek büyümesinden endişe edilmektedir. Enkaz kaldırma işleminin ağır yürümesi yüzünden yurttaşlar güç durum larda kalmaktadır. Lice ilçesinin 13 mahallesinden 10'u tamamen yıkılmış, 3 mahallesinde ise birkaç bina ayakta mıştır. Depremin durmasından sonra ilçeyle ve yöresiyle lanı kurulamaması nedeni: dım malzemeleri zamanında tırılmamaya ve enkaz kaşişemi de yavaş yürüdüğü evleri yıkılan yurttaşlar enkazların başında oturu lemekten başka bir şey tmamışlardır. Lice ilçesine

Gazete kupürü. Kaynak: Cumhuriyet, 8 Eylül 1975.

Yetkililer, depremzedelerin refahına dair bariz bir endişe taşısa da konutları, Türk devletinin istek ve arzularına pek de sempati duymayan bir nüfusu kontrol etmek için manipülatif bir yardım aracı olarak kullandılar.

Mitchell yeni konutların yerel geleneksel yaşam kalıplarına uygunluğuna dair tartışma yürüttüğü sonuç bölümünde eleştirel yorumlar yapıyor. Lice'de bulunduğum sürede duyduğum başlıca eleştiriler şu konulara değiniyordu: ailelerin hayvanlarından ayrı kaldıklarında yaşadıkları zorluklar, evlerde geniş aile mensupları için yer olmaması, kötü yalıtılmış evlerin kış ortasında yaşadığı ısınma sorunları ve belki de en önemlisi, konutların ana yoldan ve ilçe merkezindeki çarşıdan uzak olması.

Buna karşılık, Mitchell başka ülkelerin yaptığı ve yapılan itirazlara yönelik iyileştirmeleri hedefleyen konut çalışmaları hakkında yorum yapıyor. Belli ki İsviçre, köylülerin hayvanlarından uzak kalması sorununu fark etmiş ve 150 hayvan barınağı inşa etmiş. 2 aydan kısa sürede 1500 konutun inşa edilmesi herhangi bir standarda göre dikkate değer bir başarı olsa da bu konutlar yerel gelenekler pahasına yapılmış gibi görünüyor.

Kültürel sorunun temelinde, Ankara'daki yetkililerin kırsal köylü nüfusa yeniden barınma sağlamaya yönelik determinist bir felsefeyi benimsemiş olmaları yatıyor. Atatürk'ün 1920'li ve 30'lu yıllarda Türkiye'nin yüzünü Doğu'ya değil Batı'ya döndüğünü ilan ettiği "modernleşme" politikalarından bu yana, hâkim değer sistemi geleneksel toplumların daha "ilerici" bir norma yükseltilmesi yönünde oldu. Üç yatak odalı, iç tesisatlı ve muntazam şekilde endüstriyel müstakil bungalovlar inşa etme kararı, Kürt dilinin ve Kürt ulusal kostümünün yasaklanmasını da içeren toplumsal programın bir parçası.

Bu nedenle, Kasım 1976'daki depremde yıkılan Van'ın yeniden inşasında, yetkililerin bu konuda hem kendi ülkelerinden hem de dışarıdan gelen eleştirilere cevap verip vermediğini görmek oldukça ilginç olacak. Yeniden inşaya yönelik bu büyük eleştirisine rağmen, Mitchell'in araştırmasının 38. sayfasında kaleme aldığı şu sözlere katılmakta zorlanıyorum: "Türkiye, tüm gelişmekte olan toplumlar gibi, bir deprem felaketinin hemen ardından yaşananlarla baş etmekte son derece zorlanmaktadır." Ankara'da çeşitli yetkililerle görüştükten

Enkaz kaldırma çalışmalarının yavaşlığı can kaybını arttırdı: Ölü sayısı 2000'i aştı

BAKANLAR KURULU BUGÜN CUMHURBAŞKANI FAHRİ KORUTÜRK'ÜN BAŞKANLIĞINDA TOPLANARAK DEPREM BÖLGESİNE YAPILACAK YARDIM VE ALINACAK TEDBİR KONULARINI GÖRÜŞECEK

Lice'liler yetersiz yardım nedeniyle güç durumda

Güneydoğu Anadolu'nun çileke§ insanı, bu kez de doğadan kısmetine düşen felâkete boyunsu eğmiş kara kederiyle başhasa acı çe-kiyor...

Mehmet MERCAN — Ziya AKSOY

DİYARBAKIR — Deremin büyük ölçüde hasara ve can kaybına yolaçtığı Lice ilçesiyle köylerinde enkaz altından çıkarılan ölü sayısı 2000'i aşmıştır. Geçici yıvaşlardan temizleme ve kurtarma çalışmalarına gündüzleri hız verilmektedir.

Diyarbakır Valisi Namık Kemal Dinç, Lice'ye enerji nakleden hattın, lesevirlerle bağlantısının sağlandığını, kısa sürede ilçeye elektrik verilebileceğini söylemiş, 11 kilometrelik su kanalı nın da onarım çalışmalarına baş landığını eklemiştir.

Bu arada deprem bölgesinde incelemelerde bulunan Bayındırlık Bakanı Fehim Adak, Lice'li ler tarafından protesto edilmiş ve suhalanmıştır. Olayı, Adak'ın Lice'ye geldiği gün sekse kaldırma çalışmaları için derhal YSE greyderleri ve ağır araçların gönderileceğini vaad etmesi, ancak dünü kadar bu araçların gelmemesi yolaçmıştır. Lice'li kazazede yurttaşlar ayrıca, İlçede bulunan İmar ve İskân Bakanı Nuretin Ok'a da yapılan yardımın yetersizliğini şikâyet ederek, «Ölüler yapılan yardımın sıyısını bitiyorum» demişlerdir.

Cumartesi günü saat 12.24'de meydana gelen ve Lice İlçesinde çok büyük hasara yolaçan deprem, aradan iki gün geçmiş olmasına rağmen, arasıkılı ve zaman zaman da şiddetli olarak devam etmektedir. Önceki gece meydana gelen arakılı ve şiddetli depremlerden dolayı, Diyarbakır merkezi de etkilenmiş ve halk arasında panik yaratmıştır. Gelen yardımların ihtiyacı karşılamaması nedeniyle halk, yiyecek, içecek ve giyecek sıkın-

(Devamı Sa. 9, Sü. 1 de)

Gazete kupürü. Kaynak: Cumhuriyet, 9 Eylül 1975.

ve afet öncesi hazırlık ve afet müdahale planlarını inceledikten sonra benim görüşüm, Türkiye'nin afetlerle başa çıkma konusunda muhtemelen dünyanın en hazırlıklı ülkelerinden biri olduğu yönünde. Bu hazırlık, Van depreminin ardından yürütülen kurtarma operasyonlarının verimli bir şekilde halledilebilmesiyle de kanıtlanmış oldu. Kırsal eğitim programları tarafından güvenli olmayan evlerin yenilenmesine ilişkin prosedürler ve Avrupa Konseyi tarafından oldukça kırılgan durumdaki topluluklara bağışlanan 10 milyon dolar için hazırlanan halihazırdaki teklif ilgiyle takip edilmeyi hak ediyor. Bu faaliyetler, afet öncesi hasar azaltma faaliyetleri alanındaki en gelişmiş deneylerden bazılarını temsil ediyor.

Mitchell, Oxfam iglolarından laf arasında kısaca bahsediyor. Elbette Mitchell'in çalışmasının esas odağı bunlar değil, ancak Oxfam'ın bu girişiminin ayrıntılı biçimde belgelendirilmesi çok kıymetli bir veri olurdu. Afetten yalnızca bir yıl sonra Lice'ye döndüğümde, köylülerin memnuniyetle kullandığı sadece dört iglo bulabildim ama bölge sakinleri bana daha uzak köylerde hâlâ kullanılan ek iglo konutlarının olduğunu söylediler. İglolardaki ironi, bu konutların işlevlerini yerine getirebilmeleri için afet bölgesine çok geç ulaşmış acil durum malzemeleri olmaları. İglolar afet bölgesine ulaştığında 1500 konutun yapımı çoktan tamamlanmıştı. Oxfam, yüksek maliyetin yanı sıra mevcut tesisi oldukça pahalı tavuk kümesleri üretmek için kullanmayı planlayan Türk makamlarına bağışlanan ekipman nedeniyle projeden vazgeçti.

Hem Oxfam'ın konut birimlerinin bariz başarısızlığı hem de önceki tüm evrensel barınma tasarım sistemlerinin başarısızlığı göz önüne alındığında, Oxfam'ın acil durum konutları üretmek için başka bir girişime kalkışması oldukça şaşırtıcı; bu sefer de alüminyum kesitler kullanıyorlar.

Son olarak, afet bölgesine büyük miktarlarda aktarılan petrol parası sorusu var. Bu para yeniden inşa faaliyetini büyük ölçüde finanse etti. O para olmaksızın, beş bin konut inşa etme önerisi ciddi şekilde kısıtlanacaktı. Mitchell çalışmasında Libya'dan gelen 1 milyon dolarlık katkıya atıfta bulunuyor, çünkü bu miktar her biri yaklaşık 8000 dolara mal olan 150 ailelik Yeni Yaprak Köyü'nün tamamının yeniden inşasına ayrıldı. Bu rakam diğer topluluklar için ayrılan konut maliyetlerinden kayda değer derecede yüksek, bu yüzden de dağıtım eşitsizliğinin yerelde huzursuzluk yaratmış olması muhtemel.

Mitchell'in analizleri Türkiye'deki depremleri inceleyen herkes için değerli bir referans kaynağı olacaktır. 102 sayfalık metinde çok sayıda olguya ve 38 adet kullanışlı fotoğrafa yer veriliyor. Tüm bunlar, çalışmanın önemini ve gücünü gösteriyor; çalışmanın zayıflığı ise siyasal konulardaki sessizliğinde yatıyor.

Mitchell'in araştırması, çok önemli bir dersi vurgulamamıza da vesile oluyor. Resmi kurumlar bu tür olaylarla ilgili edindiğimiz bilgilerin artmasını istiyorlarsa, siyasi gerçekleri kabul etmeli ve araştır-

macılara tüm faktörleri ele alabilecekleri alanları açmalılar. Şayet bu mümkün değilse (ki durum pekâlâ böyle olabilir), o zaman resmi makamlar tarafından yayımlanan raporların kendilerini sismik analiz gibi tartışmalı olmayan konularla sınırlamaları gerekecektir. Ancak böylesi bir sınırlama, özel kuruluşların ve vakıfların afet müdahalesi ve yeniden inşa faaliyetlerini analiz etme süreçlerine daha fazla dahil olmasını da zorunlu hâle getiriyor. Ian Cheritt, Alan Taylor, Paul ve Charlotte Thompson gibi yazarlar tarafından siyasal alanı analizlerine dahil eden mükemmel afet sonrası değerlendirmeleri var. Ancak bu çalışmalar, genelde az yayımlanan nadir münferit örnekler (ki bu bile kendi içinde geniş bir okuyucu kitlesini garanti edebilecek bir olgu).

Böyle açık araştırmalar olmadan mitler süregidecek; yetkililer kendi kendilerini kandırdıkları bir kozanın içinde hayatlarına devam edecekler ve öğrenilebilecek hayati dersler feda edilecek.

Lice'de yaşanan trajediden iki yıl sonra bugün birkaç derinlemesine soru sorabiliriz:

Yeniden inşa edilen evlere yerleşen depremzedelerin refah düzeyi iyileşti mi yoksa kötüleşti mi?

Yetkililer Lice Depremi'nden herhangi bir ders aldılar mı ve bu dersler Van depremi sonrası verdikleri tepkileri etkiledi mi? Oxfam, kendi girişiminden bir ders çıkardı mı?

Afet sonrası değerlendirmelerin amacı geçmişten ders çıkarmaya yardımcı olmaksa, bu çalışmanın sürece asgari bir katkı sağladığını da söylemek gerekir.

** Bu yazı, yazarın daha önce yayımladığı "Book Review (The Lice Earthquake in South-eastern Turkey: A Geography of the Disaster)" başlıklı makalesinin yazarın izni ve onayı dahilinde Türkçeye çevrilmesiyle hazırlanmıştır. Orijinal makale için bkz. Davis, I. (1978). Book review (The Lice Earthquake in South-eastern Turkey: A Geography of the Disaster). Disasters, 2(1), 85-87.*

1- Mitchell, W. A. (1976). Reconstruction after disaster-Gediz earthquake of 1970. *Geographical Review,* 66, 296-313; Mitchell, W. A. ve Glowatski, E. A. (1971). Some aspects of the Gediz (Turkey) earthquake. *Journal of Geography,* 70, 224-229.
2- Cavanagh, J. ve Johnson, F. (1976). Earthquakes and pre-fabs. Ecologist, 6(3), 104-106.

Harabe Olmuş Gelecekler: Deprem Sonrası Van'da İstikrarsızlıkla Başa Çıkmak

Marlene Schäfers
İngilizceden çeviren: Esril Bayrak ve Ceren Yartan

2011 yılının sonbaharında 17 gün içerisinde Van'da iki büyük deprem meydana geldiğinde şehrin sakinlerinin çoğu hazırlıksız yakalanmışlardı. Her ne kadar bölgenin sismik açıdan faal olduğu uzmanlarca bilinse de ve geçtiğimiz yüzyıl boyunca bölge birçok büyük ölçekli depreme maruz kalmış olsa da, Van ne orada yaşayanlar ne de ülkenin geneli tarafından özellikle depremle anılıyordu. Daha önceleri burada meydana gelen depremler de halkın hafızasında sürekli kendini hatırlatan bir yer edinmemişti. Çoğunluk, Van'ı şehir veya bölge olarak sismik fay hatlarının üzerindeki faal bir alandan ziyade, ülkenin siyasi fay hatlarıyla ilişkilendiriyordu.

Van sakinlerinin bile kendi şehirlerini depreme meyilli, sismik risk altında bir bölge olarak görmemeleri şehirdekilerin birçoğunun tam anlamıyla "yerli" tanımına uymamasıyla açıklanabilir. Bugün Van'da yaşayanların pek çoğu 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın ilk yarısında Doğu Anadolu ve Güney Kafkasya bölgesinde yaşanan şiddetli çalkantıların doğurduğu geniş nüfus hareketlerinin devamı olan nesillerden oluşuyor. Göç hareketlerinin diğer bir sonucu olarak, bir zamanlar entelektüel, politik ve dini faaliyetlerin merkezi olan Van, Türkiye Cumhuriyeti'nin coğrafi, kültürel ve siyasi çeperi içerisinde sıkışmış küçük bir kente dönüşmüştür. Kürtlerin zorunlu göç ettirilmelerinin sonucunda ancak 1990'lı yıllarda (bugün 500 bine yaklaşan nüfusuyla) önemli bir kent merkezi hâline gelmiştir. Zorunlu göç yalnızca şehrin çeperindeki gelişmemiş kenar ma-

hallelerinin ortaya çıkışıyla sonuçlanmadı; aynı zamanda şehrin günümüzde, Kürt siyasi hareketinin önemli bir merkezine dönüşmesine de yol açmıştır.[1]

Van'ın mimari yapısı, depreme meyilli coğrafyasına iyi uyumlanmış bir yerel mimariden ziyade bu göç tarihini yansıtır şekilde genelde yüksek katlı beton apartman binalardan oluşuyor. Şehrin merkezinde bu tarzda yüksek katlı binalar yer alırken, kenar mahallelerinde bir-iki katlı betonarme ya da kerpiç evler hâkim. Depremlerin gerçekleştiği esnada, bu binalardan yüzlercesi çöktü, binlercesi ise artçı depremlerden sonra yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu için yıkılma kararı alındı. Yetkililer tarafından yayımlanan resmi istatistiklere göre Van'daki binaların yüzde 26'sı afet sonrası ağır hasar gördü, bu yüzden de mecburen yıkıldı. Binaların yüzde 8'inde orta dereceli hasar, yüzde 36'sında düşük dereceli hasar tespit edildi; yüzde 30'u ise afeti hiç hasar görmeden atlattı.[2] Bu da, deprem sonrası dönemde nüfusun yalnızca üçte birinin evlerinin sağlamlığına güvenebildiği anlamına geliyor. Ne var ki afetten sonraki aylarda evlerinin sağlam olduğu belirtilen kişiler dahi artçı depremlerin korkusuyla uzunca bir süre çadır kentlerde yaşamaya devam ettiler. Böylece onlar da, evleri ağır hasar almış, devletin tesis ettiği çadır ve konteyner kentlerde ya da kendilerinin inşa ettikleri geçici barınaklar dışında kalacak yerleri olmayan binlerce insanın arasına katılmış oldular.

Sonuç olarak artçı sarsıntılar, soğuk hava ve sağlam olmayan binaların damgasını vurduğu afet sonrası riskli dönemde Van sakinlerinin karşı karşıya kaldığı temel sorun, evlerinin sağlamlığı ve güvenliği hakkında bilgiye ulaşmak, böylece en nihayetinde geri taşınmaları durumunda doğabilecek riski tartmaktı. Bu nedenle, Van depremzedelerinin bu riski tartma konusunda kullandıkları temel araç olan ve devlet yetkilileri himayesinde gerçekleştirilen hasar tespit prosedürünü odağımıza almamız gerekiyor.

İstikrarsızlıkla başa çıkma girişimleri

2011 yılının Aralık ayından 2012 yılının Şubat ayına kadar geçen üç aylık sürede, mimar ve mühendislerden oluşan ekipler şehirdeki her yapıyı durum değerlendirmesi yapmak amacıyla incelemeye aldılar. Binaları hasarsız, az hasarlı, orta hasarlı ve ağır hasarlı olmak üzere dört kategori altında sınıfladılar. Bu değerlendirmenin sonucunda, her bir yapı için mülk sahiplerine çeşitli yasal ve mali haklar veren, hukuki açıdan bağlayıcı resmi hasar tespit raporları düzenlendi. Hasar tespit raporları, diğer konuların yanı sıra depremzedelerin devlet tarafından kurulmuş çadır ve konteyner kentlerde kısa süreli barınma hakkına sahip olup olmadıklarını, ayrıca TOKİ (Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı) tarafından yapımı başlatılacak konutlara sonrasında yerleşip yerleşemeyeceklerini belirliyordu. Evleri hafif ya da orta hasar kategorisinde olan mülk sahipleri bu haklardan yararlanamayacak olsalar da maddi yardım ya da evlerinin yenilenmesi talebinde bulunabiliyorlardı.[3]

Hasar tespit raporları Van'ın "azılı" –yani hasarlı ve yıkılma riski olan– kentsel çevresiyle baş etmenin önünü açıyordu. Yine de iki taraf, yani devlet ve Van sakinleri, bu raporların ortaya koyduğu bilgileri gelecekle çok farklı şekillerde ilişkilendiriyorlardı. Devletin gözünden bakıldığında, hasar tespit raporları gelecekle ilişkili olarak bir risk paradigmasından çok, hükümet planlamasına dair bir paradigmadır. Sonuç olarak, devlet yetkilileri için hasar tespit raporları öncelikli olarak bugünü geçmişten gelen bir durum olarak belgeleme ve böylece geleceğe dair bir plan oluşturulması amacını taşıyordu. Bu yüzden şehrin halihazırdaki yıkım derecesinin belirlenmesi devlet yetkililerine, yardım çalışmalarının planlanması, maddi tazminat çerçevelerinin tasarlanması ve yeniden inşa projelerinin uygulamaya konması gibi birçok konuda yardım eder. Bu açıdan bakıldığında gelecek, öncelikle afet sonrası planlamayı gerekli kılan bir

Van. 24 Ekim 2011.
Fotoğraf: 2019 ymphotos/Shutterstock

alanı oluşturur. Dolayısıyla, hasar tespit raporları yalnızca afet sonrası durumun kapsamı hakkında resmi olarak tespitler içeren belgelerdi ve mülk sahipleri için binaların geleceğe dair potansiyel bir risk taşıyıp taşımadığına dair değerlendirme niteliğinde değildiler. Tespit ekibinde çalışan bir mimarın bana söylediği gibi kendisi, mülk sahiplerine evlerine geri girmelerinin güvenli olup olmadığı konusunda açık bir şekilde herhangi bir öneride bulunmaması yönünde yetkililer tarafından uyarılmıştı. Mimarın aktardığına göre raporlar, yalnızca binaların mevcut hasar durumlarını belgeliyordu. Yapıların gelecekte olabilecek potansiyel artçı depremlerden nasıl etkileneceği bilgisi raporlarda bulunmamaktaydı. Elbette ne değerlendirmeyi yapan mimar ne de diğer uzmanlar mevcut hasarın gelecekteki riski artırmada hayati bir rolü olduğu gerçeğini reddediyordu. Nihayetinde, birçok değerlendirmeci binaların tekrardan kullanılıp kullanılmayacağına dair şahsi görüşlerini kayıtdışı olarak belirttiler.

Diğer bir yandan gelecek, Van sakinleri için üzerine planlar yapılması gereken bir olgudan çok istikrarsızlık ve öngörülemez tehlikelerle dolu bir alan teşkil etmekteydi. Bu yüzden şehirdeki nüfus için hasar tespit raporları devletin tam da niyet etmediği yönde bir anlam kazanmıştı: gelecekteki riski hesaplayabilmenin bir aracı. Bu sebeple de Samimian-Darash'ın "risk teknolojisi" adını verdiği şeyi oluşturuyorlardı, yani "gelecekteki belirsizliği somut ve tanıdık risklere veya başa

Afet sonrası riskli dönemde Van sakinlerinin karşı karşıya kaldığı temel sorun, evlerinin sağlamlığı ve güvenliği hakkında bilgiye ulaşmak, böylece en nihayetinde geri taşınmaları durumunda doğabilecek riski tartmaktı.

çıkılabilir olasılıklara dönüştürme"ye yarıyorlardı.[4] Şimdinin bildirilen durumu üzerinden geleceğe dair tahmin yapmaya alan açan hasar tespit raporları, geleceği bir edim alanına, kişinin bilinçli seçimler yapabileceği(ni umduğu) bir alana dönüştürüyordu. Tam da belirsizliği başa çıkılabilir kılan bu işlevleri hasar tespit raporlarına –kesinliğe nadir rastlanan ve hasarlı binaların geleceğine dair kararların ölüm kalım meselesine dönüştüğü bir bağlamda- yazıldıkları andan itibaren olağanüstü bir otorite sağlamıştı. Bu sebeple, birçok mülk sahibi evlerine geri dönüp dönmeme kararını hasar tespit raporlarından çıkan sonuçlar üzerinden verdi, öyle ki emlak piyasası 2012'nin yaz döneminin ortalarına kadar neredeyse tamamen hasar tespit raporlarının varlığı (ya da yokluğu) ile belirlenmişti. Bu durum, hasarsız (ya da yalnızca az hasarlı) olarak değerlendirilen yapıların kiralarının bir hayli yükselmesiyle sonuçlandı.

Hasar tespit raporlarına atfedilen bu olağanüstü otorite onların eldeki tek "risk teknolojisi" olmalarından değil, aynı zamanda alanda uzman olmayanların üretemeyeceği bir uzman bilgisi niteliği taşımalarından kaynaklanıyordu. Bu nedenle bu raporların bu kadar önem ve yetki taşımasının sebebi, yalnızca riski hesap etmek için insanların ellerindeki tek aracın bunlar olmasıyla ilgili değil, aynı zamanda raporların dayandıkları tespit yöntemleriyle ilgiliydi.[5] Mülk sahipleri yapılardaki hasarları sıklıkla yalnızca ilk anda gözle görülür olana göre de-

Emlak piyasası 2012'nin yaz döneminin ortalarına kadar neredeyse tamamen hasar tespit raporlarının varlığı (ya da yokluğu) ile belirlenmişti. Bu durum, hasarsız (ya da yalnızca az hasarlı) olarak değerlendirilen yapıların kiralarının bir hayli yükselmesiyle sonuçlandı.

ğerlendirmeye çalışırken, değerlendirme ekiplerinde görevli mühendis ve mimarlar binalardaki potansiyel yapısal hasarı ortaya çıkarmak adına binaların dış cephelerine rutin şekilde sondaj yaparak cephenin ve sıvanın altına inerler. Alttaki beton sütunların sağlam olup olmadığına bakmak için sıva katmanlarını kaldırır; kalite kontrollerinin yapılması, kolon ve kirişlerin statik özelliklerinin değerlendirilmesi için beton parçalarını laboratuvarlara gönderirler. Gerçek ve gerçeğin barındırdığı kesinlik, saklı olanın kamusal görünürlüğe sahip bir alana taşınmasının ortaya çıkardığı belirli bir yüzey-derinlik dinamiğinin bir sonucuydu ve ancak bilimi devreye sokan uzmanların yaratabileceği türden bir ifşaydı.

Doğal afetten siyasal afete

Risk oranının bilirkişiler ve siyasetçiler tarafından kademeli olarak dağıtılması depremin siyasallaşması sonucunu doğurdu. Depremi takip eden haftalar ve aylar boyunca depremlerin sismik kuvveti ve devletin siyasi kuvveti arasında karşılaştırmalar yapan insanlara rastlamak son derece yaygındı. Bu tür karşılaştırma egzersizlerinde bu ikisi, sahip oldukları potansiyel yıkıcı etkide neredeyse eşitlenir. Derme çatma kulübesinde çay içtiğimiz sırada komşularımdan birinin belirttiği üzere "Deprem aynı devlet gibidir! Sana öyle çarpar!" Bu ifadeyi canlandırırken, bu kırılgan yaşlı kadın güçlü bir vurma hareketi yapmış, bizi ayıran boşlukta yukarı

yükselen ani bir yumruk atmıştı. Bu Kürt kadın için devlet, tıpkı deprem gibi kendini bir şiddet ve yıkım kaynağı olarak gösteriyordu.

Depremzedeler tarafından bana sıkça söylenen şeylerden bir diğeri de kendileri soğuk ve su sızdıran, sıkış tepiş çadırların içerisinde gündelik hayatlarına devam etmeye çalışırken, içinde bulundukları durumun onlara 1990'lı yılları hatırlattığıydı. O dönemde milyonlarca Kürt, köylerini terk etmeye zorlanmış ve şehirlere iltica etmiş ve deprem sonrasındakine benzer koşullarda hayatlarına devam etmek zorunda kalmışlardı. Sonuç olarak, Van sakinleri için devletin müdahil olmasıyla ilk aşamada doğal gibi görünen afetin siyasi bir afete dönüşümü, geleceğin, tehdit edici bir öngörülemezlik içermesinin ve bilirkişi raporlarının vaat ettiği kesinliğin boşa düşmesinin sebeplerinden biriydi.

** Bu yazı, yazarın daha önce yayımladığı "Ruined futures: Managing instability in post-earthquake Van (Turkey)" başlıklı makalesinin yazarın izni ve onayı dahilinde kısaltılıp Türkçeye çevrilmesiyle hazırlanmıştır. Orijinal makale için bkz. Schäfers, M. (2016). Ruined futures: Managing instability in post-earthquake Van (Turkey). Social Anthropology, 24, 228– 242.*

1- Yükseker, D. ve Kurban, D. (2009). *Permanent solution to internal displacement? An assessment of the Van action plan for IDPs.* TESEV.
2- AFAD (2012). Afet raporu: Van depremi. afad.gov.tr/afet-raporu---van-depremi (Erişim tarihi: 7 Ocak 2015).
3- Hasar tespit raporları aracılığıyla dağıtılan devlet yardımı yalnızca mülk sahiplerini kapsıyor, kiracıları dışarda bırakıyordu. Hasar tespit sürecinin bu şekilde belirli bir malvarlığı rejimine bağlanması başlı başına ayrı bir analizi hak eden bir konu olup bu makalenin kapsamını aşıyor.
4- Samimian-Darash, L. (2013). Governing future potential biothreats: Toward an anthropology of uncertainty. *Current Anthropology,* 54, 1-22.
5- Engelke, M. (2008). The objects of evidence. *Journal of the Royal Anthropological Institute,* 14, 1-21.

Himalaya Sınır Bölgelerinde Depremle ve Kızgın Tanrılarla Yaşamak

Mabel Denzin Gergan
İngilizceden çeviren: Suna Kafadar

İnsanlar depremle ilgili ne diyorlar?
Palzor: Köyde barış olmadığı için deprem olduğunu söylüyorlar. Bazıları paap yani günahlarımızdan, fazla günah işlemiş olmamızdan ötürü diyor. Belki de çevre tamamen kirlendiği için. Bir kesimse devi-deorali [Nepalce tanrı ve tanrıçalara verilen ad] yüzünden olabileceğini düşünüyor. Lepça dilinde biz onlara lingzee deriz; dağlarda ve yamaçlarında yaşadıklarına inanırız. Zamanla bu tanrılara inanmayı bıraktık ve Budizme odaklandık, özellikle de benim neslim bu tanrılara inanmıyor. İşte belki de bu yüzden depremler bizi vurdu.

Sikkim, Hindistan'da Kan Kardeşler heykeli. 27 Aralık 2015. Fotoğraf: Artit Wongpradu/ Shutterstock

18 Eylül 2011'de, Sikkim 6.9 büyüklüğünde bir depremle sallandı. Burası Hindistan Himalayaları'nın doğusunda kalan bir sınır bölgesi. Depremin merkezi, Sikkim'in kuzeyinde kalan baraj sahasına yakındı. 2011'den beri Sikkim her sene farklı büyüklüklerde pek çok depremle sallandı. Her ne kadar depremler Himalayalar'ın jeofiziksel yapısının her daim bir parçası olmuş olsa da, çevreciler ve Lepça topluluğundan baraj karşıtı aktivistler devlet destekli hidroelektrik santral projelerindeki artışın halihazırda öngörülemez bir ekosistemi iyice kırılganlaştırdığını[1] iddia ediyorlar.[2] Bununla birlikte, baraj karşıtı hareketle ilişkili olmayan Lepça genci Palzor'un anlattığı gibi, devlet ve kurum mekanizmalarının verdiği zararlar bir yana, birçokları için bu depremler daha derin kültürel kaygılara işaret ediyor. Palzor'un[3] endişeleri baraj karşıtı aktivistlerle örtüşse de, bunların da ötesine geçerek geleneksel Lepça tanrılarının terk edilmesi ve onların yerini Budist ilahların almasına yönelik kaygıları da barındırıyor. Herhangi bir meslek örgütüne veya ruhban sınıfına ait olmayan sıradan Lepça'ların bu endişelerini vurgularken baraj karşıtı mücadeleyi önemsizleştirmek istemiyor, tersine Antroposen'de yaşanan kayıp ve silinmeyi daha farklı katmanlarıyla anlayabilmenin önemini göstermek istiyorum.[4]

Kutsal saklı toprağı ehlileştirmek

Bağımsız bir Budist monarşisi olan Sikkim, 1975 yılında, Hindistan'ın İngiliz egemenliğinden çıkmasından neredeyse 30 sene sonra Hindistan'a eklendi. Sikkim'in apar topar ilhakı, Hindistan'ı güçlü ama müşfik bir komşu olarak gören 12. Kral Palden Thondup Namgyal'ı epey şaşırttı. Sikkim'in hikâyesi, birkaç farklı emirliğin ve krallığın egemenlik hayallerinin de yıkılmasının hikâyesidir; yani hayali bir merkeze yerleşen Hindistan'ın yanında ancak çeperde yaşayabilecek bölgesel kimliklere dönüşmelerinin. Diğer yandan, sekizinci yüzyılda başlayan Sikkim'in erken tarihi daha eski bir bölgesel konsolidasyonu ortaya koyar; Guru Rinpoche'nin (bazı anlatılarda Guru Padmasambhava olarak geçer) bu beyula, yani kutsal saklı toprağa Budizm'i getirdiği dönemi.[5] Guru Rinpoche, Sikkim'i Budizm'le tanıştırırken türlü doğaüstü varlığı ehlileştirir ki bu pek çok kişiye göre "zihni, toplumu, çevreyi ve hatta devleti" ehlileştirmenin bir metaforu gibidir.[6] On üçüncü yüzyılda üç topluluk, Tibet kralı ve iki yerli topluluğun –Lepçalar ve Limbular– liderleri, bölgede yaşayan nüfusu yeni Tibet egemenlerinin niyetlerinin asil ve onurlu olduğuna ikna eden bir kan kardeşliği anlaşması yaptılar.[7] On yedinci yüzyılda Namgyal İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra Budizm yeşerdi ancak anlaşmayla koruma altına alınan yerli topluluklar ihmal edildi ve kültürel pratikleri canlılıklarını yitirdi. Bu toplulukların sözlü ve yazılı tarihleri ve mitolojileri Budist Sikkim milliyetçiliğinin içinde nasıl eridiyse, benzer şekilde, yüzyıllar sonra Budist Sikkim kültürü de Hindistan milliyetçiliğinde eridi. Çeşitli toplulukların tarihlerinin bu çoklu silinişi Lepça gibi gruplarda derinlere sinen kültürel kaygılara sebep oldu. Bugün bu kaygılar devlete yönelik siyasal ve kültürel taleplerde kendilerini belli ediyor.

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında, stratejik jeopolitik konumu sebebiyle önemsenen Sikkim İngiltere tarafından koruma altına alındı ve çok az düzeyde dış müdahaleye maruz kaldı. Tibet yanlısı monarşiyi dengelemek üzere İngilizler, Nepallileri Sikkim'in güney ve batı bölgelerine yerleştirmeye başladılar.[8] Bugün Nepalliler bölgedeki demografik ve politik çoğunluğu oluşturuyor. Kökenlerini on üçüncü yüzyılda buraya yerleşmiş olan Tibetlilere dayandıran Bhutia nüfusu Sikkim'in yerli topluluklarından sayılıyor ve devletin olumlu ayrımcılık politikalarından faydalanıyorlar. Kuzey Sikkim'deki Lepçalar ise Nyingma ekolüne yaslanan Tibet Budizmi ve Lepça Şamanizminin senkretik bir formunu yaşatıyorlar, her ne kadar ikincisi son yıllarda ciddi bir düşüşte olsa da.[9] Dzongu'dan yerli Lepça gençleri 2007'de etkili bir baraj karşıtı mücadele sürdürdüler ve

Depremler ve doğal afetler Budist kozmolojisine yakın olan kutsal toprakların kirletilmesi fikrinden ziyade, daha çok Lepça kozmolojisinde yer alan Kanchendzonga Dağı'ndaki Matlee Punu gibi tanrılara yeterince kurban sunulmaması ve onların gönlünün hoş tutulmamasıyla alakalı görülüyor. Depremlere engel olmak için yapılan kurban ayinlerini insan âlemiyle ruh âlemi arasındaki kapının bekçileri olan bungthingler gerçekleştiriyor.

rezerv alanında bulunan üç baraj projesini iptal ettirdiler. Lepça gençleri Dzongu'da ulusötesi aktivist ve akademisyenlerden ciddi bir destek aldılarsa da protestolar barajlardan kazanç sağlayacak yerlilerle aktivistler arasındaki derin fay hatlarını açığa çıkardı.[10] 2014'te başladığım saha çalışmamı, Hindistan'da ulusal seçimler ve Sikkim eyalet seçimleri esnasında, gitgide artan ekolojik kırılganlığı da içeren bu endişelerin merkeze oturduğu bir zamanda yürüttüm. Aşağıda yer alan sohbetler bu gerilimli politik iklimde gerçekleşti.

Kozmolojik belirsizlik

Dağlık alanlarda derinleşen ekolojik kırılganlık küresel iklim krizi kaygılarına eklemlenen bir tür aciliyet politikası yarattı. Bu politik çerçeveler politik kaygıları artırmakla beraber aynı aciliyeti taşımayan başka tür endişeleri gölgede bıraktı. Bu bölüm, Dzongu'daki sıradan Lepçaların depreme istinaden dile getirdiği endişelerin, Budizm ve Şaman pratikleri arasındaki gerilimlerin bir ifadesi olduğunu gösteriyor. Mihmandar ve tercümanım Loden,[11] bu gerilimi en belirgin şekilde ifade edenlerden biriydi. Yaşlı bir bungthing'in (Lepça Şaman) depremi Şaman ayinlerinin erozyona uğramasına bağladığı bir söyleşiyi gerçekleştirdikten sonra eve dönerken Loden, Budist ritüelleriyle ilgili endişelerini şöyle aktardı:

> Ailede biri öldüğünde, lamas [Budist rahipler] gelir, ritüellerini gerçekleştirirler ancak ailedeki kimse ne dediklerini anlamaz. Bir sefer birine sordum, "Dualarınızda ne diyorsunuz? Belki ritüel bittikten sonra biraz daha kalıp aile fertlerine söylediklerinizin mânâsını açıklayabilirsiniz." Birkaçı bu söylediklerime sinirlendi. Hem saygı talep ediyor hem de onlara kraliyettenlermiş gibi davranmazsak öfkeleniyorlar.

Loden daha sonra, öte aleme geçişte Tibetçe dualarla rehberlik eden bir lamanın nasıl olup da sadece Lepça dilini anlayan babasını bir gün ölüm döşeğindeyken cennete göndereceğini anlamadığını söyledi. Babasının ruhunu bir karmaşaya sürüklemeyecek miydi bu? Röportajlarda deprem soruları sıklıkla günah ve kirlenme dili kullanılarak açıklanıyordu. Günah bir ahlaki sapmalar ve yenilgiler spektrumu olarak kavranıyorken, röportaj yaptığım çoğu insan[12] hidroelektrik projelerinin kutsal toprakları kirlettiğine ve dolayısıyla günah işlediğine inanıyordu. Belli dini ritüellerin uygulanışındaki eksiklerin veya hataların günah olup olmadığına dair daha az görüş birliği vardı. Bu karmaşanın merkezlerinden biri de Budist gelenekle Şamanik pratikler arasındaki uzlaştırılamaz farklardı. Şamanizm hayvan kurban etmeyi ve kan dökmeyi şart koşar, ancak bu Budizm için günah ve yasaktır.[13] Saha çalışmam esnasında tavukların kurban edildiği bir Şamanik ritüeli filme almam istenmişti. Daha sonra, tavukların öldürülme sahnesini izlerken aramızdan biri şöyle dedi: "Aman yarabbi şu kana bak! Epey bir günah işlemiş olmalıyız. Biz kötü Budistleriz!" Şamanist ve Budist kozmolojide neyin günah sayıldığına dair müphemlik ileride insanların tetikleyeceği doğal afetlere dair derin kaygılar uyandırıyordu.

Lepça kozmolojisinde Itbu-Rum, yaratıcı tanrıça, Matlee Punu'yu, yani deprem kralını yaratır. Sonrasında ise Kanchendzonga dağını yaratır ve onu hükmedilebilmesi için Matlee Punu'nun göğsünün üstüne yerleştirir.[14] Depremler ve doğal afetler Budist kozmolojisine yakın olan kutsal toprakların kirletilmesi fikrinden ziyade, daha çok Lepça kozmolojisinde yer alan Kanchendzonga Dağı'ndaki Matlee Punu gibi tanrılara yeterince kurban sunulmaması ve onların gönlünün hoş tutulmamasıyla alakalı görülüyor. Depremlere engel olmak için yapılan kurban ayinlerini insan âlemiyle ruh âlemi arasındaki kapının bekçileri olan bungthingler gerçekleştiriyor. Daha yaşlı nesil, genç bungthinglerin güvenlik ve koruma ayinlerini yeterince iyi bilmediklerinden dem vuruyor: Bu ritüelleri yanlış yürütmek tanrıları daha da kızdırmaz mı? Peki, Şaman ayinlerini düzgün icra edenleri koruyacaklar mı

Lepça kozmolojisinde Itbu-Rum, yaratıcı tanrıça, Matlee Punu'yu, yani deprem kralını yaratır. Sonrasında ise Kanchendzonga dağını yaratır ve onu hükmedilebilmesi için Matlee Punu'nun göğsünün üstüne yerleştirir.

yoksa kaprisli davranıp herkesi eşit mi cezalandıracaklar? Kunga gibi otuzlarının başlarında olan birkaç kişiyse artık pek bungthing kalmadığından ve güçlerinin azaldığından bahsediyor:

> Dedem kudretli bir bungthing idi. İnsanlar onun baarisinde [bahçesinde] ondan izinsiz dolanır veya herhangi bir bitkiyi koparırsa, elleri günlerce acırdı. Öyle güçlüydü ki, gözlerinin içine baksanız gözleriniz de acımaya başlardı. Sadece meyveye bakıp da "Ah bu daami [harika]" deseniz bile gözleriniz acırdı. Artık böyle kudretli bungthinglerimiz yok.

Tolia-Kelly Antroposen'de yaşanan kayıpların ekolojik kaybı öncelerken yaşanan "kültür kırımına... başka türlü yaşamayı mümkün kılan felsefelere ve politikalara imkân tanıyan kültürlerin silinmesine" daha az ihtimam gösterildiğini yazar.[15] Bu tür kozmolojik belirsizlikler, yani hangi tanrılara tapılacağı, ayinlerin nasıl düzgün yapılacağı, Şamanların ortadan yok olması ve güçlerinin gitgide azalması, jeoloji ve sosyal tarihe içkin olan çokkatmanlı zamansallıklara ve yaşanan farklı kayıp ve silinişlere işaret eder.[16] Aktivistlerin deprem anlatıları bu soruya kolay bir yanıt üretir: Bu depremlere sebep olan nedir? Barajların sinirlendirdiği tanrılar elbette. Sıradan insanların anlatılarıysa, baraj eleştirilerini içermelerine rağmen, depremin ruhani sebep sonuç ilişkilerine dair daha müphemdir. Onların dile getirdiği endişeler, oynak yerkürenin yüzeye çı-

kardığı derin kültürel kaygılara dair daha kapsamlı bir bakış sunar.

Kayıpla başa çıkma ve otantiklik üzerine

> Samten: Belki de gençler burada iş olmadığı için ormanları terk edecekler. Onlara sonsuza dek bağırıp duramayız. (...) Biz öldükten sonra gençlerin durumu pek iç açıcı olmayacak. İnsanlar gitgide ayinleri gerçekleştirmeyi bıraktı ve daha az bungthing var. Okullarda Lepça dili öğretiliyor sözde, ama gençler anlamadıkları kelimelerin anlamını öğretmenlerine değil bana soruyorlar!

Sikkim'de büyüklüğü ve sıklığı artan depremlere dair ruhani açıklamalar, halkın yaşadığı, çalıştığı ve ibadet ettiği dağlık çevreler arasındaki ilişkinin hızla değiştiğini gösteriyor. Seksen küsur yaşındaki Samten, depremler sorulduğunda iktisadi, siyasal ve kültürel meseleleri bir araya getiriyor. Samten'in cevabı toprak, dil ve Şaman faaliyetlerinin kaybolması konusunda Lepçalar arasındaki yaygın endişeleri yansıtıyor.[17] Lepçaların yok olmakta olan bir kabile olduğu fikrini yaygınlaştıran kolonyal yöneticiler, Lepçaların "daha pratik bir halk olan Nepalliler ve maddiyatçı tarafı daha baskın Himalaya kabileleri tarafından ormandaki kadim alanlarından sürülme ihtimali olduğuna ve ortadan kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olduğuna" inanıyordu.[18] Komşu Darjeeling bölgesinden Lepça bir yazar olan Arthur Foning Lepça, *Kaybolan Kabilem* (1987) adlı ses getiren kitabında bu anlatıyı daha da yaygınlaştırdı. Buna karşılık, baraj karşıtı mücadele Lepça kültürünün âdetlerini yeniden canlandırmakla kalmadı, "Otantik yerli kültürü nedir?" sorusu üzerine tartışmaları da tetikledi. 28 yaşındaki Palden, yerli âdetlerinin yok olmasına dair endişelerini ifade etmekle birlikte, hem Budizm'in hem Şamanizm'in tatbiki konusunda açık görüşlü bir tavır sergiliyor:

> Bizim evde hem Budizm hem Lepça ayinlerini yaparız. Babamız lama olarak yetiştirildi. Tüm Budist ayinlerini yapar, ama bungthing ayinlerine pek dikkat etmez. Geçen yıl hastalandığında bir bacağı neredeyse felç olmuştu. Hastaneye gitti, rinpoche'lara (Budist ruhani önderleri) gitti. Daha sonra Lepça kavim ayinlerini yapmaya başladık ve iyileşmeye başladı. Biz doğa tapıcılarıyız, bunu bırakamayız.

Veland ve Lynch'in argümanına göre "kim olduğumuz, nerede yaşadığımız ve yaptığımız işe dair anlatılar epistemiktir ve farklı oranlarda maddi ağlarla etkileşime giren ontolojiler üretir."[19] Benliğin kaybı ve geri kazanımı Samten'in, Palden'in ve aktivist Lepçaların anlatılarında gördüğümüz bir tema. Ama bu iddiaları bir tanınma siyasetine katma görevi aktivistlerin omzundadır. Himalaya bölgesindeki çevreci siyaset, iklim değişikliği siyasetinin aciliyetini tanınma siyasetiyle hemhal etti. Ancak bu tanınma siyaseti, benzer süreçlerle marjinalleşen gruplar arasında dayanışma bağları örmek yerine onları birbirine karşı konumlandırıyor. Sikkim, Limbu ve Tamang'da, kolonyal bir kategori olan Nepallilik çatısı altında sınıflandırılan farklı etnik gruplar[20] yaklaşık on yıl önce kabile statüsü aldılar. Ne var ki, çevreci siyaset dilini kullanmadıkları için bu grupların mücadelesi araştırmacıların pek ilgisini çekmedi. Peki postkolonyal deneyimin kırıklı yapısına özgü karmaşık ve dolambaçlı anlatıları göz önünde bulundurduğumuzda, kayıptan ve silinmeden nasıl söz edeceğiz? Olası bir başlangıç noktası, "kriz vizyonuna uymayan insanların uygulama, kavram ve inançlarını sık sık dışarda bırakan çevreci siyasetin kriz dolu odağına" alternatif sunan, "tarih, gelenek ve yaşam deneyimlerine dair hatıra ve anlatılar"da bulunabilir.[21] Hindistan'ın dağlık sınır bölgelerinde ekoloji ve sivil toplum büyük altyapı projeleri ve iklim değişikliği yüzünden dengesizleşirken,[22] yapmamız gereken, aciliyet ve kriz siyasetinden uzaklaşıp kolonyal ve neokolonyal şiddet ve silinmenin

longue durée'sine (uzun vadeli sürecine) odaklanmaktır.

** Bu yazı, yazarın daha önce yayımladığı "Living with earthquakes and angry deities at the Himalayan borderlands" başlıklı makalesinin yazarın izni ve onayı dahilinde kısaltılıp Türkçeye çevrilmesiyle hazırlanmıştır. Orijinal makale için bkz. Gergan, M.D. (2017). Living with earthquakes and angry deities at the Himalayan borderlands. Annals of the American Association of Geographers, 107(2), 490-498.*

1- Her ne kadar bölgedeki jeologlar ve biliminsanları barajların depreme sebep olduğu fikrini reddetse de depremlerin merkezinin baraj bölgesi olması Sikkim kamu tahayyülünde ikisi arasında kuvvetli bir bağlantı yarattı.
2- Kohli, K. (2011). Inducing vulnerabilities in a fragile landscape. Economic and Political Weekly, 46(51), 19-22.; Chopra, R. (2015). *Assessment of environmental degradation and impact of hydroelectric projects during the June 2013 disaster in Uttarakhand* (Hindistan Yüksek Mahkemesi Özel Komite Raporu). gbpihedenvis.nic.in/PDFs/Disaster%20Data/Reports/Assessment_of_Environmental_Degradation.pdf (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022)
3- Konuştuğum herkese bir mahlas verildi ve kimliklerini açık edecek detaylara yer verilmedi.
4- Tolia-Kelly, D. P. (2016). Anthropocenic culturecide: An epitaph. *Social and Cultural Geography,* 17(6), 786-92.
5- Balikci, A. (2008). *Lamas, shamans and ancestors: Village religion in Sikkim.* Brill's Tibetan Studies Library.
6- A.g.y., s. 88.
7- Subba, T. B. (2010). Indigenizing the Limbus: Trajectory of a nation divided into two nation states. (Ed. B. G. Karlsson ve T. B. Subba) *Indigeneity in India* (s.143-158) içinde. Kegan Paul.
8- Hiltz, J. (2003). Constructing Sikkimese national identity in the 1960s and 1970s. *Bulletin of Tibetology,* 32(2), 69-86.
9- Bentley, J. (2007). Change and cultural revival in a mountain community of Sikkim. *Bulletin of Tibetology,* 43(1–2), 59-79.
10- McDuie-Ra, D. (2011). The dilemmas of pro-development actors: Viewing state-ethnic minority relations and intra-ethnic dynamics through contentious development projects. *Asian Ethnicity*, 12(1), 77-100.
11- Yirmilerinin başlarında olan Loden, röportajları gerçekleştirdiğim yedi GPU'dan birinde yerel bir ekoturizm ev işletmesinin rehberlerinden biriydi. Nepalce konuşabildiğim ancak Lepça konuşamadığım için Loden, anadili Lepça olan çoğunlukla yaşlı nesille iletişim kurmama yardımcı olurdu. Lepça konuşabilmesi çok önemliydi çünkü genç neslin çoğunluğu bu dili artık kullanmıyor. Bu makalede kullandığım tüm alıntılar arasında yalnızca Samten'inki çeviri gerektirdi. Diğerlerini kendim Nepalceden İngilizceye çevirdim. Bu dipnot anonim bir eleştirmenin "insanların ne dediğine ve nasıl dediğine nüanslı yaklaşmak gerektiğine" dair haklı yorumu üzerine eklendi. (E.N. GPU (Gram Panchayat Unit) Sikkim Hükümeti'nin yönetim birimlerine verilen addır.)
12- "Çoğu insan" dememin sebebi, meselenin hassasiyetinden ötürü herkese teker teker hidroelektrik santrallerinin günah olup olmadığını sormamış olmam.
13- Balikci, A., a.g.y.
14- Bentley, J. ile kişisel görüşme, 22 Mayıs 2014.
15- Tolia-Kelly, D. P., a.g.y., s.2
16- Clark, N. (2008). Aboriginal cosmopolitanism. *International Journal of Urban and Regional Research,* 32(3), 737-44.
17- Bentley, J., a.g.y.
18- Brown (1917) s. 4, alıntılayan D. Kennedy, 1991. Guardians of Edenic sanctuaries: Paharis, Lepchas, and Todas in the British mind. *South Asia: Journal of South Asian Studies,* 14(2), 57-77.
19- Veland, S., Lynch, A. H. (2016). Arctic ice edge narratives: Scale, discourse and ontological security. Area, s.7. doi.org/10.1111/area.12270
20- Subba, T. B., a.g.y.
21- Cruikshank, J. (2007). *Do glaciers listen?: Local knowledge, colonial encounters and social imagination.* University of British Columbia Press, s. 259.
22- Kohli, K., a.g.y.; Chowdhury, A. R. ve Kipgen, N. (2013). Deluge amidst conflict: Hydropower development and displacement in the north-east region of India. *Progress in Development Studies,* 13(3), 195-208; Huber, A. ve Joshi, D. (2015). Hydropower, anti-politics, and the opening of new political spaces in the eastern Himalayas. *World Development*, 76, 13-25.

İkili Risk

Kamile Batur

1999'da yaşanan depremlerden beri İstanbul'u köprü metaforu üzerinden kıtaları birleştiren bir şehir olarak sunan klasik oryantalist anlatı yerini risk anlatısı üretmeye bırakmış gibi görünüyor. Ne var ki risk sadece anlatıları değil, kentin kendisini de şekillendiren teknopolitik bir araç. Risk tanımı, tespiti, değerlendirilmesi ve azaltılması pratiklerine bakıldığında riskin homojen ve stabil bir kavram olmadığı, üretiminin ve dağıtımının da tüm kentte düzenli bir şekilde gerçekleşmediği dikkat çekiyor. Hatta analitik bakımdan biraz indirgemeci olsa da, bir taraftan formel mahalleler için tekil binanın materyal yapısına içkin, diğer taraftan enformel mahalleler için tüm sosyo-materyal çevreyi haiz olmak üzere ikili bir risk kavramından bahsetmek mümkün.[1]

2012 yılında 6306 sayılı yasa ile karşımıza çıkan riskli bina ve riskli alan kategorileri, kanun yapıcıların birden icat ettikleri kategoriler olmaktan çok, beklenen İstanbul Depremi'nin gündemimize düşmesinden beri birçok meslek grubu ve kurumun çalışmaları ile oluşmuş ikili risk yaklaşımına dayanıyor diyebiliriz. Bu ikili risk yaklaşımıyla, bu yaklaşımlarca sunulan çözümler arasında çizgisel bir zamansallığın olmadığı, onların beraber ortaya çıktıkları söylenebilir. Örneğin formel mahallelerde çözüm, bina ölçeğinde önce güçlendirme daha sonra yenileme olarak gündeme gelirken enformel mahalleler, kentsel dönüşüm ile ifade edilen sosyo-materyal çevreyi silen tabula rasa pratiği ile daha büyük ölçekte yenilemenin doğal hedefi olarak görülüyor. Dolayısıyla bu mahalleler için risk çevresel bir şekilde, diğer bir deyişle yapılı çevreyi mahalle ölçeğinde sosyo-materyal çevresiyle sorunsallaştıran bir yaklaşımla kuruluyor.[2] Bu yaklaşım aynı zamanda kentsel dönüşümü bir "zorunluluk"[3] hâline getiriyor ya da öyle sunuyor. Aslında zorunlu bir ilişkiden çok, sorunsallaştırmanın çözümle beraber doğmasının, gecekondu ve gecekondudan gelişmiş mahalleleri enformel kentleşmeye olan yaklaşımlara bağlı olarak "çevresel" bir şekilde hedef alması sözkonusu.

Şunu belirletmek gerekir ki depreme hazırlık konusunda çalışan her meslek grubunun kullandığı araçlar ve kavramsal çerçeveler dolayısıyla risk yaklaşımı da farklılaşıyor. Formel ve enformel mahalleler bağlamında risk yaklaşımı konusunda yaptığım ayrım daha çok planlama disiplinlerinin risk kavramsallaştırmaları üzerine. Bu noktada deprem mühendisleri ve plancılar arasında risk azaltma siyasetini belirleme açısından bir çekişme

de kendisini yer yer hissettiriyor. Deprem mühendisleri tüm kent parçalarında riski binaya içkin, çözümü de daha çok bina bazlı mühendislik meselesi olarak görmeleri konusunda plancılar tarafından eleştirilirken;[4] onlar da riskli binaların belli mahallelerde yoğunlaşmaktan çok kentin her yerine yayıldığını, bu nedenle de kentsel dönüşümün risk azaltmada ciddi bir çözüm olduğu konusunda şüphelerini dile getirerek[5] plancılarla karşı karşıya geliyorlar.

Aslında kentsel dönüşüm gündemi henüz ortada yokken, en erken üretilen acil durum müdahalesi olarak tanımlayabileceğimiz pratik, deprem mühendisi Mustafa Erdik ve ekibi tarafından 27 Mayıs 2000 tarihinde 2. İstanbul ve Deprem Sempozyumu'nda önerilen sınırlı güçlendirmedir. Çökme riski en yüksek binaların sınırlı güçlendirmeyle depremde ayakta kalmasını sağlama yoluyla ölümlerin yüzde 70'e varan oranda azaltılması şeklinde özetlenebilecek bu öneri aynı zamanda yolların kapanmasını önleme, komşu binalara verilen zararı azaltma, arama-kurtarma iş yoğunluğunu düşürme gibi birçok acil durum çalışması açısından da oldukça önemliydi.[6] Burada risk, tüm kent için tamamıyla binanın materyal ve yapısal durumuna içkin kuruluyordu. Ancak bu müdahale yerini çökme riski olan binaların tespiti ve yenilenmesine bıraktı. Güçlendirmenin tüm kent için çok kısa sürede terk edilen bir seçenek olmasının diğer birçok sebebinin yanında, önemli bir neden de halihazırda var olan "kötü çevreye" yapılan yatırımların ölü yatırım, savrulan kaynak olarak görülmesiydi. Bu yaklaşıma göre bina bazlı çözümler sağlıksız çevreyi konsolide etmekteydi ve bunun yerine deprem riski çevreyi iyileştirmede bir fırsat olarak görülmeliydi.[7] Nitekim İstanbul İçin Deprem Master Planı (İDMP) içinde Yerleşme Grubu tarafından hazırlanan Afet Etkilerini Azaltma Strateji Planı (DASP) deprem riski azaltımının, doğal ve kentsel çevreyi iyileştirme gibi ikincil bir amaçla desteklenmesi gerektiğini savunmaktaydı.

Öte yandan güçlendirme tamamıyla gündemden kalkmış değildi. Kamu binaları, özellikle okul ve hastaneler için İstanbul Valiliği İstanbul Proje Koordinasyon Birimi (İSMEP) tarafından güçlendirmeye ağırlık verildi. Var olan konut stokunda güçlendirme için fizibilite çalışması ise Bakırköy'de yapıldı. İlçe belediyesi, mevcut bina stokunun (10.162 adet bina) risk tespitini hemen Gölcük Depremi'nin akabinde İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi'ne yaptırdı. Bu çalışmada yüksek riskli olarak tespit edilen 3340 adet bina, Dünya Bankası kredisi ile yapılan Güçlendirmenin Sosyo-ekonomik Fizibilite Çalışması'nda tekrar değerlendirildi ve yüksek risk olarak kategorize edilen binalardan 369 adedi seçilerek bunların yapısal elemanları, bağlantı detayları ve materyal kalitesi detaylı incelemeye alındı ve modellendi. Buna paralel olarak, mülk sahipleri ile güçlendirmeye dair yaklaşımlarını ölçen bir sosyo-ekonomik analiz yapıldı. Sınırlı güçlendirme yöntemi ile çalışmaya konu olan alanda 700, tüm Bakırköy'e projekte edildiğinde ise 5000 ölümün engellenebileceği, fakat gerçekleştirilebilmesi için finans modelleri ve hukuki temellerinin geliştirilmesi gerekliliği ortaya kondu.[8]

Çalışma alanındaki binalar yüzde 7'den yüzde 133'e kadar değişen oranlarda depreme dayanıklılık göstermekteydi ve alınan beton örnekleri ise 2 ile 35 MPa arasında değerlere sahipti.[9] Amacım burada formel mahallelerdeki binaların risk durumunu ortaya koymak değil. Gelmek istediğim nokta şu: Kimse Bakırköy gibi formel mahallelerdeki kayıtlı binaların risksiz olduğunu düşünmüyor. Gölcük ve Düzce depremleri, İnşaat Mühendisleri Odası'na göre kaçak binaların değil, tersine, ruhsatlı ve iskân izinli binaların çöktüğü depremler olarak kayıtlara geçmiştir.[10] Televizyon karşısında her deprem sonrası, çalışmaları canlı izleyen insanların da vâkıf olduğu zımni bilgi şu ki, formel ve enformel arasındaki çizgi aslında hiç de belirgin değil. İnşa faaliyetini ve finansmanını organize eden yap-sat yöntemin-

Çarpık kentleşme kavramı günah keçisi işlevi üstleniyor gibi dursa da aslında ortaya çıktığı günden beri tanı koyma işlevi görür. Gelişmekte olan bir ülke olduğumuzun göstergesi olmasından tutun da kent kültürüne, kent kimliğinden siyasi çatışmalara ve suça değin her konuda çarpık kentleşme bir patolojiye tanı olma işlevini yerine getirmiştir.

den ruhsat alımına, inşaatın kontrolünden iskân iznine değin birçok alanın enformellik ile iç içe olduğu gerçeği[11] bize, bir binanın kayıtlı olmasının temelde onun sismik performansı hakkında çok bir şey söylemediğini anlatıyor.[12] Bu noktada formel mahallelerdeki kayıtlı binalarda risk, göz ardı edilmekten çok binanın yapısal ve materyal kalitesine içkin bir sorun olarak ele alınmaktadır. Deprem mühendislerinin risk yaklaşımı, Bakırköy gibi formel kent parçaları için plancılar tarafından da kabul görüyor. Nitekim Bakırköy tam da bu nedenle, aşağıda değineceğim kentsel dönüşüm projesine ev sahipliği yapan Zeytinburnu ilçesinin tersine, güçlendirme için inceleme ve model geliştirme çalışmasına konu ediliyor.

Zeytinburnu ilçesi İDMP akabinde, hem İDMP'de İTÜ, BÜ ve ODTÜ tarafından önerilen 3 aşamalı hızlı risk tespit yöntemlerinin denenmesi ve standartların oluşturulması, hem de planlama ve dönüşüm yöntemlerinin geliştirilmesi için pilot bölge olarak seçildi[13] ve 2005 yılında kamuya duyuruldu. Pilot proje bağlamında ilçede bulunan Sümer Mahallesi'nde Türkiye'nin ilk risk odaklı kentsel dönüşüm projesi başlatıldı.

Zeytinburnu, yalnızca yapılı çevresinin yüzde 70'i enformel bir şekilde üretilmiş ve giderek "risk havuzu"[14] olarak tanımlanmaya başlanan İstanbul'un enformel biçimde ortaya çıkan ilk bölgesi değil; aynı zamanda enformel kentleşme için ürettiğimiz özgün kavramımız olan "çarpık kentleşme"nin de timsali olarak görülmektedir. Çarpık kentleşme kavramı günah keçisi işlevi üstleniyor gibi dursa da aslında ortaya çıktığı günden beri tanı koyma işlevi görür. Gelişmekte olan bir ülke olduğumuzun göstergesi olmasından tutun da kent kültürüne, kent kimliğinden siyasi çatışmalara ve suça değin her konuda çarpık kentleşme bir patolojiye tanı olma işlevini yerine getirmiştir. Kavram, 1999 yılında yaşanan Gölcük Depremi sonrası, afet riski konusunda yeni bir tanı işlevi daha yüklenmiş ve çarpık kentleşmenin –olacağı öngörülen İstanbul depremi bağlamında– faylardan daha büyük bir tehdit olarak önümüzde durduğu ifade edilmeye başlanmıştır. Bu yeni yaklaşımda fay hatları kenti "dışarıdan" tehdit ediyorken, enformel kentleşme yapılı çevreye içkin bir tehdit olarak karşımıza çıkıyordu ve dışarıdaki tehdit yerini içerideki riske bırakıyordu.[15] Tanı işlevinin yanında modern risk kavramı gibi[16] "çarpık kentleşme" söylemi[17] de afeti kontrol edilebilir çerçeveye oturtmaktaydı. Deprem hazırlığı birçok afetten farklı olarak –fay hatlarının hareketleri engellenemeyeceğine göre– tüm odağını yapılı çevreye ve toplumsal organizasyona çevirmektedir. Bu çerçevede, çarpık kentleşme söylemi depremin kontrol edilebilir tarafı olan yapılı çevreye müdahaleleri organize etmektedir. Fakat "çarpık kentleşme" kavramı risk azaltımı faaliyetlerine, kavramın süreç içinde değişen sosyal, mekânsal ve kültürel "patoloji" bagajını da beraberinde getirmektedir.

Burada Zeytinburnu üzerinden enformel kentleşme yaklaşımına çarpık kentleşme tabirini bol bol kullanan siyasi retorik üzerinden değil de kendisi bu terimi hiç kullanmayan idealist bir plancının metinleri üzerinden kısaca değineceğim. Murat Balamir'e göre Zeytinburnu, enformel kentleşme süreci ile oluşan yapılı çevredeki bina stokunun ötesinde parsel, ada büyüklükleri, yoğunluk, kamusal alan eksikliği, altyapı sorunları ve riskli imalat ve depolama mekânlarının konut alanında kontrolsüz dağılımı gibi birçok nedenden dolayı kentin en riskli bölgelerinden biridir:

> Öyle ki, olası can kayıpları açısından, yapı içinde bulunmak ya da sokakta bulunmak arasında fark yoktur. Bu nedenle Zeytinburnu örneği, özellikle toplu dönüşüm gerektiren bir ortamdır.[17]

Son yıllarda ilçede çöken, bazen de yoldan geçenlerin canına mal olan riskli bina haberleri alıntının ilk kısmını doğrular görünmektedir. Fakat bina bazındaki risk kavramsallaşmasının burada nasıl çevreye doğru yayılmaya başladığına dikkat edelim ve bunun hemen devamında gelen toplu dönüşümün zorunluluk şeklinde sunulmasına daha ihtiyatlı yaklaşalım. Yazının devamında Balamir, buranın bina bazında risk analizine en az ihtiyaç duyulan bölge olduğunu belirtir. Çökme riski olan binaların tespit edilmesi ve bu riskin ortadan kaldırılması durumunda birçok risk artıran faktörün ortadan kalkacak olması, kentsel dönüşümün gerekliliğini zedelemiyor gibi görünmektedir. Fakat yazının devamında kentsel dönüşümün gerekliliği sadece yapı stokunun ya da yapısal çevrenin ötesinde sosyoekonomik bir dizi sorun ile de desteklenmektedir. Balamir, hem Zeytinburnu hem de genel olarak enformel kentleşme ile ilgili birçok yazıda ortaya çıkan bir dizi sorunu sıralar: "estetik değerlerden ve yeterli standartlardan yoksun yaşam çevreleri,"[18] "rahatsız edici derecede düşük kalite çevreler".[19] Fakat gereklilik sadece yapılı çevre ile sınırlı değildir; "gayrimenkule dayalı kentsel ayrışma,"[20] "aşırı sosyal adaletsizlik"[21] ile de ilişkilidir. Ona göre, kentsel dönüşüm projeleri sosyal adalet ve kalkınma sağlayabilirler. Burada risk, bina stokunun ve hatta yapılı çevrenin ötesinde birçok özelliği içine almaya başlamakta ve sadece

materyal değil aynı zamanda sosyal yapı itibarıyla da çevresel olarak kurulmaktadır. Risk sosyo-materyal çevreye içkin kurulduğunda risk azaltımı da, başka bir yerde kendi ifadesi ile[22] "yapı mühendisliğine" indirgenerek değil "kapsamlı toplumsal mühendislik" ile sağlanabilecektir:

> Yalnızca yapılaşmanın yenilenmesi bile kaçak bir statüden yasal statüye geçiş, dolayısıyla farklı bireysel sorumluluklar ve farklı bir yaşam biçimine geçiş anlamındadır. Aynı sorumluluklar iş hayatında ve toplumsal tüm ekonomik ve sosyal davranışlarda da sonuçlar bulacaktır. Kayıtdışı ekonomiden kayıtlanmalara geçiş, kabullenilmesi kolay olmayan bir süreçtir. Bireysel bağımsızlıklardan toplu örgütlenmeye, yerel yönetimler oluşturmaya, sosyalleşmeye ve toplumun bir parçası olmaya geçişler, ekonomik kolaylaştırıcılar, vergi muaflıkları, geçiş dönemi önlemleri, bu değişimi cazip kılacak avantaj ve fırsatlar gibi destekleyici düzenlemelerin geniş açılı programlanmasını gerektirecektir.[23]

Hatta Balamir'e göre, dikkatli planlandığı ve katılımcı uygulandığı takdirde kentsel dönüşüm süreci, daha yeni bir kolektif ortam ve demokratik çevreye geçiş sunacaktır. Amacım burada belli bir plancının yaklaşımını analiz etmek değil elbette. Balamir'i, görüşlerinin enformel kentleşmiş kent parçaları için riskin çevresel olarak kurgulanmasına iyi bir örnek teşkil etmesi dolayısıyla anıyorum.[24] Daha geniş anlamda risk, onun materyal bir tehdidin temsili ya da modern bir hesap aracı olduğu yönündeki genel kanının tersine, binanın materyal ve yapısal dayanıklılık hesapları ile şekillenmiyor. Risk aynı zamanda sosyal hayat ve kentleşme üzerine birçok fikir ve pratikle, bir dizi imkân ve tasavvurla da şekilleniyor.

Zeytinburnu Sümer Mahallesi'nde başlayan kentsel dönüşüm projesinin ilk etabı başarılı bir dönüşüm projesi olarak lanse edilse de, gerçekleştirilmesinin proje alanının özel şartlarına bağlı olduğu ve projenin aynı şartlarda çok da sürdürülebilir olmadığı ortaya çıkmıştır. Projenin ilk etabı Sahil Park, alanın karşısındaki Koç Holding'e ait eski fabrika alanının geliştirilmesini yüklenen firmaya çeşitli pazarlıklar sonucu, proje alanının hemen yanı başındaki futbol sahası üzerinde yaptırılmıştı. Böyle bir yöntemin ikinci etap için tekrarlanabilir olmaması ve kamuoyu tarafından sürdürülebilir bulunmaması sebebi ile proje durdurulmuştur. Proje alanı 2012'de çıkarılan 6306 sayılı kanun kapsamında riskli alan ilan edilmiştir.

Sümer Mahallesi'ndeki risk odaklı kentsel dönüşüm projesi tecrübesi, ciddi kaynak ihtiyacı sebebi ile yüksek yoğunluklu enformel mahallelerde kentsel dönüşümün önünü kesmiş ve daha düşük yoğunluklu gecekondu mahallelerinin kentsel dönüşüme konu edilmesine sebep olmuştur. Düşük yoğunluklu gecekondu mahalleleri, hem düşük yoğunluk hem de güvencesiz mülkiyet yapısı sebebiyle geniş alanda az sayıda hak sahibi bulundurduğundan risk azaltma pratiği olarak yeni konut üretiminde kaynağa dönüştürülmektedir. İDMP'de bu alanların daha yoğun yapılaşmış enformel alanlardan daha düşük risk taşıdığı belirtilse de, yapılaşmanın devam etmesi halinde gelecekte yüksek riskli alanlara dönüşeceği ve halihazırdaki düşük yoğunluğu ve çekici lokasyonları sebebiyle oradaki kentsel dönüşüm projelerini finanse etme potansiyeline sahip olduğu belirtilmektedir.

6306 sayılı yasa bağlamında ardı ardına ilan edilen riskli alan kararları, düşük yoğunluklu gecekondu mahalleleri ve dayanışma içinde olan aktivist plancılar tarafından yargıya taşınmış ve çoğunlukla risk tespiti kriterleri ve yöntemleri sebebiyle riskli alan kararları iptalleri alınmıştır. 2016 yılında yasa değişikliğiyle zemin yapısı ve üzerindeki yapılaşmanın riskli olması sebebiyle riskli alan ilan edilme kriterlerine üç yeni kriter eklenmiştir: alandaki yapıların yüzde 65'inin kaçak veya sonradan yasallaştırılmış olması, alt-

yapı yetersizliklerinin bulunması ve alanda kamu düzenini bozması. Son kriter 2015 yılında Kürt şehirlerinde savaşın kentlerde vuku bulmasının ardından gelen riskli alan kararlarına hukuki zemin hazırlamakta olmakla beraber, afet riskini siyasi riske açmaktadır. Fakat ilk iki kategori, halihazırda enformel kentleşme ile deprem riskini eşitleyen yaklaşımın, plancıların öngöremediği bir sonucudur. Süreç plancıların tasavvur ettiği gibi işlemese de plancılar ve kent araştırmacıları olarak payımıza düşen sorumluluğu kabul etmek, hem alternatif risk yaklaşımları hem de çözümleri üretmeye yönelik önemli bir adım olacaktır.

1- Burada amacım bir temsilin eksikliği veya yanlışlığını ortaya koymaktan çok riskin üretici bir araç olduğuna ve her farklı risk yaklaşımının farklı sonuçları olduğuna dikkat çekmek. Yani riske bir temsil sorunundan çok performatif bir araç olarak bakacağım.
2- Çevresel terimi ile kastettiğim bir yerin fay yapılanması, sıvılaşma tehlikesi gibi zemin koşullarından kaynaklı özelliklerden dolayı tümünün riskli alan ilan edilmesi değil.
3- Balamir, M. (2013). Obstacles in the adoption of international DRR policies: The case of Turkey (Background Paper prepared for the Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction 2013). preventionweb.net/english/hyogo/ gar/2013/en/bgdocs/Balamir,%202012.pdf (Erişim tarihi: 30 Ağustos 2019).
4- Balamir, M. (2004). Deprem konusunda güncel gelişmeler ve beklentiler. *Planlama*, 27, 15-28.
5- İstanbul'da İBB için yapıların risk analizini yapan çalışmanın yürütücüsü Haluk Sucuoğlu'nun ifadeleri için bkz. İstanbul depremi 7.2 olursa, *Hürriyet* (2010, 16 Mart). hurriyet.com.tr/gundem/istanbul-depremi-7-2-olursa-14120997 (Erişim tarihi: 30 Ağustos 2019).
6- Erdik, M., Durukal, E., Biro, Y. ve Birgören, G. (2000). İstanbul'da binalar için deprem riski ve risk azaltımına yönelik somut bir öneri. *2. İstanbul ve Deprem Sempozyumu* (s. 131-149) içinde. Maya Basın Yayın.
7- Bkz. Yeşilırmak, A. (2003). İstanbul deprem master planı değerlendirmesi. *Mimarist*, 9.
8- Hopkins, D. C., Sharpe, R., Sucuoglu, H. ve Kubin, D. (2006). Feasibility of retrofitting residential buildings in Istanbul. 2006 NZSEE Conference, s. 6.
9- A.g.y., s. 3.
10- İMO (2010). 42. *dönem raporlar, görüşler, değerlendirmeler.* TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, s. 190.
11- Ayrıca bkz. Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2011). Nöbetleşe yoksulluk. *Gecekondulaşma ve kent yoksulları: Sultanbeyli Örneği.* İletişim.
12- Yakut, A., Ozcebe, G. ve Yucemen, M. S. (2006). Seismic vulnerability assessment using regional empirical data. *Earthquake Engineering and Structural Dynamics,* 35, 1187-1202.
13- Erdik, M. ve Durukal, E. (2008). Earthquake risk and its mitigation in Istanbul. *Natural Hazards*, 44, 181-197; Ozcevik, O., Turk, S., Tas, E., Yaman, H. ve Beygo, C. (2009). Flagship regeneration project as a tool for post-disaster recovery planning: The Zeytinburnu case. *Disasters*, 33(2), 180-202.
14- Balamir, M. (2005). Türkiye'de kentsel iyileştirme ve dönüşüme ilişkin güncel öneri ve modeller", *Mimarlık*, 322. mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=35&RecID=570# (Erişim tarihi: 30 Ağustos 2019).
15- Örneğin Luhmann'a göre tehdit bir sistemin dışına, risk ise sisteme aittir. Risk, sistemi içeriden tehdit eder. Burada amacım doğal ve sosyal çevreyi dışsallık ilişkisi olarak kurmak değil elbette. Afetleri siyasi ve toplumsal olaylara dönüştürmeye çalışırken hâlâ dışsallık olarak kurulan ilişkiye yaslanıyor kavramsallaştırmalarımız. Benzer bir anlayış Ulrich Beck'in "risk toplumu" tezinde de mevcuttur: Risk toplumunda riskler, modernleşmenin kendisi tarafından üretilmektedir. Bkz. Luhmann, N. (1993). *Risk: a sociological theory.* Walter de Gruyter; Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity.* Sage.
16- Modern risk pratikleri, geleceğin belirsizliğini ve çok sayıda ihtimale açıklığını belirli sayıda ihtimale indirme yolu ile geleceği kontrol etmeye çalışır. Castel, R. (1991). From dangerousness to risk. (Der. G. Burchell, C. Gordon ve P. Miller) *The Foucault Effect: Studies in Governmentality* (s. 281-298) içinde. Harvester/ Wheatsheaf; Reddy, S. (1996). Claims to expert knowledge and the subversion of democracy: the triumph of risk over uncertainty. *Economy and Society*, 25(2), 222-54; Rao, V. V. (2015). Speculation, now (Der. V. V. Rao, P. Krishnamurthy ve C. Kuoni) *Seculation, now: Essays and artwork* (s. 14-25) içinde. Durham.
17- Söylemi burada siyasi retorikten öte Foucault tarafından kullanıldığı şekliyle anlamak gerekiyor.
18- Balamir, M (2005). A.g.y.
19- Balamir, M (2013). A.g.y.
20- Balamir, M (2005). A.g.y.
21- Balamir, M (2013). A.g.y.
22- Balamir, M (2004). A.g.y., s. 6.
23- Balamir, M (2005). A.g.y.
24- Elbette ki Murat Balamir kent planlaması bağlamında riski çok daha katmanlı ve kompleks ele alır. Onun da içinde bulunduğu İDMP'de yer alan İTÜ-ODTÜ çalışma grubu afet risklerini 13 risk sektörü altında inceler.

Adaletsiz Kentsel Dönüşüm Süreçlerine Karşı Mahalle Mücadelesi

GOP Mahalleler Birliği'nden Süleyman Çelik ile Söyleşi

İstanbul'da birçok mahalle, Mahalleler Birliği çatısı altında tepeden inmeci kentsel dönüşüm süreçlerine karşı örgütlenerek mücadele ediyor. Gaziosmanpaşa'daki mahalle derneklerinin mücadelelerini güçlendirmek için bir araya gelerek oluşturdukları GOP Mahalleler Birliği'nden Süleyman Çelik ile yıllardır süren mücadelenin seyrini ve taleplerini konuştuk.

Yıldıztabya Mahallesi,
9 Şubat 2022.
Fotoğraf: Onur Temel

Bahar Bayhan: Sizi tanıyabilir miyiz?

Süleyman Çelik: Tabii ki. Adım Süleyman Çelik. 17 Kasım 1967 Yıldıztabya doğumluyum. Burada doğdum, burada büyüdüm. Aslen de Gümüşhaneliyim. Ana, baba Gümüşhaneli ama göçmüşler zamanında. Rahmetli babam 1946 senesinde gelmiş buraya, 46 senesinden beri biz buradayız. Aynı yerde ikamet ediyoruz. Yani yaklaşık 76 senedir biz bu topraklarda varız.

İstanbul'da birçok mahalle adaletsiz kentsel dönüşüm süreçlerine karşı mücadele veriyor. GOP özelinde bu mahallelerden ve sürdürdülen mücadelelerden bahsedebilir misiniz?

Ben kısaca Gaziosmanpaşa'nın tarihinden bahsederek başlamak istiyorum. Gaziosmanpaşa, 1950'lerde Bulgaristan'dan, Balkanlardan gelen göçmenlere devlet tarafından verilen evlerle, arsalarla oluşmaya başlamış. Öncesinde Eyüp'e bağlı, ismi Göktepe olan bir yermiş. Yerleşim esasında 1950'den sonra sanayileşmeyle birlikte yoğunlaşmış. O dönemin sanayicileri külfet olarak gördükleri için fabrikalarda çalışan insanlara git kendi lojmanını kendin yap demiş. Dolayısıyla Haliç çevresindeki fabrikalarda çalışan insanlar da gelmişler Gaziosmanpaşa'ya. Çeperlerine, bir kısmı Eyüp, bir kısmı Sütlüce, Beyoğlu, Alibeyköy olmak üzere buralara gecekondularını yapmışlar. Esasında yaptıkları şey gecekondu değil, bildiğimiz lojman. Bununla beraber sanayiciyi, çalıştığı işyerini, devleti taşımacılık servisinden kurtarmış, külfetten kurtarmış.

Gaziosmanpaşa on altı mahalleden oluşuyor. On altı mahallenin on üçünde kentsel dönüşüm uygulaması var. 2013 yılında başladı. Bu bizi biraz şaşkına uğrattı. Dedik ki, durup dururken neden kentsel dönüşüm? Biz de tabii bu işleri bugüne kadar bilmiyorduk. Çevremizde olan bir şeyler vardı. Sulukule'de yaşananlar vardı. İşin açıkçası bu hepimizin suçu. Biz sağır kaldık bu işe biraz. Gaziosmanpaşa'nın Sarıgöl Mahallesi'nde Şen Mahalle dediğimiz bir yer var. Orada gerçekleşti. Onu da fark edemedik. Şimdi bir

Gaziosmanpaşa ile ilgili riskli alan kararı alındığında uluslararası yapı fuarlarında Gaziosmanpaşa'da yapılması planlanan konutlar –daha ortada hiçbir şey yokken– satışa çıkarıldı. Satışın birinci sloganı: En sağlam zemin.

Yıldıztabya Mahallesi. 9 Şubat 2022. Fotoğraf: Onur Temel

Sulukule bir Sarıgöl derken iş döndü dolaştı Gaziosmanpaşa'nın on üç mahallesine sirayet etti. Yani yılan artık bizi de sokmaya başladı işin açıkçası. On üç mahalleyi riskli alan ilan ettiler. Biz de anlamadık, dedik ki, neyin riski?

Yıldıztabya özelinde konuşacak olursam, Yıldıztabya'nın bir düz caddesi vardır. Coğrafi yapısı aşağı doğru iner. Hem sağ tarafında hem sol tarafında taş ocakları vardır. Böyle bir zemine sahipken dediler ki, risklisiniz. Ondan sonra zaten mücadeleler başladı. Hiçbir şey de bilmiyoruz. Yani ne kentsel dönüşüme dair bir şey biliyoruz, ne 6306'ya dair bir şey biliyoruz, ne mücadeleye dair bir şey biliyoruz. Çırılçıplak kaldık orta yerde. Geliyoruz akşam, arkadaşlarla

oturuyoruz. Ne var ortada? İnanın hiçbir şey yok. Yani bilgi anlamında, mücadele anlamında ne yapabileceğimizi bir türlü ortaya koyamadık. Ama vazgeçmedik de. Araştırmaya devam ettik. Bu sorunları yaşayan insanlarla iletişim kurmaya devam ettik. Bu sorunları yaşayan insanlara destek veren insanlarla iletişim kurmaya başladık. Ama bunlar hep araştırmaların, vazgeçmemenin sonucunda ortaya çıktı.

Anladık ki biz Gaziosmanpaşa olarak kentsel dönüşüm karşısında yalnız değiliz. Türkiye'nin birçok yerinde bu haksız, hukuksuz uygulamalar var. Bu işin teknik bilgisini, hukuki bilgisini bilen insanlarla tanıştık falan derken biz böyle büyüdük. Derken Gaziosmanpaşa'da beş mahalle bir anda kendimizi bir arada bulduk. Yani Gaziosmanpaşa'da Yıldıztabya olarak sadece biz mücadele vermiyormuşuz. Bunun içerisinde Karayolları Mahallesi, Mevlana Mahallesi, Sarıgöl Mahallesi ve Pazariçi Mahallesi var. Bir de Yıldıztabya olmak üzere beş mahalle ortak hareket etmeye başladık. Bu da bizi inanılmaz derecede güçlendirdi. Sonra da adımızı Gaziosmanpaşa Mahalleler Birliği koyduk.

Mahallelerin mücadelesinde en önemli söylemlerden biri depremin kentsel dönüşüm için bahane edildiğiydi. Bu ne anlama geliyor biraz açabilir misiniz? GOP'ta da durum öyle mi?

İstanbul'un en sağlam zeminlerinden birine sahip Gaziosmanpaşa. Bunu ben söylemiyorum, JICA Raporları söylüyor. 2002 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı ortak bir çalışma yapmışlar. İstanbul'un deprem haritasını çıkarmışlar. İstanbul deprem haritasında Gaziosmanpaşa en sağlam zemine sahip ilçelerden biri. Sarıyer ve Şişli ile beraber en başta geliyor. Dezavantajımız şu: İnsanların ağzının suları akıyor. 2013 Ocak ayında Gaziosmanpaşa ile ilgili riskli alan kararı alındığında uluslararası yapı fuarlarında Gaziosmanpaşa'da yapılması planlanan konutlar –daha ortada hiçbir şey yokken– satışa çıkarıldı.

Satışın birinci sloganı: En sağlam zemin. Dolayısıyla parası olan insanların gerçekten dikkatini çeken bir alan. Bir de şöyle bir konumu var Gaziosmanpaşa'nın: Beş dakikada Eyüp'e iniyorsunuz, Eyüp'ten hemen Haliç'ten 1. Çevre Yolu'na bağlanıyorsunuz. Beş dakikada Alibeyköy'e iniyorsunuz. Alibeyköy'den hemen 2. Çevre Yolu'na bağlanıyorsunuz. Göktürk tarafına gidiyorsunuz, yapımına karşı olduğumuz Kuzey Otoyolu'na bağlanıyorsunuz. Tünellerle Şişli, Taksim, Beşiktaş, Ortaköy, Kuruçeşme'ye ulaşıyorsunuz. Yani eskiden varoş olarak adlandırılan bölge artık kentin merkezi. Ulaşım çok kolay. Oysa bizi sürmek istedikleri Kayabaşı, Kayaşehir gibi yerlerden iki saatte Eminönü'ne gidemezsiniz.

Mevcut kentsel dönüşüm uygulamalarında karşı olduğunuz şey nedir?

Yaptırım, dayatma... 46 senesinden beri biz buraya can katmışız. Burası da bize can katmış. Kaç nesil yetişmiş burada. Dolayısıyla geçmişi, geleceği ve bugünü yok sayamazsın. Benim haberim olmadan benim yaşam alanım üzerinde hak iddia edemezsin.

Şimdi diyoruz ki, risk var mı kardeşim benim yapımda? Risk varsa eğer, güçlendirmesini yaptırırım. Ha yıkmak gerekiyor ise sen benim canımı benden daha mı çok düşünüyorsun? Bırak kardeşim, kendimle ilgili kararı ben kendim vereyim. Riskli alan kararını ortadan kaldır. 6306'nın halk yararına olan kısımlarını ele alalım. Yani halk üzerinde baskı oluşturan maddelerini değil. Ver bana faizsiz krediyi. Yıkarım evimi, yenisini yaparım. O krediyi de taksit taksit sana öderim geri. Bu yok mu 6306'da? Var. Bunu niye uygulamıyorsun? İlle de diyorsun ben yapacağım. Senin derdin benim sağlığımı düşünmek değil ki. Senin derdin burayı pazarlayabildiğin kadar pazarlamak. Beni en ücra

köşeye atacaksın. Kendinize de elit bir alan açacaksınız. Böyle bir şey olmaz kardeşim!

6306'nın halk yararına olan maddelerini uygula, biz de seninle ortak hareket edelim. Bakın daha Yıldıztabya'da ve Gaziosmanpaşa'da 2981 sayılı kanundan kaynaklı tapusunu halen alamamış yerler var. Ben de bunun içerisindeyim. 2981 sayılı kanunun geçerliliği 2023'te sona erecek. De ki, ben ıslah imar planlarını yapıyorum. Herkes 2981'e göre tapusunu alacak. Ve takdir bedeli koymadan, emlak rayiç bedeline göre herkesin tapusunu vereceğim. Şu an tapu veriyor ama mesela metrekaresi 10 bin TL. Yani 100 metrekare yeri olana 700 bin-1 milyon TL gibi bir rakam çıkıyor. Bunu kim karşılayabilir? Halbuki takdir komisyonuna gitmese, bu insanlar 5 bin-10 bin TL'ye tapusunun sahibi olacak. Dolayısıyla burada halk adına yapılan hiçbir şey yok.

Bu arada şunu da söyleyeyim, 2981 sayılı kanunun süresi aslında 2015'te bitiyordu, uzatıldı. Bu da Mahalleler Birliği'nin üstün gayretiyle gerçekleşmiş bir şey. Yoksa şu anda 2981'den kaynaklı tüm haklarımız yok olmuş gitmişti. Önümüzde iki yıl gibi bir süre kaldı.

2981'den doğan haklarınız neler, bunu biraz açabilir misiniz?

2981 sayılı İmar Affı Kanunu Turgut Özal'ın çıkardığı bir yasa. Ama baktığınız zaman bu yasa o dönem kaçak yapılan köşkler, fabrikalar için çıkarılmıştı. Bizim gibi gariban halk yine tapusunu alamadı. Gittik, o dönemler, 2000 lira para yatırıyorsun, tapu tahsis belgesi alıyorsun, imar çapı çiziliyor falan. 2981'den doğan hakkımız şu: Devlet tapusu olmayana tapusunu verdi. Kimisine tapu tahsis belgesini verdi. Tapu tahsis belgesini vermesinin amacı ise şuydu: Dedi ki, burada tapulandırma yapılacağı zaman bu hak senindir.

Biz bunu istiyoruz. Hâlâ bunu vermediler. Yani bu hak benim. Yasayla da garanti altına alınmış. Sıkıntı da burada zaten. Şimdi 6306 sayılı yasanın içine ek bir madde koyarak bu kanunun hükmünü yitireceği söylendi. Halbuki nasıl verilmiş hakkı yasayla yok sayarsın! Ver insanların tapusunu, 2981 zaten kendini imha etmiş olacak. İşte vermiyorlar. Verdiklerinde de ayrıca takdir komisyonuna sokuyorlar. Mesela 10 bin TL'lik yeri bana 700 bin-1 milyon TL'ye vermeye çalışıyorlar. Böyle bir durum var.

Aslında bu süreçte her biriniz bir avukat kadar, bir plancı kadar uzmanlığa sahip oldunuz. Bu mücadelenin seyri nasıl gelişti? Neler yapıyorsunuz, nasıl başa çıkıyorsunuz?

En başta çok savruktuk. Bir oraya bir buraya koşuyorduk. Kent dışına da çıktım ben bu sorunu yaşayan insanlarla tanışabilmek için. Mücadelelerini öğrenebilmek adına. O insanlardan bilgi almak, fikir almak, neler yaşadılar o süreçte... Bunların hepsi bize deneyim kattı. Gerçekten çok güzel insanlarla hareket ettik. Özellikle de Mahalleler Birliği bünyesindeki gerek şehir plancısı arkadaşlar gerek hukukçu arkadaşlarımız bize sonsuz ve gönüllülük esasına dayalı inanılmaz destekler verdiler. Bu arada Mahir'imi (Sezer) de rahmetle anayım. Onun da emeği çok. Allah gani gani rahmet eylesin. Yani çok emekleri var üzerlerimizde. Utkan'ın, Özgür'ün, Ceyhan'ın, sizlerin...

Hatta 2016 yılında biz acele kamulaştırma kararına dair dava sürecine girdik. Dilekçelerimiz hazırlandı. Bir de Gaziosmanpaşa'da Belediyenin önünde eylem yaptık. Eylem bittikten sonra da bir televizyon kanalı benimle canlı röportaj yapmak istedi. O kadar hızımı alamadım ki, sürekli televizyonlara çıkan Belediye Başkanı'na dedim ki "Öyle tek başına televizyonlara çıkıp soru-cevap oynama. Yüreğin yetiyorsa benimle canlı röportaja çık." Yani dediğiniz doğru, her konuda fikrim yok ama bu konuya dair en azından idaredeki insanların tezini çürütecek, masallarını çürütecek bilgiye bir miktar

Yıldıztabya Mahallesi, yıkılan futbol sahasının yerinde yükselen inşaat. 9 Şubat 2022. Fotoğraf: Onur Temel

sahibim. Hukuken olsun, planlama açısından olsun biraz bir şeyler öğrendik diyelim.

Şimdi Gaziosmanpaşa'da en son acele kamulaştırma mı sözkonusu?

2013 Ocak ayında riskli alan kararı alındı. Biz bunu o dönem kaçırdık. Hikâyeyi de bilmiyorduk işin açıkçası. 1/5000 planlar askıya çıktığı zaman haberimiz olup Danıştay'da dava açtık riskli alan kararının iptal olması için. Ve bu girişim de Türkiye'de bir ilkti. Çünkü riskli alan kararı Bakanlar Kurulu kararıdır. Bakanlar Kurulu kararına ilan tarihinden itibaren 30 gün içerisinde itiraz edip dava açmak gerekiyor. Biz iki buçuk sene sonra dava açtık. Ve mahkeme de davamızı kabul etti. Sonra davayı gördü, riskli alan kararını lehimize bozdu. Fakat arkasından acele kamulaştırma kararları geldi. Arkasından meclis toplandı. 6306 sayılı yasada değişiklikler yaptılar. İlave ettikleri maddede dediler ki, yüzde 65'i ruhsatsız, projesiz ise orası riskli alandır. İktidar partisinin oy çoğunluğu ile bu yasa geçti. Arkasından yine riskli alan kararı alındı. Bu sefer buna da dava açtık ama kaybettiğimiz yer oldu, kazandığımız yer oldu. Yani işin açıkçası aynı Danıştay'ın içerisinde farklı dairelerden farklı kararlar çıkıyor. Veyahut aynı daireden aynı mevzuya dair farklı kararlar çıkıyor.

Sonrasında Gaziosmanpaşa genelinde 5000 küsur parsele –parsel ölçekli bir de– acele kamulaştırma kararı getirildi. Dava açmayanların canını fena yaktılar. Yerlerini hemen kamulaştırdılar. Bize danışanlara yeniden dava açtırdık. Adamın yeri yıkılmış ama diyorlar ki, dava açabilirsin ama ben yıkımı devam ettireceğim. Böylesi de oldu. Yeri yıkıldı ama sonrasında davayı kazandı. Ortada bir sıkıntı var. 3 tane 1/5000'lik plan çıkardılar 3-5 ay içerisinde. Biz artık neredeyse papatya falı bakmaya başladık 4. plan çıkar mı çıkmaz mı diye. Biz en başından beri dedik ki, bu planlar şehircilik ilke ve esaslarına aykırıdır. İstanbul'un anayasasına, 1/100.000'lik Çevre Düzeni Planı'na aykırıdır dedik. Sonuçta o planların tamamı Bölge İdare Mahkemesi tarafından reddedildi. İstinaftan da onay geldi ve hepsi bizim lehimize sonuçlandı.

Şu an idarenin eli kolu bağlı, hiçbir şey yapamıyor. Yıktığı yerler var Yıldıztabya'da. Yıllardır devam eden

Birileri servetine servet katsın diye birçok insanımızın canı gitti. Birçok insan kederlendi, morali bozuldu, ağlaya ağlaya evini veren oldu.

kira ödemeleri var. İdare şu an imalat yapamıyor. Yapmaya çalışıyor, başaramıyor. Yani bir taraftan da kira ödemelerine kör topal devam ediyor. 3 ayda 6 ayda bir birikmiş kira ödemesi yapıyor. Yarım ödüyor, tam ödüyor belli olmuyor. Ama şu bir gerçek, biz bu mücadeleyi yapmasaydık yerlerimiz çoktan elimizden alınırdı. Biz de artık nerelerde hangi koşullarda yaşardık hiç bilmiyorum.

Çok uzun soluklu ve gerçekten çok emek ettiğiniz, yorucu da bir mücadele. Sizin açınızdan, mahalleliler açısından bu durumun psikolojik etkileri oldu mu?

Kendi açımdan söyleyeyim. 2016 yılında beynimde tümör teşhis edildi. Bir de 2013 yılında ben ağır bir kalp krizi geçirdim. 4 defa kalbim durdu. Elektroşokla geri geldik falan.

Dolayısıyla geçmişten beri stresli bir adamdım. Kafaya çok takan bir insandım. Krizin de etkileri oluştu derken arkasından kisti bulduk. Bugün tümör diyorlar, ameliyat diyorlar. Psikolojimiz altüst oldu mu, oldu. Ama sağlık açısından böyle. Bedel olarak da çok ciddi bedel ödedim. İşimden oldum. Bu mücadele esnasında bazen işi aksatmak zorunda kaldım. Koşullar bunu gerektirdi. İşveren de dedi ki, sen bu şekilde benim işime yaramıyorsun, işten çıkardı. 6 ay işsiz kaldım. Bir taraftan mücadele ediyorsun, sağa sola gidiyorsun, dernek açıyorsun kapatıyorsun. Oranın giderleri var, karşılamaya çalışıyorsun. Bu bedelleri var. Kendi adıma konuşuyorum.

Genel anlamda da şunu söyleyebilirim, gerçekten çok insan hasta oldu. Hastalığı da bir kenara koydum, çok can kaybımız var. Yani birileri servetine servet katsın diye birçok insanımızın canı gitti. Birçok insan kederlendi, morali bozuldu, ağlaya ağlaya evini veren oldu. Bakın biz Ankara'ya gittik Danıştay'a. Yaş ortala-

masını söyleyeyim mi ben size? Gidenlerin en genci benim. Yaş ortalamamız 60-65. O soğukta o ayazı yedi insanlar Ankara'da, sırf tırnaklarıyla yaptıkları yaşam alanlarını, evlerini korumak için. Yazık günah değil mi bu insanlara! Bunların içerisinde sağlığını kaybeden var, felç olan var, hayatını kaybeden var. Değiyor mu yani böyle şeylere? İnsanların mülkiyetinden, insanların varından, yoğundan, servetinden ne istiyorsunuz ya! Buralar hepimizin geçmişi, bugünü ve geleceği. Bırakın kardeşim, bizi bize bırakın.

Kentsel dönüşümün daha adil yürütülmesi için neler yapılmalı sizce?

Biraz özeleştiri yapayım. Halkın gerçek anlamda birlik olması lazım. Biz Gaziosmanpaşa'da niye güçlüydük? Beş mahalle ortak hareket ettik, o yüzden güçlüydük. İstanbul'da niye güçlüydük? Altmış mahalle ortak hareket ettik. Türkiye'de niye güçlüydük? Seksen-seksen beş mahalle ortak hareket ettik. Her durumda insanlar bir araya gelmeli. Gelmiyorsa sıkıntı var. Yapılması gereken şey birlik olmak; ilgili, yetkili, gönüllülük esasına dayalı ama samimi ama içten insanlarla bir araya gelmek. Bu sorunu yaşamış insanlarla bir araya gelmek. Karşılıklı hasbihal etmek. Tecrübelerden istifade etmek. Bunlar çok önemli. Mesela her insanın Sulukule'den sürülen insanları gidip ziyaret etmesini öneriyorum. Sarıgöl'den sürülen insanları ziyaret etmesini öneriyorum. Nasıl başladı bu süreç? Nasıl yerlerini kaybettiler? Birlik beraberlik içerisinde olan insanlar her şeyi yapabilir. Bu arada idare kısmen bizim istediğimiz noktaya geldi, onu da söyleyeyim. Yani ben yaptım, ben yaparsam olur ben yapmazsam olmaz diyen idare plan çıkarmış diyor ki, yan parsellerle en az 400 metrekare inşaat alanı bulursanız yerinizi kendiniz yapabilirsiniz. 800 metrekareyi bulursanız yerinizi kendiniz yaparsınız ve %10 inşaat artışı veririm. 1200 metrekare inşaat alanı bulursanız %15 inşaat artışı veririm. İnşaat artışını da iptal edilen 2006 TEM Yolu Güney Revizyon Nazım İmar Planı'na göre yapıyorlar.

Bu tam istediğimiz miydi? Tam istediğimiz bu değildi ama istediğimiz noktanın büyük bir kısmı. İşte bu da bizim mücadele gücümüzden kaynaklı. Geçenlerde Sarıgöl Mahallesi'nde kapılara bir tebligat yapıştırmışlar, "evleri boşaltın, yıkacağız." 30 gün süre vermişler. Hemen bizim arkadaşlar hukukçu abimizi haberdar ediyorlar. O kapıya asılan tebligatların yasal olarak iki günlük itiraz süresi varmış. Ve hukukçu abilerimiz ve şehir plancısı arkadaşlarımız gece yarılarına ve sabahlara kadar çalışarak dilekçe örneklerini hazırlayıp halka yetiştirdiler. Ve halk ikinci gün yani 48 saat dolmadan belediyenin kapısına gitti, dilekçelerini verdi. O Belediye Başkanı böyle teslim oldu. Bu, insanların ortak hareket etmesinin gücü.

"Sismik Gerçeklik" İstanbul'da Ne Anlama Geliyor? Kentte Toplaşmanın Dinamikleri ve Riskin Tercüme Ediliş Biçimleri

Youenn Gourain
İngilizceden çeviren: Eda Sevinin

Giriş

19 Haziran 2021'de merkez üssü İstanbul'un Kartal ilçesi yakınlarında olan düşük kuvvetli (Richter ölçeğine göre 3.9) depremin ardından Ekrem İmamoğlu Twitter'da şu paylaşımı yaptı: "İstanbul'un bugün yaşadığı sarsıntının hiçbir can ve mal kaybına yol açmaması sevindirici ancak #deprem gerçeğinin şehrimizin önemli bir gündemi olduğunu hatırlatması açısından önemli. Geçmiş olsun İstanbul."[1] Tıpkı İstanbul'da ve ülkenin diğer bölgelerinde yakın zamanda gerçekleşen depremler gibi, bu son depremler[2] de Türkiye'nin 16 milyondan fazla insanı barındıran bu en büyük şehri için herkesi teyakkuza geçirdi. Ne var ki, "sismik gerçeklik" 20 yıl önce Marmara Bölgesi'nde meydana gelen 1999 Depremi'nin ardından aldığı biçimleri almaktan uzak, bu sebeple de kafalarda soru işaretleri oluşturmaya devam ediyor. Kentsel üretim bu riskten korunmak için gereken başlıca eylemlerden biri. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Nisan 2021'de yayımladığı İstanbul'un Deprem Gerçeği[3] kitabı, "deprem riskinin" yalnızca "müspet bilimlere" indirgenemeyeceğini gösteriyor. Müspet bilimler ile sosyal bilimler arasında herhangi bir ayrım yapmaktan kaçınmak ve tüm bakış açılarını ciddiyetle değerlendirmek için bu yazıda bir teorik çerçeve olarak bilim ve teknoloji sosyolojisinin (BTA) yolunu izleyeceğim.
BTA perspektifinden yazdığı araştırmasında Elizabeth Angell, "afeti kentsel bir olgu olarak düşünmek için"[4] "toplaşma" (assembly) kavramını tedavüle sokar. Bu kavram "doğal ve kültürel olanın, maddi ve toplumsal olanın, insan ve insan-dışı olanın iç içe geçmişliğini vurgulayarak yalnızca bu tür ikili ayrımlara karşı gelmekle ya da bu ayrımları karmaşıklaştırmakla kalmaz, aynı zamanda onları yeni biçimlerde kurabilir." Bu hâliyle tercüme kavramı bizi riski, "bir dizi tercüme ve yeniden düzenlemeye konu olan heterojen öğelerden müteşekkil

bir oluşum"[5] olarak anlamaya yönlendirir. Tercüme, bir aktörün, bir grubun diğerleriyle müzakere etmesi için grubun sözcüsü rolünü üstlendiği sürece denir.[6] Bu doğrultuda, riski en aza indirmek, hatta ortadan kaldırmak için ortaya konan kentsel süreçlere dahil olan eyleyenleri (actant) takip etmeyi hedefliyorum. Kentsel üretimde riskin azaltılması süreçlerine ilişkin bazı adımlar insan ve insan-dışı aktörleri bir araya toplar (assemble). Bu yazıda riskin azaltılması ile ilgili kentsel planlama süreçlerinde aktörlerin toplanma biçimlerine odaklanarak risk ve sismik mikrobölgelemenin yanı sıra (6306 sayılı) "afet" yasasıyla ilişkili kamusal problemleri inceleyeceğim. Bunu yaparken de riski dillendiren aktörlerin birbirleriyle eşit şartlarda müzakere etmediklerini ve bu aktörlerin sözcüler tarafından da (riski ifade etmeye) teşvik edilmediklerini göstermek istiyorum. Günümüz İstanbul'unda "sismik gerçeklik" ne anlama geliyor? Başlıca hipotezim şu: Kentsel süreçlerdeki bu toplaşma (assembly) ve tercüme (translation) süreçleri, sismik riskin (deprem riski) biçimini dönüştürüyor.

Tercüme 1: Kamusal bir sorun olarak sismik risk

Sismik risk: İstanbul'un dönüşümüyle yeni biçimler alan bir risk

İstanbul'un yaşadığı her deprem felaketinde, riskin azaltılması için yapılan tavsiyeler ve alınacak önlemler yenilenir. Geçmiş depremlere baktığımızda, kentler için hep teknolojik yenilikler ürettiklerini görüyoruz. Örneğin, 10 Temmuz 1894'te yaşanan deprem, surların yıkılması da dahil olmak üzere İstanbul'da çok fazla hasara sebep oldu. Bu olaylar sonucunda kentte daha geniş caddelerin inşası teşvik edildi, insanlar binalarda ahşap kullanmayı bıraktı (ki bu Tanzimat döneminde başlamıştı) ve deprem rasathanesi kuruldu.

Depremin fiziksel mekanizması aynı kalmış olsa da sonuçları farklılaşıyor. Marmara Bölgesi'ni etkileyen 1999 depremleri, sismik riskten kaynaklanan birçok başka riski de ortaya çıkardı. Öncelikle, inşaat sektörü büyük bir kayıtdışı yerleşim (gecekondu) stoğu devraldığı gerekçesiyle başarısızlıktan sorumlu tutuldu. İnşaat elbette etkilenen tek sektör değildi; 1999 depremi çeşitli alanlara ve boyutlara sızabilme kabiliyetini göstermişti: Bölge sakinlerinin suçlama ve eleştirileri sonucu ortaya çıkan siyasal çalkantılara, enkaz nedeniyle çevreye yönelik tehditlere,[7] 19 Ağustos 1999'da İPRAŞ rafinerisindeki yangınla birlikte gelen endüstriyel risklere, ekonomik kayıplara[8] ya da depremzedelerin güvencesiz prefabrik binalara geçici olarak yerleştirilmesinden doğan toplumsal krizlere tanık olduk. Biçimi çeşitlendiği ve İstanbul'un çeşitli kentsel boyutlarının içinde yerleşik olduğu için, "sismik gerçekliği" belli sınırlar dahilinde tanımlamak ya da sismik riskin eksiksiz bir tanımını yapmak zor. Sismik risk, yalnızca deprem demek değil.

Yerel çıkarlara değil ulusal çıkarlara göre belirlenmiş başka risklere uygun kamusal bir sorun.

Bugün sismik risk artık sektörelleşmiş bir risk değil; 2010'larda cereyan eden terör riski ve Pérouse ve Kaya'nın[9] mallar ve insanlar üzerindeki riskleri de dahil ettiği ekonomik risk gibi diğer risk biçimleriyle de diyalog hâlinde. Birbiriyle ilişkili olan bu risk biçimleri bir araya gelerek risk anlayışını devlet nezdinde yeniden yapılandırdılar: Devlete yönelik risk.[10] Geçtiğimiz on yılda Türkiye'de ortaya çıkan yegâne risk ve afet biçimleri olmaktan çok uzak olan bu olaylar, her şeyden evvel ortaya çıkan risklerin ve kamusal sorunların biçimlerinin yeniden dağıtıldığını gösterdi. Sümbül Kaya ve Jean-François Pérouse, bazı risklerin siyasallaştırıldığını (terör riski, ekonomik ve finansal riskler, mülkiyetle ilişkili riskler, kişisel ve sismik riskler), bazılarının ise siyasal ve ekonomik çıkarlara veya AKP ideolojisine dayanmadığını açıkça gösterdiler. Risk gündeminde sismik riskin dikkate alınması gereken tek konu olmadığının farkında olsak da, ulusal çıkarlara yapılan vurgu

bu riskin öne çıkmasına neden oluyor. Ancak burada hangi riskin öne çıkıp çıkmayacağını belirlemede sözcü olarak öne çıkan devlet oluyor. Bu bağlamda kimlerin "toplaştığına" bir göz atalım.

Devlet tarafından belirlenen bir toplaşma (assembly)

Son on yılda Türkiye'yi etkileyen sismik felaketlerin (2011'de Van, 2020'de Elazığ ve İzmir) hemen ardından hükümet yetkilileri tarafından yapılan konuşmalar ilginç sonuçlar ortaya koyuyor. Bu konuşmalar belli çözümleri gerekçelendirirken, afet ve sismik risk yönetiminde paydaşların rollerine başvurarak ve bu rolleri tanımlayarak kamusal eylemleri meşrulaştırma amacı taşıyor. Bu konuşmalarda Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da yekpare ve oldukça merkezi bir yönetim organizasyonu resmi çiziyor. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı'nın sözcü rolüyle destek talep ettiği ve yönetimin önüne koyduğu inşaat ve gayrimenkul geliştirme alanındaki aktörlerin yükselişini görüyoruz. Erdoğan, Van depremiyle ilgili olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın sorumluluk üstlenmesi konusunda şunları dile getirdi: "Çevre ve Şehircilik Bakanlığımız ile bir çalışma içine gireceğiz. Artık şehirlerimizde kaçak yapı, gecekondu, bunlara yönelik gerekirse yetkiyi tamamen Bakanlığımıza alacağız ve bu tür binalarını değiştirmeyen, bunları yıkmayanlara sormadan kamulaştırmasını yapacak ve bu binaları biz yıkacağız."[11]

Bu sözler TOKİ gibi belli başlı aktörlerin öne çıkmasını ve kamulaştırma gibi çeşitli yasal düzenlemelerin uygulanmasını meşrulaştırıyor.[12] Ulusal ölçekte yapılan bu tür konuşmalar, insanları teyakkuza geçirme ve hatta İstanbul sismik riskine karşı alınan önlemleri artırma konusunda da etki yaratıyor. 2004-2017 yılları arasında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı yapan Kadir Topbaş, Van depreminin ardından İstanbul'un bina inşa ederek "deprem tehdidinden kurtulması gerektiği"[13] konusunda uyarıda bulundu. Yeni kanalın (Kanal İstanbul) inşası üzerine yeniden canlanan tartışmalara dikkatler kaymışken, Elazığ depreminin ardından biliminsanları İstanbul için dikkatli olunması çağrısı yaptı. Erdoğan, İzmir Depremi'nin ardından, 5 Kasım 2020'de düzenlenen Genişletilmiş İl Başkanları Toplantısı'nda, konuşmasının bir kısmında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'yla birlikte kentsel dönüşümün hızlandırılması konusuna odaklandı ve şunları ekledi: "Özellikle İstanbul'da bu süreci hızlandırmamız gerekiyor."[14] 31 Mart 2019'dan bu yana görevde olan İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu, Elazığ ve İzmir'de deprem bölgelerini ziyaret ederek konuyla yakından ilgilendiğini göstermişti.[15]

İnşaat sorunu hızla sismik riskin yerini alıyor. Ancak sismik risk inşaatla bağlantılı risklere ya da buna bağlı olarak, yapıların sağlamlığına indirgenemez.

Tercüme 2: Riskin azaltılması kriteri olarak sismik risk

Sismik risk üzerine üretilen bilginin entegre edilmesi

Son on yılda sismik riske dair bilgimiz oldukça gelişti ve Türkiye Deprem Bölgeleri Haritası'nda, yer değiştirmeleri (displacement) sismik dalgalara sebep olan fayların konumları, şekilleri ve dinamikleri konusundaki bilgiler giderek netleşiyor. Son yıllarda gerçekleşen teknik ilerlemeler ve aktarılan maddi imkânlar, Marmara Bölgesi ölçeğinde, bu bölgedeki Kuzey Anadolu Fay Hattı coğrafyası hakkında daha fazla bilgi sahibi olmayı mümkün kıldı. Bazı segmentlerin şekilleri konusundaki tartışmalar devam etse de jeologların ve jeofizik uzmanlarının sismik dalganın kaynağı ve sahaların jeolojik yapıları üzerine yaptıkları çalışmalar, dalga büyüklüğünün değerlendirilmesi ve bir sonraki depremden önce telafi için gereken zaman gibi konular da dahil olmak üzere sismik dalgaya dair nicelleştirilme önerilerini beraberinde getiriyor. Belirsizlikleri de[16] dikkate alan ve içeren bu tehlike bilgisi, "sismik riski" belirlemek için yapılan analizlerin temelini oluşturur.

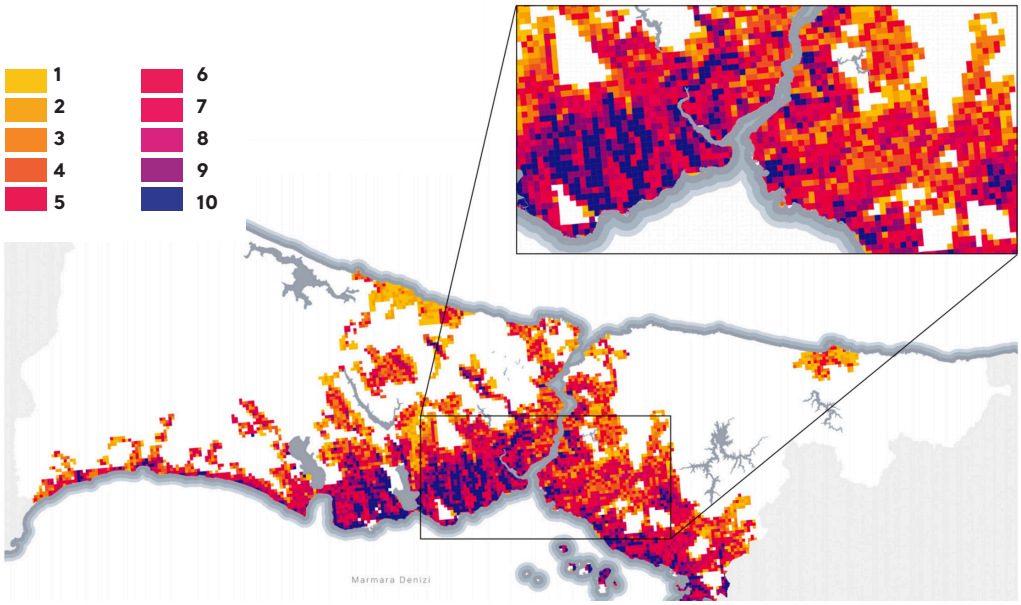

Şekil 1. Risklerin mikrobölgelenmesi.
Kaynak: İBB Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü Arşivi.

Ve temsili...
Aslına bakılırsa, tehlike analizinin amacı "zemin etkisini" yani dalganın büyümesine (amplifikasyonuna) katkıda bulunan jeolojik unsurları belirleyebilmektir. Burada hedef, depremin yıkıcılık potansiyelinde rol oynayan bir zeminin yerel koşullarını incelemektir. Bu analiz süreci, bilim insanlarının yanı sıra farklı aktörlerin de bir araya toplandığı bir mikrobölgeleme çalışması ile görünür kılınır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2003 yılında Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı'na (JICA) ve Türkiye'den dört üniversiteye (İstanbul Teknik Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi) çağrıda bulundu. Belgeyi oluşturmak için ciddi bir uzman kadrosu seferber edilmiş olsa da sismik riski belgeleyen mikrobölgelemenin nihayetinde yalnızca binaların kırılganlığına dayanarak oluşturulduğu görüldü. "Sismik gerçeklik" yapısal bir değerlendirmeyle ilgiliydi. 2018'den bu yana ise, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin öncülüğünde yürütülen bir projede mikrobölgeleme iki aşamalı çoklu risk yaklaşımıyla uygulanıyor. Başlangıçta depremin yanı sıra toprak kayması, sel ve yangın gibi çeşitli başka riskler de dikkate alınıyor. Buna paralel olarak kentsel biçim, yaşam kalitesi ve çevre koşullarıyla ilgili başka çalışmalar da yürütülüyor (Şekil 1).

İkinci adımda, bu dört harita bir araya getirilerek "kentsel dönüşüme konu olan sorunlu alanları belirleyecek" nihai bir makrobölgeleme çalışması yapılıyor. Burada, nihai haritada kendilerine atfedilen "ağırlıklara" bağlı olarak öncelik verilen birkaç insan-dışı unsuru topluyoruz. Ne var ki, mekâna bağlı olarak her rengin standartlaştırdığı risk gerçekliklikleri birbirinden çok farklı. Yine de mikrobölgeleme "düzenlemeyi ve bu düzenlemelere yerel açıdan uyumu destekleyen kartografik bir mecradır."[17] Buna rağmen hep aynı kentsel tepkiyle karşılaşıyoruz: kentsel dönüşüm. Şimdi bunun mevzuatta nasıl değerlendirildiğine göz atalım.

Tercüme 3: Bir yönerge olarak sismik tehlike

6306 Sayılı Yasa: Afet riskini önlemek üzere tartışmalı bir araç
Afet riski altındaki alanların kentsel dönüşümüne ilişkin 2012 yılında yürürlüğe giren yasa, diğer şeylerin yanı sıra risk alanlarını (yıkım ve yeniden inşa yöntemiyle) "dönüştürmek" ve aynı zamanda sürece dahil olacak aktörleri belirlemek üzere mikrobölgelemeye başvurur.[18] Ancak "depremin" vuku bulması bu yasada yer almaz. Riskin tanımı, yasa metninin başında şu şekilde netleştirilmiştir:

> "ç) Riskli alan: Zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle can ve mal kaybına yol açma riski taşıyan, Cumhurbaşkanı'nca kararlaştırılan alanı,
>
> d) Riskli yapı: Riskli alan içinde veya dışında olup ekonomik ömrünü tamamlamış olan ya da yıkılma veya ağır hasar görme riski taşıdığı ilmî ve teknik verilere dayanılarak tespit edilen yapıyı veya yapıları" ifade eder.[19]

Yasaya göre, risk değerlendirmesi yalnızca biliminsanlarının değil bölge sakinlerinin, belediyelerin, bakanlıkların veya Cumhurbaşkanı'nın da görev alanına girer. Bu muğlak ve standartlaştırılmış risk tanımı ve mikrobölgelemenin mevzuatta çok küçük bir role sahip olması, Bozkurt ve Malani'nin[20] yaptığı şu gözlemleri açıklayabilir: "risk altında" olarak belirlendiği için dönüştürülen bazı alanlar mikrobölgelemede bu şekilde tercüme edilmemiştir. Dolayısıyla bu yasa çerçevesinde toplanan aktörlere bakmak gerekmektedir.

Yasa aracılığıyla toplanmış yeni aktörler
Bahsi geçen yasa, kentsel dönüşümde üstlenilecek rollerin belirlenmesinde ve risk altındaki alanların tanımlanması hususlarında; yani Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın, Cumhurbaşkanlığı'nın ve TOKİ'nin sözcülüğünü üstlenmektedir. Bu aktörler, kentsel dönüşümün uygulanmasında rol alacak diğer aktörleri de bir araya getirirler: TOKİ, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve (kentsel dönüşümü gerçekleştirmek üzere) ilçe belediyeleri. Hatta risk altındaki alanlar, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yetkili kılınan uzmanlar aracılığıyla mülk sahiplerinin kendileri tarafından bile belirlenebilir. Bu aktörler, bilimsel uzmanlık alanlarından gelmedikleri hâlde risk tanımı yapma yetkisine sahiptirler. Burada, mekâna bağlı olarak sözcü rolünü üstlenenler, kendilerini ifade etme meşruiyetini bazı gruplara tanıyıp bazı başka gruplara tanımadığında, aslında çok çeşitli tanımları olan "sismik gerçeklik" tanımı kent üzerinde somut etkiler yaratır. Mikrobölgeleme sürecinde sismik riskin belirlenmesi sürecine dahil olan biliminsanlarının artık eskisi kadar görünür olmaması da ayrıca dikkat çekicidir. Sismik riskin kamusal bir sorun, riskin kentte önceliklendirilmesi için bir kriter veya bir yönerge olarak analiz edildiği bu aşamada, bu üç tercüme biçiminin kent üzerindeki yansımalarını somut bir biçimde görelim.

Tercüme 4: Kentsel projeye eklenen sismik tehlike: Avcılar örneği

Avcılar'da deprem gerçeği (?)
Avcılar, 1990'ların başında İstanbul'un çeperinde kurulmuş kalabalık bir ilçe[21] ve 1999 depreminden en çok etkilenen bölgelerden biri. İlçe ağırlıklı olarak R4 ve R6 imar tipi binalardan ve göl kenarına kurulmuş gecekondulardan oluşuyor. Eylül 2019'daki 5.4 büyüklüğündeki deprem, 1999'daki depremde[22] hasar alarak zayıflamış binaları taşımak için hâlâ uğraşan belediyenin[23] ihtiyatlılığını artırdı (birinci tercüme). İBB tarafından yapılan mikrobölgelemeye göre, en riskli bölgeler Küçükçekmece Gölü çevresindeki alanlar (ikinci tercüme). Firuzköy bölgesinde ise gecekonduların varlığına ek olarak toprak kayması sorunları var. Bununla birlikte, jeofizikçilerle yapılan görüşmeler,[24] herhangi bir depremin ardından oluşabilecek tsunami riskine ilişkin ek çalışmaların de-

Firuzköy Mahallesi.
Fotoğraf:
Youenn Gourain

vam ettiğini ve bu nedenle bunun münferit bir olay olarak tanımlanamayacağını gösterdi. İlçedeki birçok alan riskli alan olarak tanımlandı (üçüncü tercüme) ve bu, yasanın meşrulaştırdığı kamulaştırmalarla ilgili pek çok toplumsal risk üzerine düşünmenin de gerekli olduğunu gösteriyor.[25]

İhtilaflı kentsel projeler

Bu kentsel projelerde inşaat amacıyla bir araya gelenler haricinde yeni aktörler de toplanıyor: gayrimenkul geliştiriciler, komisyoncular, ekonomik danışmanlar, müteahhitler, hizmet sağlayıcılar, sigortacılar. Bu aktörler, önceki tercümelere, özellikle binaların kârlılığı ve doluluk oranları açısından risk taşıyan bir ekonomik boyut da katıyorlar. Avcılar, Küçükçekmece Gölü'nün yakınında, doğrudan Kanal İstanbul projesinin güzergâhı üzerinde yer aldığı için arazi spekülasyonlarına sıkça konu oluyor.[26] Ancak, tarım arazilerinin zarar görmesi nedeniyle, Kanal İstanbul ile bağlantılı yeni inşaatların çoğunun tartışmalı olduğu ortaya çıktı.[27] Yaptığım görüşmelere göre, arsa satışlarının yavaşlaması doluluk oranı meselesini sorunlu hâle getiriyor. Çevresel ve ekonomik açıdan tartışmalı olan bu proje,[28] belli inşaat paydaşlarının varlığını meşrulaştırırken çevre kirliliği veya ekolojik tahribat gibi korkuları pekiştirme etkisini de beraberinde getiriyor. "Sismik gerçeklik" yeni risklere doğru yayılıyor.

Kentsel planlamada seçimler: Kim için?

Bu projelerde, pek çok sivil toplum üyesi bu dönüşüm projelerine karşı çıkarak şunları söylüyor: "Halkın sorunlarını biz dillendirmeye çalışıyoruz, gündem yapmaya çalışıyoruz. Bir sürü kararı geri çektirmeye çalışıyoruz."[29] Avcılar Halkevleri'nin de aralarında bulunduğu pek çok dernek, semt sakinlerine değil, seçkinlere yönelik olduğunu düşündükleri bu kentsel dönüşüm projelerine karşı kampanya yürütüyor. Kamu yetkililerinden insana yakışır ve depreme dayanıklı konut talep ediyorlar.

> Evet, Kanal'a karşı protestolar yapıyoruz. Deprem sorunu çözülsün diye protestolar yapıyoruz. Belediyeyle görüşüyoruz, onları zorlamaya çalışıyoruz. (...) Avcılar'ın deprem sorununun hemen çözülmesi lazım diye. Şimdi Avcılar'da, dediğim gibi, 350 bina yıkıldı, yenilendi ama bu çok az.[30]

Buna paralel olarak bu dernekler bir afet riski karşısında insanları bilinçlendirmek ve bölge sakinlerini eğitmek, kısacası uzmanlıklarını aktarmak üzere biliminsanlarını seferber ediyorlar.

> Jeofizik Mühendisleri Odası var, onlardan destek istiyoruz. Bizim Halkevi'ndeki mühendisler var, onlardan destek istiyoruz. Onun dışında, psikolog arkadaşlardan destek istiyoruz. Biz önce kendimiz eğitim alıyoruz, aldığımız eğitimlerden sonra da insanlara anlatmaya çalışıyoruz. Doktor arkadaşlar var, onun dışında işte dediğim gibi Tabipler Birliği'nden, TMMOB'dan, jeofizik mühendislerinden... Hepsinden destek alabiliyoruz. Biz talep ettiğimizde gelip bize eğitimler veriyorlar.[31]

Bu şekilde sivil toplum üyeleri, kentsel üretim süreçlerinde giderek görünmez hâle gelen ve risklerin sorumluluğunu üstlenmekle mükellef aktörleri bir araya getirme rolünü üstlenmiş oluyorlar. Peki bu çaba, halihazırda risk taşıyan kentsel üretim süreçlerine bu risklerin karmaşıklığını entegre etmek için yeterli mi?

Sonuç: Riskli bir kentsel üretim sürecinde "sismik gerçeklik" ne anlama geliyor?

İstanbul'da kentleşme süreçlerinde sismik risk yönetiminde insan ve insan-dışı aktörlerin asemblajına (assemblage) dair analizler, Türkiye'nin en büyük kentinin "sismik gerçekliğini" sorgulamayı hedefliyor. Bu yazıda, bu toplaşmalarda seferber edilen çeşitli paydaşlar tarafından yapılan risk tercümeleri yoluyla göstermek istediğim şey ise şuydu: Her ne kadar sürekli belirli çerçeveler içinde tanımlamak istesek de, sismik risk çeşitli nedenlerle, onu sınırlamaya çalıştığımız çerçeveleri her daim aşar. Bunun birinci nedeni, son yıllarda çeşitli riskler (örneğin tsunami riski) arasındaki ilişkilere odaklanan çapraz çalışmalar görsek de sismik riskin sektörel yönetimiyle ilgilidir. Ancak sismik tehlikeye baktığımızda, genellikle aynı bölge üzerinde başka risklerle birlikte ortaya çıktığını görürüz. İkinci olarak, "sismik risk" ancak bu riskin, politik, toplumsal, çevresel veya ekonomik boyutları da içeren "hibrit" riskler ürettiği tüm unsurları, boyutları ve bireyleri göz önünde bulundurduğumuzda anlamlı hâle gelir. Son olarak, bu asamblajlar tüm aktörlerin aynı anda konuşmadığını da gösterdi: Bazıları tartışmaların dışında bırakıldı (bölge sakinleri), diğerleri ön plana çıktı (inşaat sektörünün ekonomik aktörleri) veya sürecin belirli bir aşamasında ortadan kayboldular (jeologlar ve jeofizikçiler). Ancak Avcılar ve İstanbul'daki diğer örnekler, risk yönetimi süreçlerinde şu anda dengelenmemiş olsa da herkesin diyalog kurmasının mümkün olabileceğini gösteriyor. Bu toplaşma yöntemi, İstanbul'daki "sismik gerçekliğe" dair daha gerçekçi bir tasvire dönüşebilir.

Teşekkürler: Bana belgeleri sağlayan ve araştırmamda bu belgeleri kullanmama müsaade eden İstanbul Büyükşehir Belediyesi kentsel dönüşüm ekibine teşekkür ederim.

1- İmamoğlu, E. [@ekrem_imamoglu] (2021, 19 Haziran). İstanbul'un bugün yaşadığı sarsıntının hiçbir can ve mal kaybına yol açmaması sevindirici ancak #deprem gerçeğinin şehrimizin önemli bir gündemi olduğunu hatırlatması açısından önemli. Geçmiş olsun İstanbul. Twitter. twitter.com/ekrem_imamoglu/status/ 1406228739499962371?s =20&t=QIxuXJiX8xumuxEQbI3H6A (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022)
2- Türkiye'de yakın zamanda yaşanan depremler arasında 26 Eylül 2019'da İstanbul'da 5.8 büyüklüğündeki, 24 Ocak 2020'de Elazığ'da 6.7 büyüklüğündeki ve 30 Ekim 2020'de İzmir'de 6.9 büyüklüğündeki depremler vardır.
3- Kuzucu, K., v.d. (2021). *İstanbul'un deprem gerçeği.* İBB Kültür A.Ş., s. 544.
4- Angell, E. (2014). Assembling disaster: Earthquakes and urban politics in Istanbul. *City,* 18(6), 667-678.
5- November, V. (2006). Le risqué comme objet géographique. *Cahiers de géographie du Québec,* 50(141), s. 289.
6- Akrich, M., Callon, M. ve Latour, B. (2006). *Sociologie de la traduction: textes fondateurs.* Presses des Mines, s. 303.
7- Pérouse, J. F. (2001). *Turquie: l'après-séismes.* Institut français d'études anatoliennes, s. 80.
8- *Nokta* (1999, 9 Eylül). Depremin Türkiye'ye faturası; *Cumhuriyet* (1999, 5 Eylül). Ekonomide büyük deprem ne zaman?
9- Pérouse, J. F. ve Kaya, S. (2018). "249 contro 301". Ossessione sicuritaria e rassegnazione organizzata nell'affrontarei rischi ambientali, sanitari ed economici: il caso turco. (Ed. S. Palidda) *Resistenze ai disastri sanitari, ambientali ed economici nel Mediterraneo* içinde. DeriveApprodi. s. 283.
10- Dorronsoro, G. (2017). L'État-AKP et le gouvernement par la crise. *Mouvements,* 90(2), 11-18.
11- *Hürriyet*. (2011, 26 Ekim). İktidarı kaybetsek de bunu yapacağız. hurriyet.com.tr/gundem/iktidari-kaybetsek-de-bunu-yapacagiz-19088346 (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
12- Bu süreç, 2020 yılında yaşanan Elazığ ve İzmir depremlerinde tekrarlandı.
13- İstanbul'un deprem tehdidinden kurtulması gerektiğini vurgulayan Topbaş, "Tüm siyasilerin desteğini vereceği bu riskten, tehditten kurtulmalıyız. Her zeminde bina yapılır. Bataklıkta bile binalar yapılır. Ama tekniğine uygun yapmalısınız" ifadesini kullandı. Bkz. *CNN Türk* (2008, 8 Kasım). Depreme hazırlık için bir öneri de Topbaş'tan. cnnturk.com/2011/turkiye/11/08/depreme.hazirlik.icin.bir.oneri.de.topbastan/636053.0/index.html (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
14- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (2020, 5 Kasım). Ülkemizi tabii afetlere hazırlıklı hâle getirmek için gece gündüz çalışmayı sürdüreceğiz. tccb.gov.tr/haberler/410/122676/-ulkemizi-tabii-afetlere-hazirlikli-h-le-getirmek-icin-gece-gunduz-calismayi-surdurecegiz-#:~:text=05.11.2020,i%C3%A7in%20gece%20g%C3%BCnd%C3%BCz%20%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fmay%C4%B1%20s%C3%BCrd%C3%BCrece%C4%9Fiz (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
15- E.N. Ekrem İmamoğlu 31 Mart 2019 İstanbul yerel seçimlerini kazanan aday olsa da, mazbatasını ancak 27 Haziran 2019 tarihinde, tekrarlanan yerel seçim sonucunda alabilmişti. 23 Haziran 2019'da gerçekleştirilen 2019 İstanbul ara yerel seçimi, Mart ayındaki yerel seçimden çıkan İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanı sonucunun Yüksek Seçim Kurulu (YSK) tarafından iptal edilmesi üzerine yapılan seçimdir.
16- Bilimsel perspektife göre, tehlikenin niceleştirilmesi her zaman belirsizlik içerir. Örneğin, "Önümüzdeki 30 yıl içinde %62 +/- %15 (standart sapma) ve sonraki on yıl içinde %32 +/- 12'lik bir güçlü sarsıntı olasılığı bulduk." Bu değerlendirme İstanbul Deprem Master Planı (2003) için kullanılmıştır. Bkz. Parsons, T., Toda, S., Stein, R. S., Barka, A. ve Dieterich, J. H. (2000). *Heightened odds of large earthquakes near istanbul: An interaction-based probability calculation. Science.* 288(5466), 661-665.
17- Reghezza-Zitt, M. (2015). Territorialiser ou ne pas territorialiser le risque et l'incertitude. *La gestion territorialisée à l'épreuve du risque d'inondation en Île-de-France. L'Espace Politique: Revue en ligne de géographie politique et de géopolitique.* 26.
18- Bu konuda Nihal Durmaz'ın tez araştırmasına başvurulabilir. Durmaz, N. (2018). *L'instrumentalisation des risques de catastrophe dans le processus d'urbanisation néolibérale de la ville d'Istanbul: une analyse à partir des quartiers de Sarigöl et Tozkoparan* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Université de Strasbourg.
19- 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, Madde 2 (2012, 16 Mayıs). *Resmi Gazete*, resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120531-1.htm
20- Bozkurt, H. ve Malani, S. (2017, 17 Ağustos). The disaster before the disaster. Building resilience in Istanbul. beyond istanbul. *beyond.istanbul/*the-disaster-before-the-disaster-building-resilience-in-istanbul-41e74b61bf5f?gi=be392f226b2 (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
21- İstanbul Büyükşehir Belediyesi ölçeğinde 2910 kilometrekarelik bir yoğunluk için 2020 yılında ilçenin nüfus yoğunluğu kilometrekare başına yaklaşık 11.500 kişidir.
22- *Hürriyet* (2021, 2 Ocak). Depremden 22 yıl sonra Avcılar'daki 199 bina için süre bitti. hurriyet.com.tr/gundem/depremden-22-yil-sonra-avcilardaki-199-bina-icin-sure-bitti-41704471 (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
23- *Sözcü* (2019, 8 Aralık). Avcılar Belediye Başkanı Turan Hançerli ile söyleşi: Deprem sadece Avcılar'ın değil İstanbul'un meselesi. sozcu.com.tr/hayatim/yasam-haberleri/deprem-sadece-avcilarin-degil-istanbulun-meselesi/ (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
24- Jeofizikçi Savaş Karabulut ile kişisel görüşme (2020, 12 Kasım).
25- *Milliyet Emlak* (2021, 30 Haziran). Tehlike saçan binalara çözüm! 6306 sayılı yasa. milliyet.com.tr/emlak/tehlike-sacan-binalara-cozum-6306-sayili-yasa-6542323 (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
26- Morvan, Y. ve Logie, S. (2014). *Istanbul 2023.* Editions B2.
27- Sözcü (2021, 25 Şubat). Erdoğan'ın "inadına yapacağız" dediği Kanal İstanbul'un rantını kim yiyecek? https://www.sozcu.com.tr/2021/emlak/erdoganin-inadina-yapacagiz-dedigi-kanal-istanbulun-rantini-kim-yiyecek-6280544/ (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
28- Görür, N., Orhon, D., Sözen, S. (Haz., 2020). *Kanal İstanbul: Çok disiplinli bilimsel değerlendirme.* İBB Kültür A.Ş.
29- Avcılar Halkevleri üyesi ile kişisel görüşme.
30- Avcılar Halkevleri üyesi ile kişisel görüşme.
31- Avcılar Halkevleri üyesi ile kişisel görüşme.

Sayılar ve Senaryolar Beklenen İstanbul Depremi Hakkında Bize Ne Söylüyor?

Onur Arslan, Ebru Kayaalp Jurich

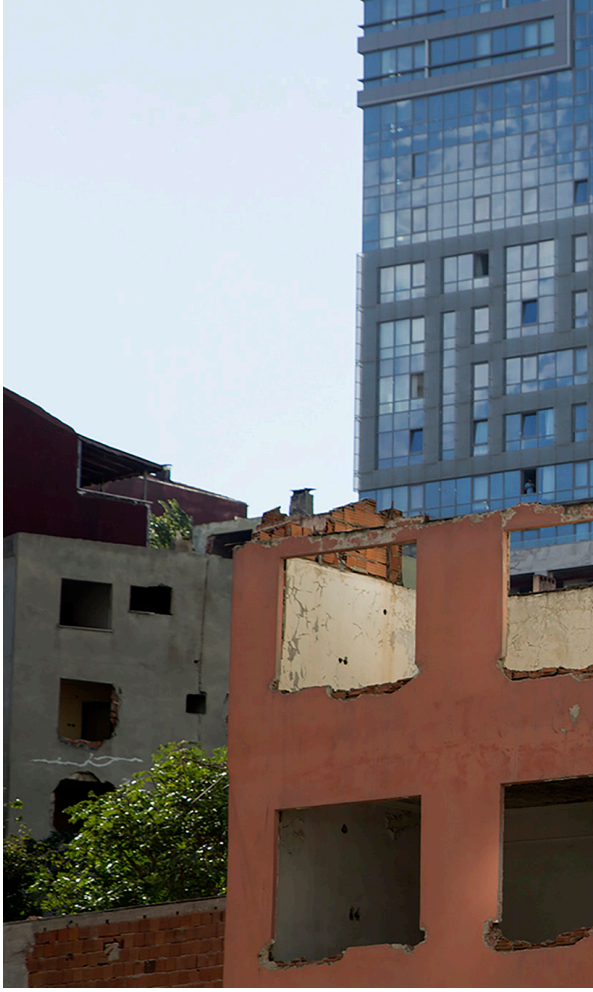

İstanbul Üniversitesi'nden emekli jeofizikçi Oğuz Gündoğdu 17 Ağustos Depremi'nin 22. yıldönümünde kamuoyunda pek de ses getirmeyen bir açıklama yaptı.[1] Gündoğdu, bir haber ajansının muhabirine verdiği demeçte 17 Ağustos Depremi'nin sayısal büyüklüğünün 7.4 değil, en az 7.6 olduğunu söyledi. Gündelik matematik hesaplamalarında az gibi görünen 0.2'lik fark depremlerin büyüklük ölçeğinde daha farklı bir değer ifade ediyor. Gündoğdu aslında Kuzey Anadolu Fay (KAF) hattının 1999'daki ani hareketinin gerçek büyüklüğünün resmi açıklanan büyüklükten 1584 kat fazla olduğunu öne sürüyor.[2] Bugün Wikipedia çevrimiçi ansiklopedisinin ilgili İngilizce maddesi ya da bazı uluslararası medya kuruluşları da depremin büyüklüğünü 7.6 olarak yansıtıyor. Ancak hem geçmişte vuku bulan hem de gelecekte gerçekleşmesi beklenen depremlerin büyüklük hesaplamalarındaki farklılıkların ve belirsizliklerin, bilimsel araştırmaların yetersizliğinden ya da başarısızlığından kaynaklandığını söylemek haksızlık olur.[3]

17 Ağustos Depremi'nin üzerinden 22 yıl geçti. Yaklaşık 45 saniye süren bu depremde resmi raporlara göre 17 bin 840 insan hayatını kaybetti, 23 bin 781 kişi yaralandı. Depremin Türkiye ekonomisine verdiği zararın 12-17 milyar dolar arasında olduğu düşünülüyor. Özellikle 1970'lerden itibaren Körfez bölgesinde artan sanayileşmeyi gözlemleyen yerbilimciler, siyasi karar alıcıları olası bir deprem tehlikesine karşı uyarmış ancak seslerini duyuramamışlardı.[4] Bu felaketten sonra ise yerbilimciler, KAF'ın mekaniğini ve bölgenin deprem tarihini göz önüne alarak benzer bir uyarıyı bu kez Marmara Denizi için yapmaya başladı. 1999 öncesinden farklı

Fikirtepe. Fotoğraf: Kübra Ekmekci

olarak, yerbilimciler sadece karar alıcılar ya da meslektaşları ile değil, kamuoyu ile de yoğun bir etkileşime girdi. Bu etkileşim daha çok geleneksel ve sosyal medya aracılığıyla şekillendi. 22 yıl boyunca beklenen İstanbul Depremi hakkında sayısız haber yapıldı ancak açıklamaların içeriği pek değişmedi. Deprem kesin olacaktı. Büyük ihtimalle 7'nin üstünde büyüklükteki bir şiddette gerçekleşecekti. Ancak fayın ne zaman ve nasıl harekete geçeceği belirsizdi. Beklenen afetin etrafındaki belirsizlik çoğu zaman farklı sayısal büyüklükler, fay haritaları ve deprem senaryoları ile giderilmeye çalışıldı.

Bugün geldiğimiz noktada, her ne kadar aynı dilde konuşuyor gibi görünsek de biliminsanlarının anlattıkları ile kamuoyunun anladığı arasında ciddi boşluklar var. 17 Ağustos Depremi'nden beri vatandaşlar medyada sayıları merkeze alan, çoğu sansasyonel habercilik içeren deprem içeriklerini okumak zorunda kalıyor. Sosyal medyada, televizyon programlarında, gazetelerde ve en çok da emlak şirketlerinin internet sitelerinde "korkutan deprem uyarısı" manşetiyle yayınlanan ve birçok sayısal büyüklüğün telaffuz edildiği içeriklere sıklıkla rastlamak mümkün. Görüştüğümüz bir gazetecinin de dediği gibi bu sansasyonel haberlerin "tıklanma" yüzdesi daha yüksek. Bu yüzden de beklenen İstanbul Depremi'yle ilgili konuyu enine boyuna ele alan çalışmaların yerine daha çok rakamlardan oluşan indirgemeci haberlere maruz kalıyoruz.

Depremlerin büyüklüğüne dair telaffuz edilen sayılar, yaşanmış ve yaşanacak afetlerin mukayese edilmesine ve olası depremin tahayyül edilmesine olanak sağ-

Yeryüzünün zamanı ve mekânı insanın zaman-mekân ölçütlerinden oldukça farklı. 40 yıl belki bir insan ömrünün yarısı olsa da yeryüzü hareketleri için küçük bir âna, bir saniyeye tekabül ediyor.

lıyor. Hafıza ve tahayyül pratiklerine alan açmasının yanında sayılar aynı zamanda biliminsanlarının kamuoyu ve karar alıcılar ile iletişiminde en kullanılabilir ve basit araçlar olarak ortaya çıkıyor. Ancak burada sadece bir açıklamanın ya da mesajın iletilmesinden bahsetmiyoruz. Gelecekte herhangi bir deprem için 7.6 sayısı ortaya koyulduğu zaman bilim bir anda daha homojen, yekpare ve kesin hâle geliyor. Televizyon programlarında sıklıkla duyduğumuz "Peki bilim bu konuda ne diyor?" sorusundaki bilim, biricik hakikati aktarır hâle geliyor. Ancak dinlediğimiz ya da okuduğumuz bu sayısal açıklama bilim olarak tanımladığımız heterojen pratiklerin ve fikirlerin sadece küçük bir kısmı.

Yerbilimcileri popüler mecralardan takip edenler onların asıl faaliyetlerinin geçmişteki depremlere bakarak ve fay bölgelerinin mekanizmasını inceleyerek gelecekteki depremlerin zamanını ve büyüklüğünü tahmin etmek olduğunu düşünebilir. Bazı yerbilimciler gerçekten de fayın gelecekteki olası hareketleri hakkında fazla kesin ve ayrıntılı çıkarımlarda bulunarak medyanın ilgisini çekebiliyorlar. Ancak

görüştüğümüz birçok yerbilimcinin bize ifade ettiği gibi deprem tahmini aslında yerbilimlerinin amaçlarından biri değil. Kaldı ki birçok biliminsanı olası bir depremin tam olarak ne büyüklüğüne ne de zamanına ilişkin bir sayı verilmesinin mümkün olacağını söylüyor: "Öncelikle prediction [tahmin] kavramı bizim çalışma alanımızın dışında. (...) Gözlemler bazı şeyler hakkında ipucu veriyor ama bunu somutlaştırmak mümkün değil. Şu zamanda, şu yerde, şu büyüklükte olacak demek imkânsız."[5]

Öyleyse yerbilimcilerin kamuoyu ve karar alıcılar ile iletişiminde neden sayısal tahminlerin büyük bir yer kapladığı sorusu sorulabilir. Yerbilimcilerin ürettiği sayısal tahminler, aynı zamanda bir felâket riskini hemen herkesin anlayabileceği bir şekilde dile getiriyor. Risk hesaplamaları disiplinlerarası bir dil inşa ederek yerbilimcileri hem diğer disiplinlere (mühendislik, hukuk vs.) hem de siyasi karar alma süreçlerine bağlıyor. Bir başka deyişle, İstanbul Depremi ancak sayılar vasıtasıyla müphemlikten riske dönüştürülünce "gerçeklik" kazanabiliyor. Müphemlik hesaplanamaz ve sadece bir öznel deneyim olarak kalırken, risk tam da bu belirsizlik hâli hakkında sistematik bir şekilde veri toplayabildiği, bunları olasılık hesaplarına çevirebildiği için güvenilir ve bilimsel olabiliyor.[6] Sayısal hesaplamalar deprem tehlikesini riske çevirebildiği ölçüde KAF'ın (henüz gerçekleşmemiş) hareketlerinin sonuçlarını yönetilebilir hâle getiriyor. Bu şekilde bir yandan belirli bir gelecek tasarımı yaratılırken, bir yandan da gelecek müdahale edilebilir kılınıyor. Daha somut bir ifadeyle, gelecek İstanbul Depremi'nin son otuz yıl için yüzde 62 ihtimalle 7.2'den daha büyük bir deprem üretebileceği dile getirildiği anda birtakım yönetsel araçların (kurum, teknoloji, yasa, prosedür) bilimsel dayanak noktası oluşturulmuş oluyor.[7] Ancak sayısal büyüklüklerin ve olasılık hesaplarının yoğun kullanımı ve aralarındaki farklar, vatandaşlar arasında inkâr, kayıtsızlık, panik ya da kafa karışıklığı gibi farklı duyguları da harekete geçirebiliyor. Yani belirsizlik aynı zamanda geleceği tahayyül ve pratik etme biçiminin de bir ürünü oluyor.

Peki, depremin olası büyüklüğüne dair verilen sayılar arasındaki çelişki nereden kaynaklanıyor? Bu tür farklar bir bilimsel kurumun/araştırmanın diğerinden daha yetersiz olduğu anlamına gelmiyor. Geçmiş depremlerin sayısal büyüklükleri yeryüzü, sismometre ağları ve bilgisayar programları arasındaki arayüzlerde ortaya çıkıyor. Kullanılan sismometrelerin sayısı ve teknolojik yapısı, deprem merkezine uzaklıkları ya da sismometrelerden gelen verilerin işleniş biçimindeki farklılıklar büyüklük hesaplamalarını etkileyebiliyor. Özellikle depremden hemen sonraki ilk ölçümlerdeki farklılıkları normal karşılamak gerekiyor.[8]

Gelecekte gerçekleşebilecek bir depremin yapısı ve büyüklüğü tahminlerine yön veren birbiriyle ilişkili başlıca üç parametreden bahsetmek mümkün. Birincisi, bir bütün olarak KAF'ın mekanizması ile alakalı. KAF'ın ürettiği depremlerin batıya doğru hareket ettiği tezi uzun zamandır bilimsel bir olgu olarak kabul ediliyor.[9] Bu teori yerbilimcilerin bir sonraki deprem için aşağı yukarı nereye bakması gerektiğini belirliyor. İkincisi ve belki de yerbilimciler arasında en tartışmalı olanı, deprem tarihi alanındaki çalışmalar. Mesela beklenen İstanbul Depremi'nin sayısal tahminlerinde Marmara Denizi'nde vuku bulan geçmiş depremlerden bu yana biriken enerjinin hesaplanması büyük bir rol oynuyor. Bu tahminlerin doğruluğu, baz alınan geçmiş depremin mahiyetini çok iyi bilmeyi gerektiriyor. Ancak örneğin 1509 Depremi gibi 500 yıl önce gerçekleşmiş bir yer hareketinin büyüklüğü, nerede olduğu ya da fayın nasıl kırıldığı konusunda yerbilimciler arasında bir fikir birliği yok.

Deprem tarihini baz alan araştırmacıların fayın belirli bir bölgesindeki enerji birikimlerini matematiksel modellerle hesapladığını biliyoruz. Bu da bizi üçüncü ve günümüz deprem araştırmaları açısından

en önemli noktaya bağlıyor: İncelediğiniz bir fay bölgesinde enerji birikimi olduğunu düşünüyorsanız o fay bölgesinin "kilitli" olduğunu varsayıyorsunuz demektir. Basit bir dille ifade etmeye çalışırsak, KAF'ın güneyinde kalan ve Anadolu Bloğu olarak adlandırılan tektonik plakanın batıya doğru, insan ölçeğinde çok yavaş bir hareketi sözkonusu. Ancak yerbilimciler KAF bölgesinde iki tektonik plakanın sürtünmesinden dolayı bazı alanların kayarken (creep) bazı alanların hareket etmediğini, yani "kilitli" kaldığını söylüyor. Yerbilimleri dağarcığında deprem dediğimiz olay da bu kilitli bölgenin aniden hareket etmesiyle (ya da kırılmasıyla) boşalan enerjiden kaynaklanıyor. Bu yüzden Marmara Denizi altındaki fay bölgesinde nerenin kilitli, nerenin kayıyor olduğunu belirlemek, mikro depremleri dinlemek ve fay bölgesinin mekanizmasını anlamak için uzmanlar, teknolojiler ve çeşitli kurumlar arasında teknobilimsel bir ağ gerekiyor.

Bugün geldiğimiz noktada, Marmara Bölgesi'ni kaplayan GPS, SAR uydu teknolojileri, su üstü ve sualtı araştırma aletleri, çeşitli sismometreler ve bu teknolojileri çalıştıran, bunlardan gelen farklı formattaki verileri işleyip analiz eden uzmanlar ve kurumlar arasında ülke sınırlarını aşan önemli bir deprem şebekesi oluşmuş durumda. İstanbul Depremi hakkında hem Türkiye'de hem de uluslararası düzeyde birçok akademik çalışma ve proje yapılıyor. Farklı bilim toplulukları kullandıkları cihazlara, baktıkları yere, değişik kaynaklardan elde ettikleri veriyi işleyiş biçimlerine göre farklı deprem modelleri (ve tahminleri) ortaya çıkarabiliyorlar.[10] Bu belirsizlik geleceğe dair bilgi eksikliğinden ziyade yeryüzünün, teknolojilerin, uzmanların ve kurumların çokboyutlu ilişkilerinden kaynaklanıyor. Bu durum da yerküreyi, çoğu kişinin düşündüğünün aksine, basitçe ölçülebilecek ve tek bir sonuç çıkarılabilecek bir nesne olmaktan çıkarıyor.

Kısaca, farklı sayısal büyüklükler ve fay haritaları ile ifade edilen deprem senaryoları çok çeşitli aktörün ve değişkenin bir araya gelmesi ile ortaya çıkıyor. Biliminsanları arasındaki fikir ayrılıkları daha çok kafa karışıklığı yaratıyor olabilir. Ancak bu kafa karışıklığı sadece farklı teorilerden ya da gerçekleşmeyen kehanetlerden değil, popüler bilim ve doğa algısından da kaynaklanıyor. Bu algıda yeryüzü (ya da doğa) edilgen ve dışsal bir varlık olarak hayal edilirken biliminsanlarının da yeryüzü adına konuşmaya yetkili uzmanlar olduğu düşünülüyor. Böylece, ancak bilim insanları bir fikir birliğine vardığında doğanın biricik hakikatinin dile getirilebileceği varsayılıyor. Oysa bilimsel pratik ve fikirler; biliminsanları arasındaki ihtilafların, çatışmaların, müzakerelerin ve örtük bilgilerin (tacit knowledge) bir sonucu. Dolayısıyla fay bölgesi adına konuşan uzmanların farklı ama birbiriyle ilişkili argümanları, haritaları ve senaryolarını, yanlış ya da başarısız bilimin bir sonucu değil, rutin bilimsel işleyişin kurucu bir parçası olarak görmek gerekiyor.[11]

Yeryüzünün kendi "hayatı" ve takvimi var. Yeryüzünün zamanı ve mekânı insanın zaman-mekân ölçütlerinden oldukça farklı. 40 yıl belki bir insan ömrünün yarısı olsa da yeryüzü hareketleri için küçük bir âna, bir saniyeye tekabül ediyor. Yine fay hareketlerinin 2000 kat daha fazla enerji açığa çıkarması şehirlerimize yıkıcılık açısından çok büyük etki etse de, bu fark yeryüzü için küçük kımıldanmalardan ibaret. Volkanların patlaması, depremlerin olması ya da tayfunların oluşumu yeryüzünün kendi tarihinde vakti zamanı gelince olan olaylar. Tüm dünyada biliminsanları bu afetleri öngörmeye çalışıyor ancak tam bir tarih veremiyorlar. Görüştüğümüz bir yerbilimcinin de söylediği gibi; "Depremin ne zaman olacağını söylemek scientific (bilimsel) değil. (...) Burada o kadar çok bilinmeyen parametre var ki. Sen sadece çok kaba bir yaklaşımla bir şeyleri ölçüp bir şeyler söyleyebilirsin. O kaba yaklaşımın da çözünürlüğü, güvenirliği yok. Ama şu bir gerçek, deprem olacak mı olacak... En gerçek diye yaklaştığı yer orası.

Deprem olacak. Ama yarın mı, 100 sene sonra mı?"

Bu noktada sorulabilecek soru, deprem kuşağında yaşayan bizler için bir belirsizlik olup olmadığıdır. Üç tektonik plakanın birbirini çekip ittiği bir yeri mesken tutmuş durumdayız. Bu tektonik plakaları ayıran fay bölgelerinin üzerine kurulu şehirler binlerce yıldır depremin yol açtığı yıkımlara maruz kalıyor. Yaşadığımız toprakların hem şeklinin hem de tarihinin oluşmasında fay bölgeleri kurucu bir rol oynuyor. Hâl böyleyken ve Türkiye'de kendi kendine çöken onca bina varken gelecekte gerçekleşebilecek yıkıcı bir depremin olası sayısal büyüklüğü birincil önceliğimiz olmamalı. Sayıların ve fay çizgilerinin fetişleştirilmesinde medyada sansasyonel açıklamalar yapma eğiliminde olan yerbilimcilerin rolü var kuşkusuz. Ne var ki Türkiye'de yaşayan sıradan insanlar olarak ortada hayatımızı etkileyen bir belirsizlik olsa bile bunun başlıca adresi yerbilimleri değil; şehirlerin, felâkete hazırlığın ve felâket sonrasının yönetilme biçimidir.

1- *DHA* (2021, 16 Ağustos). Olası deprem için 'saat çalışıyor' diyen Gündoğdu: 1999 Depremi 7.4'ten büyüktü. dha.com.tr/istanbul/olasi-deprem-icin-saat-calisiyor-diyen-gundogdu-1999-depremi-74ten-buyuktu/haber-1843075 (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
2- Earthquake Hazards Program, earthquake.usgs.gov/education/calculator.php (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
3- En son pandemide tecrübe ettiğimiz gibi, Türkiye'de devlet kurumlarının felaketlerin ölçeğini istatistikler yoluyla, olduğundan daha az gösterme gibi bir teamülü var. 17 Ağustos Depremi'nin ilk saatlerinde açıklanan 6.7 değeri de bu yüzden eleştirilere neden olmuştu. Ancak USGS raporunun da belirttiği gibi Kandilli ilk başta, USGS gibi yüzey dalgası büyüklüğüne değil, depremin süresine (MD) bağlı bir büyüklük değeri açıklayabilmişti. 17 Ağustos Depremi'nde büyüklük sayılarındaki farklılıkların kısa vadeli politik çıkarlar ile açıklanamayacağını söyleyebiliriz. Bkz. US Geological Survey (2000). Implications for Earthquake Risk Reduction in the United States from the Kocaeli, Turkey, Earthquake of August 17, 1999. *US Geological Survey*, 1193.
4- Konak, N. (2006). Anılarımda İhsan Ketin, *Portreler ve Anılar* içinde, 1, 31-36.
5- Bu yazıdaki alıntılar yerbilimciler ile gerçekleştirdiğimiz görüşmelerden elde edilmiştir.
6- O'Malley, P. (2004). *Risk, uncertainty and government*. Routledge.
7- Kayaalp, E. ve Arslan, O. (2018). Belirsizliğin bilimi: Beklenen İstanbul Depremi ve uzmanlar antropolojisi. *Toplum ve Bilim*, 144, 124-146.
8- Geçmiş depremlerin büyüklüğüne ilişkin farklı hesaplamalar Gölcük depremi ile sınırlı değil. 2020'de İzmir'de gerçekleşen depremin moment büyüklüğünü AFAD 6.6, Kandilli 6.9, USGS (ABD Jeoloji Araştırmaları) ise 7.0 olarak hesapladı. Deprembilimi ölçeğinde AFAD ile USGS'nin büyüklük hesaplamaları arasında 2511 kat fark var. Bir depremden hemen sonra farklı kurumlar tarafından açıklanan büyüklükler ek hesaplamalar ile güncellenip birbirine yaklaşabiliyor. Ancak belirtmek gerekir ki bir depremin üstünden yıllar geçse de o deprem hakkındaki fikir ayrılıkları devam edebiliyor.
9- Bu teori ilk kez 1948'de Türkiye'de yerbilimleri disiplininin kurucu figürlerinden İhsan Ketin tarafından ortaya atılmıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kayaalp, E. ve Arslan, O., a.g.y.
10- Beklenen İstanbul depremi ile ilgili başlıca üç fay modelinden bahsedilebilir. Bu modellerden biri fayın Adalar segmentinin kırılacağını varsayarken aşağı yukarı 7 büyüklüğünde bir depremin gerçekleşeceğini öngörüyor. İkinci bir modele göre fayın bir seferde kırılması daha yüksek bir olasılıktır ve bu durumda deprem daha büyük olacaktır. Metindeki gazete kupürü, bu modelin yaratıcılarından Xavier Le Pichon'un bir röportajını haberleştirmiş. Üçüncü bir modele göre ise asıl odaklanılması gereken yer Çınarcık çukurunun güneyindeki fay bölgesidir. Bu fay kırılırsa sadece İstanbul değil, Marmara bölgesinin tamamı etkilenecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaltırak, C. (2015). Marmara Denizi ve çevresinde tarihsel depremlerin yerleri ve anlamları. İTÜ Vakfı Dergisi, 67, 56-62; Kayaalp, E. ve Arslan, O., a.g.y.
11- Buna benzer bir tartışmayı iklim krizi konusunda da görüyoruz. İklim krizini inkâr eden farklı gruplar biliminsanları arasındaki ihtilafları kullanarak krizi inkâr ediyor. İnkârcılar herhangi bir konuda tek ve net bir bilimsel açıklama olması gerektiğini varsayarak yaygın ama oldukça sorunlu bir bilim algısını harekete geçiriyor.

Deprem Hazırlığında Özgür Yazılım ve Açık Kaynak Kullanımı

Yer Çizenler Derneği'nden Can Ünen ve Orkut Murat Yılmaz ile Söyleşi

Yer Çizenler Herkes İçin Haritacılık Derneği, açık kaynaklı, özgür sistemler üzerinden kitle katılımlı çalışmalar gerçekleştirerek herkesin erişebildiği coğrafi veri üretimini, yönetimini ve paylaşımını destekliyor. Ekipten Can Ünen ve Orkut Murat Yılmaz ile İzmir Depremi sonrasında bölgeye dair gerçekleştirdikleri çalışmaları ve açık kaynaklı coğrafi veri çalışmalarının afet alanlarındaki etkisini konuştuk.

Bahar Bayhan: İzmir Depremi sonrasında yaptığınız çalışmadan bahseder misiniz?

Orkut Murat Yılmaz: 30 Ekim 2020'de İzmir Depremi olduktan sonra deprem toplanma alanlarının haritası var mı diye araştırdık. AFAD'ın sitesinde deprem toplanma alanlarını içeren bir excel tablosu vardı yalnızca. Online olarak birçok arkadaşımızın katıldığı bir toplantı yaptık hemen ve aynı akşam İzmir Afet Toplanma Alanları Haritası'nı yayınladık. İnsanlar bu şekilde toplanma alanlarını harita üzerinde görmüş oldu. Sonrasında ekipten iki kişi olarak İstanbul'dan İzmir'e gittik. İzmir'de de Yer Çizenler ekibinden arkadaşlarımız vardı. Harita Kadastro Mühendisleri Odası, Şehir Plancıları Odası ve diğer bileşenlerle bir araya geldik ve sabah İzmir TMMOB İl Koordinasyon Kurulu ile bir toplantı yaptık. HOT (Humanitarian OpenStreetMap Team) tarafından üretilen çeşitli saha araçları var. Bunların hepsi açık kaynaklı uygulamalar. Onları kullanarak hasarlı ve yıkılmış olan binaların verisini toplamaya başladık. 20-30 kişilik bir ekiple sokakları gezip Yıkılan Binalar Haritası verisini çıkardık. Sonra dışarıdan tespit ettiğimiz şeyin yeterli olmadığını ve bunu daha ileri bir noktaya taşımak gerektiğini, kitle kaynaklı kısmını daha da büyütmek gerektiğini düşündük. Ushahidi[1] diye bir araçla yurttaş başvuru formu tasarladık. Eviniz zarar gördüyse fotoğrafını çekip koyun, dedik. Valilik veya Çevre ve Şehircilik Bakanlığı burada bir hasar tespiti işlemi yaptı mı? Yaptıysa nasıl bir rapor verdi? Yardıma ihtiyacınız var mı? Eviniz nerede? gibi sorularla bilgiler topladık. 1200 yurttaş başvuru yaptı bu form üzerinden.

Duygu Dağ: Bu form insanlara nasıl ulaştırıldı?

O.M.Y: E-posta grupları, İzmir yerel medyası, sosyal medya gibi pek çok yerden ulaştırıldı. Çadır kentlerde de dolaştırıldı bunun bilgisi. Bir günde doldurmadılar tabii, yaklaşık bir haftayı buldu.

Can Ünen: Bir de telefon hattı kuruldu, bilgilendirme yapıldı. TMMOB'daki gönüllüler çağrı merkezi gibi bir birim oluşturdu. Telefonla gelen bilgileri de forma aktardılar. Form ile başvuran 1200 kişi tek tek aranarak kontrol sağlandı.

O.M.Y.: Bu 1200 kişinin

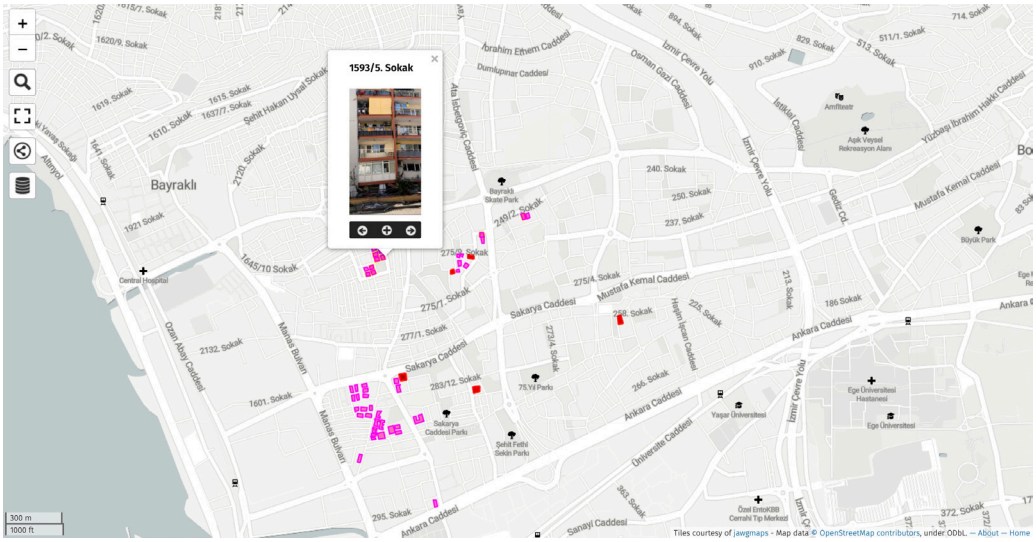

Deprem Sonrası Yıkılan Binalar Haritası. Kaynak: umap.openstreetmap.fr/en/map/tmmob-izmir-ikk-deprem-sonras-yklan-binalar-harita_517134#15/38.4600/27.1892

İzmir Depremi HOT Mapathon çalışmasıyla depremden hasar gören binalar uydu fotoğrafları üzerinden sayısallaştırıldı. Böylelikle var olan haritaya yıkımları eklemek için bir altlık oluşturulmuş oldu.

başvurusuna göre Mimarlar Odası ve İnşaat Mühendisleri Odası'ndan mimarlar ve mühendisler bir araya gelerek gruplar oluşturdular ve hasar tespiti yapmaya başladılar. Bunun sonrasında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yüksek hasarlı ya da ağır hasarlı deyip aslında yapılan kontrolden sonra az hasarlı çıkan ya da tam tersi durumda olan binaların bulunup bulunmadığı kontrol edildi. Bu sırada gün gün ziyaret edilen ve edilecek evlerin haritası oluşturuldu. Finalde de bir Deprem Isı Haritası oluşturuldu. Nerede daha çok hasar var, nerede daha az hasar var, bunu gösteren bir harita. Bu sırada harita altlığı oluşturmak için Yer Çizenler'in çağrısı, OpenStreet Map topluluğu ve özellikle HOT ile birlikte uluslararası bir Mapathon düzenlendi. Dünyanın her yerinden ve İzmir'den toplam 500 gönüllü katıldı. İzmir Depremi HOT Mapathon çalışmasıyla depremden hasar gören binalar uydu fotoğrafları üzerinden sayısallaştırıldı. Böylelikle var olan haritaya yıkımları eklemek için bir altlık oluşturulmuş oldu.

D.D.: Bu kadar güncel uydu görüntüsü var mı?

O.M.Y.: Güncel uydu görüntüsünü UHUZAM (İTÜ - Uydu Haberleşme ve Uzaktan Algılama Merkezi) sağladı. Yüksek çözünürlüklüydü ancak topluluğun Openstreetmap düzenlemelerinde kullanılamadı. Ek olarak dijital uydu fotoğrafı sağlayan bir şirket olan Maxar da açık veri programı çerçevesinde güncel uydu görüntülerini

bağışladı. Bunların üzerinden dijital bir şekilde sayısallaştırmalar yapıldı.

C.Ü.: Çalışmaların devamında, hasarlı bina bildirimlerinden sonra, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası'nın (İMO) gönüllü saha ekipleri bu binalardan 1200 adet bildirim arasından aynı apartmandan yapılan bildirimleri veya tekrar doldurulmuş formları ayıkladıktan sonra 500-600 civarında binayı sahada tekrar incelemeye gittiler. Onlar için de saha formları tasarladık. Saha formlarını doldurduktan sonra da yine bir saha doğrulaması gerçekleştirdiler. "Çevre ve Şehircilik Bakanlığı veya Valilik bir hasar tespiti yaptı mı? Yaptıysa hangi seviyede tespit yaptı?" gibi sorular sorduk. Aynı zamanda İMO'nun gönüllü saha ekipleri bazı tespitler yaptı. Bu ikisini karşılaştırma imkânımız oldu. Bunlar, ısı haritasında görünen veriler. Bunun üzerine bir de saha ekiplerinin çabasıyla sahadan da doğrulanmış bir veri seti tablosu çıktı. Bunların hepsi GitHub'dan[2] herkesin erişimine açık olarak paylaşıldı.

B.B.: Bu verilerin başka verilerle çakıştırılma girişimi oldu mu? Mesela nüfus veya oradaki gelir durumu verisiyle gibi. Bunun imkânı var mı? Çünkü genelde deprem hasarı dediğimiz şey zemin durumu veya bina sağlamlığı üzerinden ele alınıyor. Ama aslında orada ortaya çıkan hasar belki bunun da ötesinde bir yere tekabül ediyor.

C.Ü.: Özellikle öyle bir çalışma yapmadık. Fakat veri setleri böyle çalışmalar yapmaya çok müsait. Zaten bu yüzden açık, özgür lisanslarla paylaştık bu veriyi.

B.B: Açık kaynağın nelere imkân sağladığını biraz anlatır mısınız?

O.M.Y.: Beyrut'ta limandaki deponun patlamasından sonra oradaki Openstreetmap topluluğunun HOT tarafından da desteklenen bir çalışması olmuştu yine. İnsanlar bir araya geldiler ve oradaki hasarı haritaladılar. Bu şekilde insani yardım amaçlı coğrafi veri üretim harita çalışmaları yapılabiliyor. Onun için farklı araçlar da kullanıldı, sadece uydu görüntüsü kullanmadılar. Gönüllüler sahaya çıkıp sokak görüntülerini de alarak hasarı haritaladılar.

Haiti Depremi örneği var, afetle kitle kaynaklı mücadele konusunda. 2010'da Haiti'de 7.0 büyüklüğünde bir deprem meydana geldi, çok fazla can ve mal kaybına sebep oldu. Depremin ardından çadır kentin nereye kurulacağını, tuvaletlerin, sahra araçlarının nereye yerleştirileceğini belirlemek için afet envanter yönetim sistemi kurmaya uğraştılar. Haritayı yıllar önce İngilizler çizmişti en son. Onlar da kâğıda çizdi. Yani bir coğrafi bilgi sistemine altlık teşkil edecek bir harita değil. Birisi en son "Haiti'nin haritasını biz üretelim mi?" diye bir e-posta atıyor OpenStreetMap mail grubuna. Yaparız, yapamayız diye düşünülürken bir görev yöneticisi yazılımı geliştiriliyor ve çok hızlı bir şekilde haritalama başlıyor. Tabii güncel uydu görüntüsüne ihtiyaç oluyor. İnsanlar topluca e-posta gönderiyorlar, Tweet atıyorlar ya da faks çekiyorlar ve o zamanın en büyük uydu fotoğrafçısı olan Digital Globe'a erişiliyor. Digital Globe da Haiti'nin güncel uydu fotoğraflarını bağışlıyor. Normalde bu türden bir çalışma aylar sürer ve milyarlarca dolar tutar. Ama sekiz günde 17 bin gönüllü tarafından tamamlanıyor. Çok büyük bir olay bu. Bunun ardından Humanitarian OpenStreetMap Team adıyla bir topluluk daha kuruluyor. İnsani yardım odaklı haritacılığa odaklanıyorlar.

C.Ü.: Bu konularda biraz insan faktörü ön plana çıkıyor. Nüfus verisi gibi verileri sordunuz ama bu bizim o anki veya o günkü bakış açımızla aklımıza gelmemiş olabilir. Açık verinin kullanılması işte buna da imkân sağlıyor. Farklı düşünen ve olaya başka açıdan yaklaşan biri varsa bu veriyi alıp kullanabilir. Veri çalışmasının temeli şuydu: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Valilik bir tespit çalışması yapıyor fakat tespit çalışmasından

sonra maliklere sadece bir rapor veriyor binanızın hasar seviyesi şudur diye. Ama bu verileri kullanarak bir şeyler yapabilecek, başka sonuçlara varabilecek, iyileştirme önerileri yapabilecek organizasyonlar da var. Ya da doğrudan TMMOB birimleri var. Sivil toplum, meslek örgütü olarak insanlara yardım, destek, danışmanlık yapmak için TMMOB'un bu verilere erişimi yoktu ve bunun çözüm yolları aranıyordu. Özgür, açık yazılımların burada sunduğu şey şuydu: Çok hızlı bir şekilde, minimum masrafla sistemleri çalıştırabildik. Özel mülk yazılımlar olduğu zaman bunların satın alınması, kurulması vs. daha uzun süreler alabilir. Veya ESRI, Microsoft gibi firmalar şöyle yapıyorlar: Bu tür afet sonrasında bölgelere gidip "Ben size yardım etmek istiyorum, ben sizin coğrafi veri altyapınızı bağışlıyorum, alın kullanın." diyor. Windows geliyor "Ben size bilgisayar ve işletim sistemi veriyorum, kullanın." diyor. Bütün altyapılar bu sistemlere bağımlı hâle geliyor.

Bu Tsunami felâketinden sonra Endonezya Sumatra'da yaşandı. O bölgenin bütün coğrafi veri altyapısı ESRI'nin araçları üzerinden kuruldu. Önce devlete bağışladılar ve sonra kendilerine bağımlı hâle getirdiler. 3-4 sene sonra "Sizin artık kriz durumunuz yok, günlük hayatınızda benim yazılımlarımı kullanıyorsunuz, dolayısıyla artık para ödeyeceksiniz." deyip çok ciddi faturalar çıkarmaya başladılar. Özgür yazılım araçlarının böyle uzun vadede bir bağlılık gerektiren durumları olmuyor. Böyle bir avantajı var.

Dediğim gibi, çok hızlı bir şekilde ayağa kaldırıldı bu sistemler, çok hızlı bir şekilde çözüm üretildi. Bir hafta içerisinde veri toplamamız lazımdı, Ushahidi üzerinden formu oluşturduk. Haritalar, verilerin paylaşımı için uMap gibi özgür, açık altlıklar sağlayan dijital harita araçları kullanıldı. Veri paylaşımı, OpenStreetMap üzerinden yapıldı. Tamamen özgür ve açık kaynaklı araçlar. Dolayısıyla bu tür çalışmalarda kullanılacak araç sıkıntısı yok aslında. O yüzden her şeyi sıfırdan icat edip Amerika'yı yeniden keşfetmeye ihtiyaç yok. Sadece nerede, hangi amaç için, neyi kullanacağını bilmek gerekiyor. Uluslararası topluluk ciddi anlamda gelişmiş durumda. Belki bir önyargı var, 10-15 yıl önce açık kaynaklı araçlar ne kadar güvenilirdi gibi düşünceler var. Şu an arkasında ciddi bir topluluk gücü var ve ticari yazılımlarla neredeyse denk performans gösterebiliyorlar. Bayağı da kullanıcı dostu duruma gelmiş durumdalar.

D.D.: İzmir Depremi sonrasında bilgi ve veri topladığınızdan bahsettiniz ama aynı durumu İzmit Depremi'ni düşünürsek 99'da yapmak pek kolay olmayabilirdi. İnternete erişmek, birtakım organizasyonların yapılabilmesi için daha zor bir ortamın olduğu varsayılabilir herhalde. Aslında yakalanan uydu görüntüsü coğrafi veri çalışması yapmak için bir zorunluluk. O da açık kaynak olarak güncel hâlde bulunmuyor ancak birinin bağışlaması ve açması gerekiyor değil mi?

O.M.Y.: OpenStreetMap başta olmak üzere çeşitli projelere bağışlanan uydu görüntüleri var. 2020-2021 tarihli bunlar. Depremden sonra uydunun o bölgenin üzerinden geçip o anki fotoğrafını çekmesi gerekiyor. Uyduların belirli ve planlı yörüngeleri var ve belli yerlerden belli tarihlerde geçiyorlar. Bu noktada durumun aciliyetine göre afet bölgesine yakın geçişlerde uydudaki sensör bölgeye bakacak şekilde yönlendirilebiliyor ama bu da uydunun sahibinin kararı. O konuda toplumun duyarlığı çok gelişti. OpenStreetMap çalışmaları çok fazla arttığı için dünya çapında çok hızlıca bağışlayabiliyorlar depremle ilgili uydu fotoğraflarını.

C.Ü.: İzmir Depremi de eğer İzmit Depremi gibi daha büyük bir yıkıma sebep olmuş olsaydı evet, bunların koordinasyonu daha zor olacaktı. Dolayı-

Özel mülk yazılımlar olduğu zaman bunların satın alınması, kurulması vs. daha uzun süreler alabilir. Veya ESRI, Microsoft gibi firmalar şöyle yapıyorlar: Bu tür afet sonrasında bölgelere gidip "Ben size yardım etmek istiyorum, ben sizin coğrafi veri altyapınızı bağışlıyorum, alın kullanın." diyor. Windows geliyor "Ben size bilgisayar ve işletim sistemi veriyorum, kullanın" diyor. Bütün altyapılar bu sistemlere bağımlı hâle geliyor.

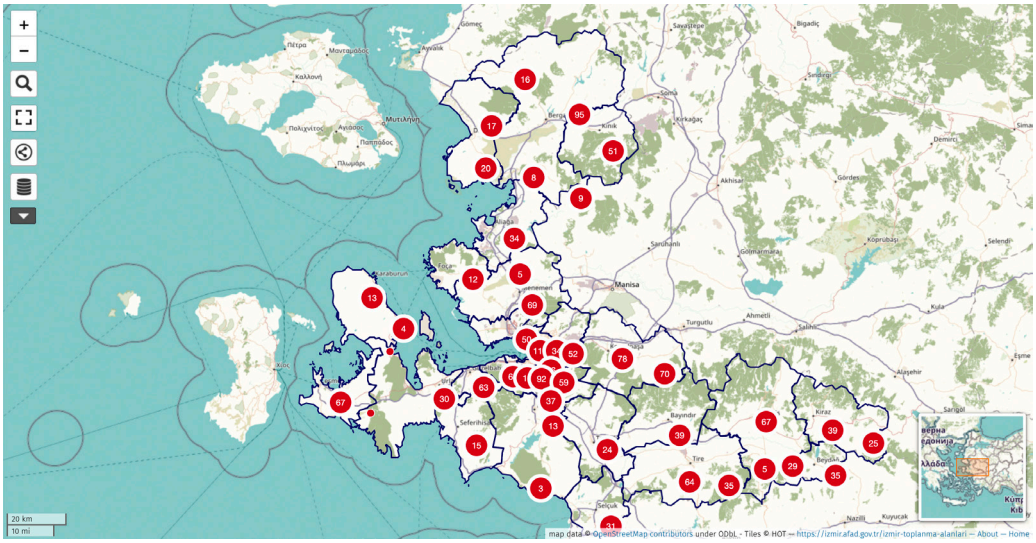

İzmir Afet Toplanma Alanları Haritası. Kaynak: umap.openstreetmap.fr/en/map/izmir-afet-toplanma-alanlar-haritas_516740#9/38.6179/27.0703

sıyla afet sürecinin farklı evreleri vardır: Hazırlıklı olma, zarar azaltma, müdahale ve iyileştirme gibi bir döngü içerisinde gider. AFAD ve devlet bugüne kadar müdahale bakış açısıyla bakıyordu. AFAD'a baktığımız zaman 10 yıl öncesine kadar kurum içerisindeki kadroların hepsi arama-kurtarmacı. Yani bir afet, yıkım olduğu zaman ben insanları nasıl kurtarırım, ben insanlara suyu ekmeği nasıl götürürüm anlayışındalardı. Bu yavaş yavaş değişiyor. Yurtdışında çok önceden değişti. Hazırlıklı olma ve zarar azaltma evreleri gündeme gelmeye başladı. Yani ben ne ile karşı karşıyayım, riskimi nasıl azaltabilirim? Afetten etkilenecek topluma destek afet öncesinde olmalı. İnsanların yaşadıkları bölge, bina ile ilgili bilgileri edinebilelim ki bu analizlerle iyileştirmeleri yapabilelim.

Mesela biz böyle bir durumda hangi binaların yıkıldığını, hangi yolların kapandığını belirlemek için MAG (Mahalle Afet Gönüllüleri) ile bir çalışma düzenlemek istiyoruz. Böyle bir veri altlık çalışmamız var. Aslında herhangi bir olay olmadan önce bölgenin yönlendirilmesi daha doğru. Ciddi bir panik durumunda HOT, Maxar gibi topluluklar devreye girecek. Afetten etkilenmeyen, o panik durumunun içerisinde olmayan ama yardım etmek isteyen bir topluluk var, onların desteğini alıyoruz; bina verisi, güncel uydu görüntüsü sağlama gibi konularda. Mesela güncel uydu görüntülerinden yıkılan binaları haritalayalım diyebiliyoruz. Afet olmadan önce o bölgede yaşayan toplumun harekete geçmesi için afet sonrasında da o panikten etkilenmeyen, internete erişimi olan topluluğun desteği ile bunların tasarlanması gerek.

MAG ile şöyle bir çalışma yapılabilir: Field Papers diye bir araç var. Bu tamamen kâğıt kalem kullanarak OpenStreetMap verisi üretmeye yarayan bir araç. Hiçbir teknolojiye ihtiyaç yok. Sadece yapılması gereken afet öncesinde bu haritaları güncel tutmak. MAG bir deprem sonrasında bu haritalarla sokağa çıkıp kapanan yollara sadece çarpı atıp sonrasında internet bağlantısı olduğunda tarayıp bunları yükleyebilir. Ondan sonra dünya çapındaki OpenStreetMap topluluğu bunları OpenStreetMap'e işlemek için harekete geçirilebilir. Bunlar bizim kafamızda çevirdiğimiz afet çalış-

malarından bir tanesi ve 2022 içerisinde buna dair pilot çalışmalar gerçekleştirmeyi planlıyoruz.

Kendi çalıştığınız alandan hareketle, sizce afet öncesinde, sırasında ve sonrasında hazırlıklı olmak için kurumlarda nasıl bir dönüşüme ihtiyaç var?

C.Ü.: Kurumlar, özellikle de yerel yönetimler gün geçtikçe akıllı şehirler ve sivil katılım konularının öneminin farkına varmaya devam ediyorlar. Pek çok belediye açık veri portalları oluşturdu ve kent ile ilgili bilgileri makine tarafından da okunabilir bir yapıda buralardan paylaşıyor. Bilgiye ulaşmak isteyen daha kolay ulaşıyor; şehir uygulamaları geliştirenler doğru ve güncel veriler kullanabiliyor. Açık ve özgür veri politikalarının gelişmesi açısından bu çok önemli bir başlangıç. Ancak burada topluluğun gücü ve yerel bilginin değeri konusunda da bir farkındalık oluşması gerekli. Topluluğu, sadece veri üretiminde kullanılan pasif sensörler veya paylaşılan verilerin son kullanıcısı olarak görmek değil, bu süreçlere aktif bir paydaş olarak dahil etmekten bahsediyorum. Farkındalık ve hazırlık aşamalarında şeffaf ve katılımcı veri odaklı süreçlerin hayata geçmesinin önem taşıdığını düşünüyorum.

1- Bilgi toplama, görselleştirme ve interaktif haritalama için ücretsiz ve açık kaynak yazılım şirketi tarafından geliştiren, kâr amacı gütmeyen yazılım şirketi.
2- Sürüm kontrol sistemi olarak Git kullanan yazılım geliştirme projeleri için web tabanlı bir depolama servisidir.

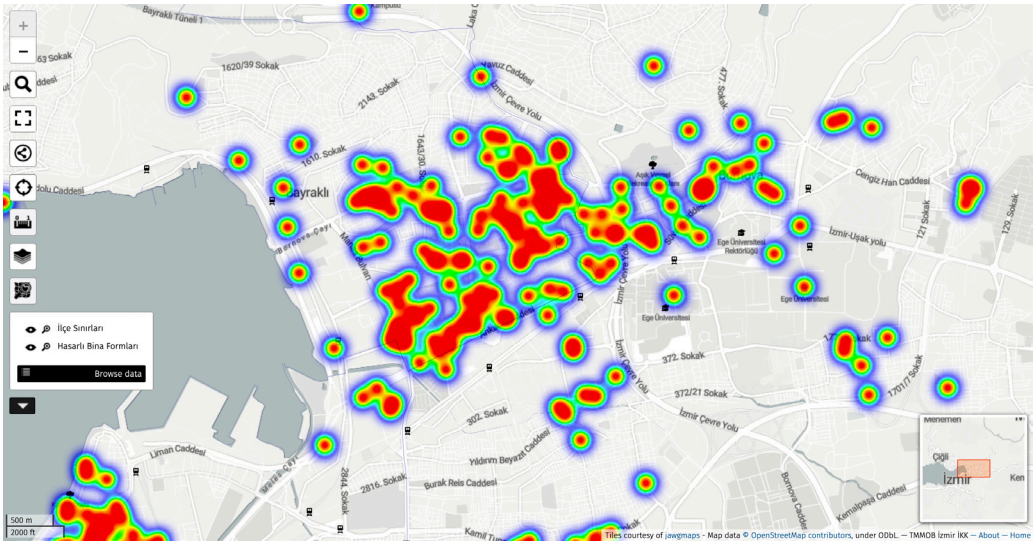

İzmir Depremi'nden Sonra Hasar Alan Bina Kayıtları Isı Haritası. Kaynak: umap.openstreetmap.fr/en/map/izmir-depreminden-sonra-hasar-alan-bina-kaytlar-is_519750#14/38.4557/27.1939

Sayısal Göstergelerin Ötesinde Depremi Konuşmak

Savaş Karabulut ile Söyleşi

Jeofizik Yüksek Mühendisi, Deprembilimci Dr. Öğretim Üyesi Savaş Karabulut ile depremlerin sosyal-politik bağlamını, İstanbul'da beklenen depreme dair öngörülerini ve alınması gereken önlemleri konuştuk.

Bahar Bayhan: Depremi kentte bir risk hâline getiren şeyin kentin fiziki ve toplumsal koşulları olduğunu söylüyorsunuz. Bu koşulların risk olgusuna etkisi tam olarak nedir? "Depreme dayanıklı şehirler" oluşturma hedefi bağlamında bu koşulları nasıl ele almak lazım? Kısacası; adına "deprem riski" denilen şeyi nasıl anlamalıyız ve ona nasıl bir tepki/yanıt vermeliyiz?

Savaş Karabulut: Deprem, doğal bir tehlikedir ancak risk değildir. Gerçekten düşünülmesi gereken, bu tehlikenin hasara neden olmaması için alınması gereken önlemlerdir. Yani her kar yağdığında çığ düşmüyor, her yağmur yağdığında sele dönüşmüyor ve can kaybına, yaralanmaya veya yıkıma neden olmuyorsa; depremi sadece bir tehlike olarak görebiliriz. Tehlike dışında şiddet kavramı da hasarın ölçüsünü mekânsal olarak belirleyen bir unsurdur. Yaşanan kayıplar ve yıkımın bir ölçüsü olan şiddet kavramının büyüklüğü ise afetin oluşup oluşmadığı ile ilgilidir. Buradaki temel konu önlem alma, koruma ve hasar azaltma çalışmalarının planlanması ve/veya hazırlanan planların uygulanmasıdır.
Yani depreme dayanıklı şehirler kurmak, alt-üst yapıyı hazırlamış, depremin neden olacağı ikincil tehlikeleri bertaraf edecek önlemleri almış bir yönetim erki ile ilişkilidir. Bu nedenle ısrarla üzerinde durduğumuz konu, deprem ve diğer tüm doğal tehlikeleri yönetecek iradenin ortaya çıkmamasıdır. Doğal tehlikeler konusunda gücü elinde bulunduran iktidarların ise özellikle bu dönemde beton mezarlığına dönüştürülmüş şehirler yaratmadaki ısrarının yanı sıra bunun ekonomik, politik kazanımlarından ise kent emekçileri değil, "soyluları" nasiplenmektedir. Sonuçları itibarıyla depremlerden etkilenen ve hasarın büyük bölümünün gerçekleştiği alanlar ise mekânsal adaletin kurulmadığı yerlere karşılık gelmektedir. Bu nedenle deprem tehlikesinin, riske ya da afete dönüşmesinin temel nedeni; sınıfsal konumlar, yönetici erkinin sermaye kazanım politikalarını merkeze almış olması ve irade ortaya koyamamasıdır.

Türkiye'nin bir deprem ülkesi olduğundan hareketle yurt sathında her yerde aynı şekilde tecrübe edildiğini varsayan ve dolayısıyla ona karşı yapılması gereken hazırlığı da milli seferberliğin konusu gibi görebilen bakış var. AFAD gibi oluşumlarda, Afet Yasası gibi kanunların çıkarılmasında bu bakışın izlerini görebiliyoruz. Siz depremin milliliğine dair bu bakışı ve onun afet politikalarına yansımasını nasıl değerlendirirsiniz?

Deprem doğası itibariyle kaynağından başlayarak hareket eden küresel harmonik dalgalar şeklinde, suya taş attığımızda oluşan dalgalar gibi hareket eder. Yani bir deprem yerküre içinde defalarca dolaşarak hareket edebilir. Yani ortada bir milli mesele değil, aksine küresel ölçekte bir durum sözkonusudur. 30 Kasım 2020 Sisam Adası Depremi'nin milli sınırlar dışında oluşup, ülkemiz topraklarında yarattığı yıkımın sonuçları da bu konuya iyi bir örnektir. Ancak "Yeni Osmanlıcılık" şiarıyla yedi cihana nam salan, yardımlar götüren ve imzaladıkları anlaşmalarla yeni alanlar kazanmayı asli görevi gören imparatorluğun içeride meydana gelecek büyük bir depremde (özellikle Marmara Denizi) çökeceği aşikârdır. Tabii buradaki sorun imparatorluğun yıkılması değil, yaşanacak "büyük kıyametin" (1509 Depremi "küçük kıyamet"-ti) yaratacağı yıkımdır. Ülkede deprem konusunu denetimle özelleştiren, çıkardığı kanunları uygulamayan, topladığı vergileri deprem dışındaki alanlarda kullanan, imar barışıyla kaçak yapılara ruhsat verip mühendisliği ayaklar altına alan, deprem sonrasında algı yönetiminden öteye gidemeyen büyük irade(sizlik) ise her deprem sonrası yenilenmiş olarak kendini göstermektedir.

İstanbul'da beklenen deprem tehlikesinin

boyutlarını öğrenebilir miyiz ve bu tehlikenin tarihsel depremlerle karşılaştırmasını yapabilir misiniz?

Marmara Denizi'nde, 1912 Şarköy-Mürefte Depremi ve 1999 İzmit Depremi sonrası istatistiksel olarak moment büyüklüğü 7.1-7.5 arasında depremlerin olması ihtimali %75'ler üzerindedir. Depremin boyutları açısından Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun Marmara Denizi içinden geçtiği ve kırılması muhtemel iki ana kırığın (Marmara Ereğlisi-Yeşilköy, Yeşilköy-Yalova açıkları) arka arkaya kırılacağı bir durumla da karşı karşıyayız.

1509 depremini küçük kıyamete dönüştüren, 1766 depremleri (Mayıs, Kasım aylarında ardı ardına yaşanan 7'den büyük iki deprem) sonrasında 1894 Adalar Depremi dışında büyük/önemli bir depremin olmadığı Marmara Denizi'nin odağında ise İstanbul şehri bulunmaktadır. İstanbul'da her yüz kişiden en az 31 kişinin hayatını kaybedeceği beklenmektedir. O hâlde, yüz binlece yurttaşının hayatını kaybedeceği bir durum apaçık ortadayken, yönetenlerin çözümü kent emekçilerinden beklemesi ise iktidarın hangi sınıfın sözcüsü olduğunu bir kez daha göstermektedir. Bu bilinçli, taksirli bir katliama karşılık geleceği için de hukuksal olarak bir mücadele hattının şimdiden inşasını gerektirmektedir.

Yakın geçmişte en büyük deprem 1999 yılındaki İzmit Depremi'ydi. Sizce o günden bugüne afet yönetimi konusunda yol kat edildi mi? İBB'nin son zamanlarda hız verdiği depreme hazırlık çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

1999 depremini sözde milat kabul eden anlayış, ülkenin diğer tüm alanlarında olduğu gibi bu konuda da denetimi özelleştirme, yeni vergiler sağlama, sermayeye yeni rant alanları yaratma ve çözümü emekçilerin sırtına yükleme gibi uygulamalara gitti. Ancak rahatlıkla söyleyebilirim ki depreme hazırlık için temel olarak yapılması gerekenler birçok toplantıyla kararlaştırıldı. "Ne yapmalıyız" konusu daha sonra uygulanmak üzere tozlu raflarda yerini aldı. Alınacak önlemlere finans sağlanmadı, sağlanmak istenmedi. Mega projelere yatırım yapan iktidarın deprem konusunu son olarak Kanal İstanbul özelinde "Yeni şehir kurarak çözeceğiz" iddiasının da, deprem konusunun rant yaratma aracı olarak görmekten öteye gidemeyen egemen anlayışın son ürünü olduğunu bir kez daha hatırlatmak isterim.
İBB yönetiminin düzenlediği çalıştaylar ve 2018'de yayınlanan yeni deprem yönetmeliğine göre ilçe ilçe kayıp tahmini yapmış olması elbette önemli. Ya da AKP'li kadroların İBB'yi yönettiği dönemde İstanbul'un deprem açısından çalışılmayan alanlarının çalışılıyor olması da önemli. Ancak zamana karşı yarışta önde olmadığımızı da belirterek; hasar tahminde sunulan "hayatını kaybedecekler, yaralanacaklar ve yıkılacak bina sayıları" kesinlikle gerçeği yansıtmamaktadır. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin kısa bir süre önce kamuoyuna duyurduğu deprem-zemin laboratuvarları gibi uygulamaları hâlâ ilçe ilçe hayata geçirememiş bir İstanbul'da, tüm yapıların/zeminlerin durumu bire bir çalışılmadan gerçek kayıpların oranı çıkarılamayacaktır. Bu nedenle her çalışmayı iyi niyetli olarak görüyorum ancak mevcut İBB yönetiminin deprem konusunda bir enkazı devraldığını da kendilerine bir kez daha hatırlatmak isterim.

Depreme hazırlık konusunda, öncesi-sırası-sonrası süreçlerde yapılması gerekenlere dair sizce toplumun her kesimi yeterince bilgi sahibi mi? Bilgiye erişimdeki eşitsizliği gidermek ve kırılgan grupları afetlere karşı dayanıklı kılmak adına neler yapılması gerekir?

Depreme hazırlığın aşamalarını toplumda duymayan olmamıştır. Ancak temel ilköğretim çağından başlayarak, kamu spotlarıyla eğitimin sürekli yenilenmesi gerekir. Hâlâ tatbikatların gerçekleşti-

Küçükçekmece Gölü'nden Küçükçekmece'ye bakış.
Fotoğraf: Ekin Çekiç

rildiği bir ülke konumunda olmadığımızdan önümüzün pek de aydınlık olmadığını söylemek istiyorum. Şunu özellikle belirtmek isterim ki, beklenen deprem dünya ölçeğinde yaşanan hiçbir kent depremine benzemeyecektir. 72 saat (3 gün) kuralı Marmara Denizi Depremi'nde belki de 3 haftaya karşılık gelecektir. Toplumla doğru bilgiyi paylaşmanın ve ona göre "hayalperest" çözüm arayışlarını terk etmesi gereken zaman gelip geçmiştir. Bugüne kadar depreme hazırlık konusunda ekonomik ve politik irade gaspına karşı durulmadığında son yaşanan İzmir Depremi'nde açıkta kalan kent emekçilerine benzer manzaraları yaşayacağımız kesindir. Toplumun depreme hazırlık konusunda örgütlenmesine ihtiyaç olduğunu, bu örgütlenmenin müdahale sırasında kendini göstereceğini unutmamak gerekir.

Depreme hazırlık politikası ve/veya pratiğinin adaletli olmasının belli başlı özellikleri sizce nelerdir?

Depreme hazırlık sürecinin adaletli olması için öncelikle gelir adaleti sağlanmalıdır. Yani kent emekçilerinin ürettiklerinin karşılığını aldığı ve yaşam alanlarını güvenli kılacak iradeyi kendi bütçeleriyle gerçekleştirecekleri bir yaşam formu kurulmalıdır. Ya da kent emekçilerinin iktidar olduğu ve her yurttaşın eşit bir şekilde güvenli barınma, sağlık, eğitim, ulaşım ve güvenlik hakkına sahip olduğu bir yaşamı örgütlemek gerekmektedir. İstanbul'da kenarda bekleyen tüm boş konutların ivedilikle kamulaştırılması gerekmektedir. Eksiksiz bir şekilde tüm yapıların zemin etütleri yapılmalı, tüm binalar kamu kaynaklarıyla ücretsiz bir şekilde incelenmeli ve güçlendirilmelidir (yenilenmelidir). Deprem toplanma/barınma alanlarının tüm alt-üst yapıları hazırlanmalı, ulaşım yolları her an deprem olacakmış gibi açık olmalıdır. Yangın, su baskını, heyelanlar deprem anında yaşanacak en önemli problemlerdir. Bu ikincil tehlikeleri acilen çözüme kavuşturacak önlemler alınmalıdır. Toplanan deprem vergileri, imar barışı bütçeleri ve zorunlu DASK bütçeleri halka ihtiyacı oranında dağıtılmalı ve bu bütçenin kamusal denetimiyle yapıların güvenliği sağlanmalıdır. Depremler sırasında hurafelere değil, bilime ve mühendisliğe inanacak bilinçli insanlar topluluğunu yaratmak için eğitimler verilmelidir. Deprem sırasında güvenliği sağlayacak kolluk güçleri (asker, jandarma, vd.) sınırlarımız dışındaki savaşlar yerine, içerideki depreme hazırlık, müdahale ve yeniden inşa etme sürecine dair eğitilmeli ve içerdeki barış ortamını sağlayacak uygulamalar hayata geçirilmelidir.

26
02
2000

Kamel Dekhli'nin İzmit Depremi Tanıklığı

Çalışmaları bizimle paylaşan Ebru Kara Dekhli'ye, yayında yer almasını sağlayan Jean-François Pérouse'a teşekkürlerimizle...

Fransız illüstratör Kamel Dekhli (1969-2009), 1999-2002 yılları arasında sanat ve insani amaçları buluşturduğu projeler yürüterek Türkiye'yi dolaştı. Türkiye ile ilk tanışması, 1999 Ağustos'unda yapılması gereken Değirmendere Heykel Sempozyumu iptal edilmesine rağmen bir sanatçı olarak "programını" iptal etmeyip, dayanışmak için İzmit'e gelmesi ile olmuştu. 1999 İzmir Depremi sonrasındaki çadır kentlerden, "ressamcı" diye anıldığı İstanbul'un gecekondu mahallelerinden ve ülkenin doğusunda mültecilerle geçen yolculuğu sırasında tanık olduğu yaşamları çizgileriyle aktardı. Kent araştırmacısı Jean-François Pérouse ile İstanbul'un kentsel dönüşüm sonucu yıkılan ilk mahallelerinden olan Ayazma Mahallesi'nde yaptığı uzun erimli saha sadakatine dayalı çizimler, hem "Le bidonville d'Istanbul" başlığı altında Ağustos 2006'da Charlie Hebdo'da basıldı hem de portresi çizilen Ayazmalılara hediye edilip duvarlarına asıldı. Kamel Dekhli'nin İzmit Depremi'ne dair çalışmalarından oluşan bu dosya, hafızaya ışık tutuyor.

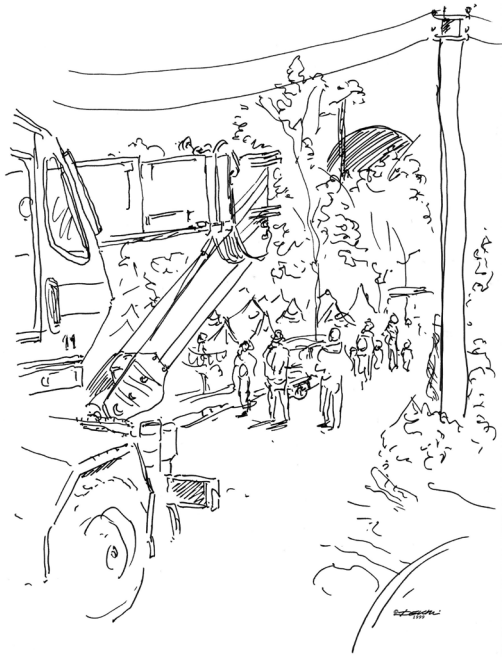

beyond.istanbul

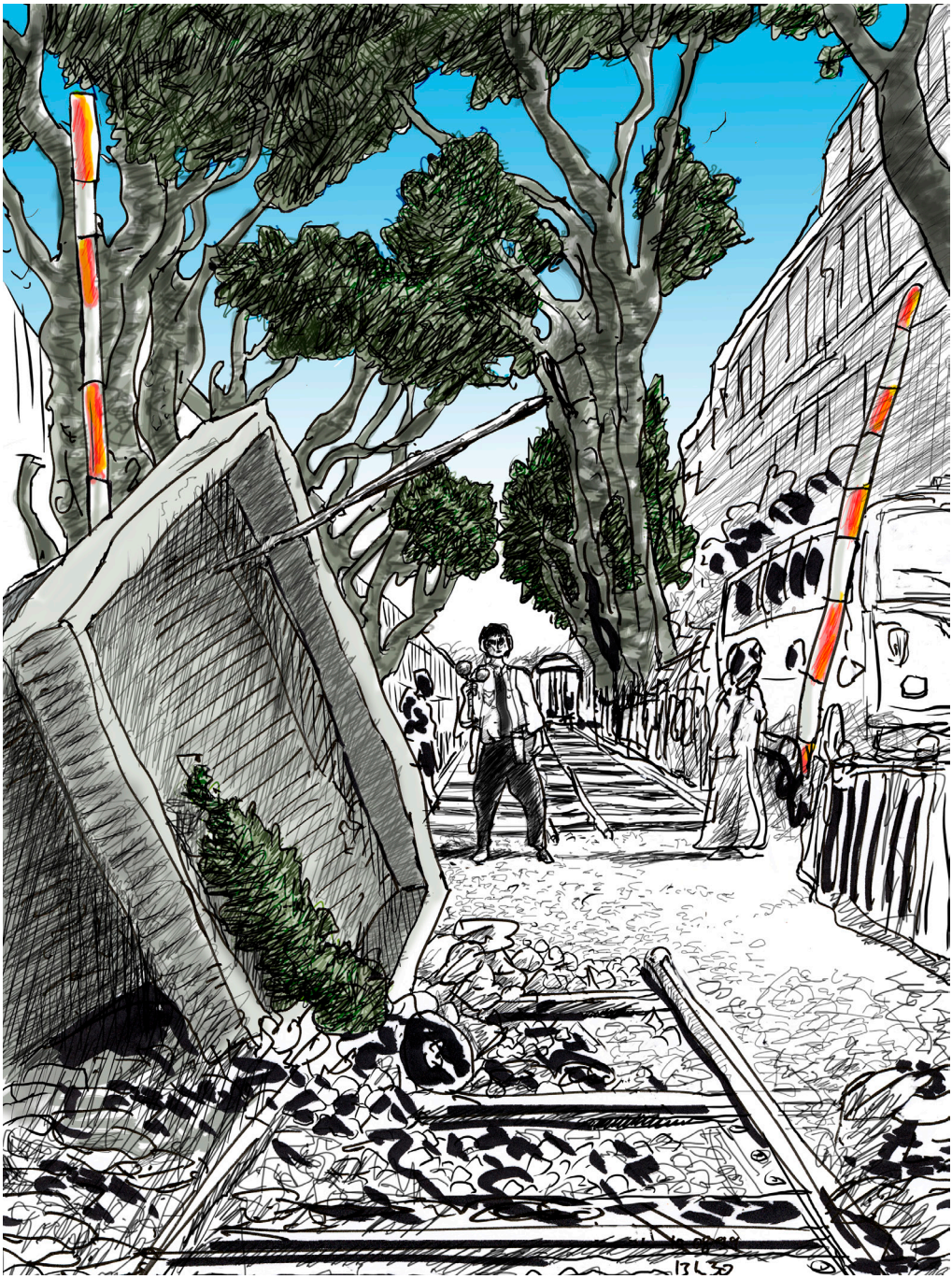

1999

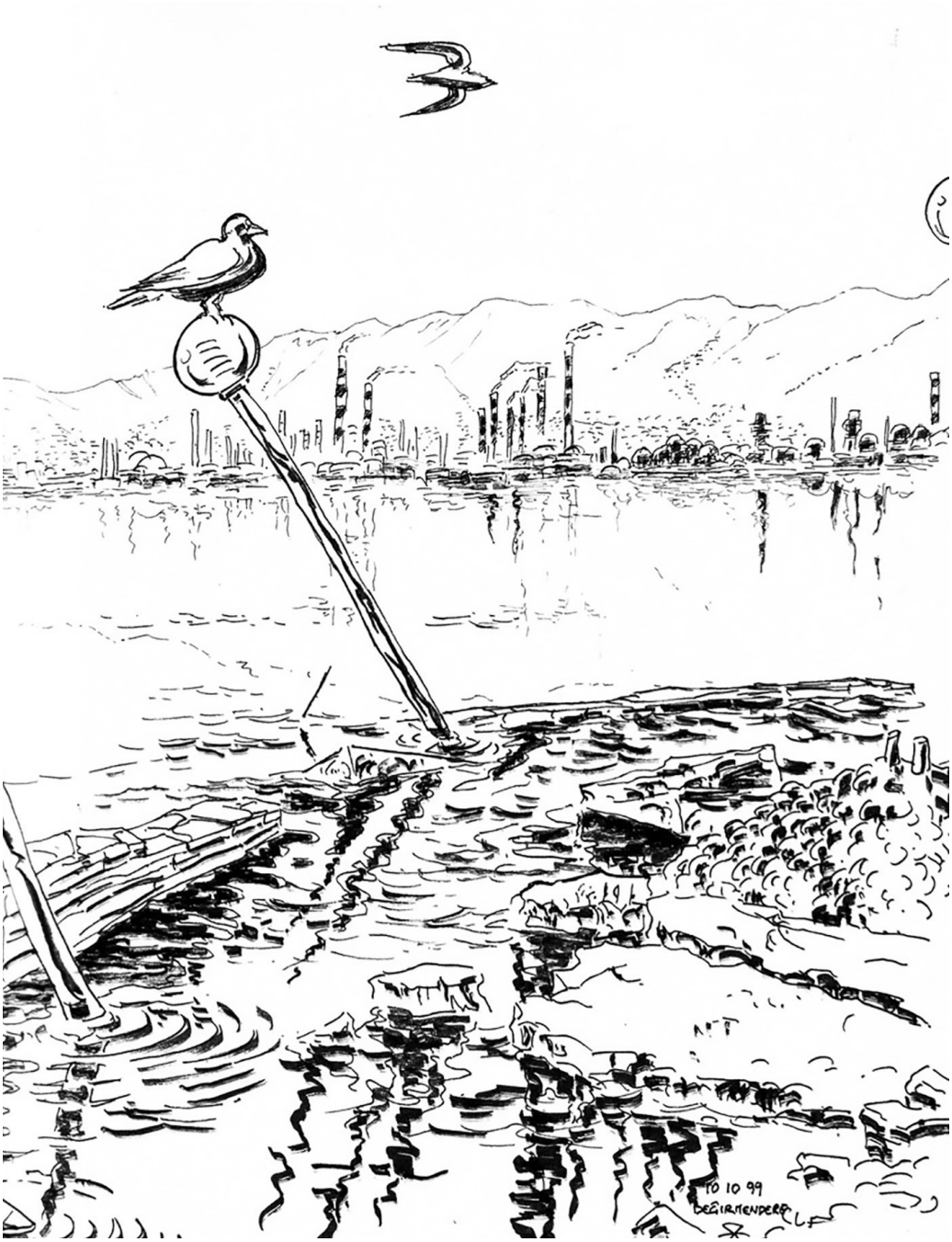
10 10 99
BEGIRMENDERE

Depremden Sonra Konut Sorunu
İZDEDA Başkanı Haydar Özkan ile Söyleşi

30 Ekim 2020'de İzmir'de yaşanan deprem sonucunda evlerini kaybeden, yeniden ev sahibi olmak için de devletin uzun vadeli kredilerle borçlanmaya mahkûm ettiği depremzedelerin bir araya gelerek kurduğu İzmir Depremzedeleri Dayanışma Derneği (İZDEDA) sağlıklı, güvenli ve ödenebilir konutlara kavuşabilmek için mücadele ediyor. Dernek başkanı Haydar Özkan ile depremin ardından bugüne kadarki süreci ve taleplerini konuştuk.[1]

İZDEDA Göndoğdu Eylemi. Fotoğraf: İZDEDA

Sena Nur Gölcük: Depremin üzerinden 9-10 ay geçti geçti ancak etkileri hâlâ devam ediyor. Tekrardan çok geçmiş olsun. Deprem sonrasında attığınız ilk adım ne oldu Haydar Bey? Süreç nasıl başladı?

Haydar Özkan: Hayatımızda ilk kez deprem yaşadık. Bir de böyle ağır bir depremi beklemiyorduk açıkçası. İzmir'de 2005 yılında depreme maruz kalmıştım fakat böyle değildi. Saat 14.51'de deprem olunca tabii akla ilk gelen binayı terk etmek oluyor. Ben bina yöneticisiyim aynı zamanda. 42 tane daremiz, 2 apartmanımız vardı. Orada insanların hepsinin tahliye edilmesini sağladıktan sonra biz depremin şiddetini biliyorduk ama bu kadar zarar verdiği ile ilgili pek fazla bilgimiz yoktu. Binamızın önü anacadde. Anacaddeden trafiğin bir anda fazlalaştığını ve çekicilerin, çekicilerin üstünde de kurtarıcıların, kepçelerin vs. gittiğini görünce "bir şeyler oluyor herhalde" dedik. Bize ulaşmaya çalışan insanlar, akrabalarımız, eşimiz, dostumuz arıyorlar işte onlara kısaca bilgi vermeye çalışıyoruz. Sonra artık sosyal medya üzerinden bize şöyle mesajlar gelmeye başladı: "Sizin arkanızdaki ev yıkılmış", "burada apartmanda şöyle bir sorun var" vs. Sonra öğrendik ki biz aslında çok büyük bir olayın içinde kalmışız. Ve konunun farkına varamamışız. O gün çadırlar kurulmaya başladı vs. Dışarıda kalan insanlar, içeriye girememen, korkan insanlar, artçı depremler, ne olacağını bilememek, devletimizin bize konu ile ilgili çok fazla böyle detaylı bilgi verememesi... İlerleyen süreçlerde işte Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'ne gidip onlardan bilgi almaya çalıştık, AFAD'a gidip bilgi almaya çalıştık. Buradan sonraki süreç nasıl işleyecek, bunu öğrenmeye çalıştık. Bu kendi başına böyle enteresan bir sorun oluşturdu.

O sırada böyle dernek vs. düşünmüyoruz ki. Aklımıza öyle bir şey gelmiyor. Ben emekli astsubayım. Devlet düzenini bilmekten, devlet dairelerine girip konuşmayı biraz bilmekten falan işte gittiğimiz yerlerde sorularımıza cevap almaya çalışmaktan insanları da etrafımızda çaresiz görünce o aldığımız cevapları insanlara yayarak başladık önce. Whatsapp grubu kurdum. Orada arkadaşlara bilgi vermeye başladım. bir, iki, üç, beş, on derken büyümeye başladık biz. Sonra 26 Kasım'da da

bir platform kurdum gene sosyal medya üzerinden. O platform da büyümeye başlayınca aldığımız cevapları yazarak anlatmaya çalıştık. Baktık ki bizim yaş ortalamamız yüksek, yazıları okumaya çok fazla hevesli değil insanlar, video çekip yüklemeye başladım. Sonra yerel yönetimlerden istekte bulunduk. İlçe belediyemizden istekte bulunduk, sağolsunlar bizimle görüştüler ve taleplerimizi ilettik. Onları yaymaya başladık. Büyükşehir belediyemizle kontak kurduk, onlar kabul ettiler. Sonra Valiliğimizle kontak kurduk. Birtakım aksak giden konular vardı, sonra Ankara'ya gidip Ankara'da görüştüklerimizi buraya aktardık.

Valimizin, bizim depremzede vatandaşlarımızla buluşmasını sağladık. Çünkü devleti duymak istiyor insanlar, devleti yanında görmek istiyor. Devlet de yukarıda her şeyi yaptığını düşünüyor. Evet yapıyor ama yaptığını bir de aşağıda insanlara anlatması lazım. Gözle görünen bir şey yapılmıyor çünkü. Gözle görünen nedir? İşte gelen yardımlar vs. bunlar ama bunun ötesinde yapılması gereken işler de var.

Sonra baktık ki bizim sorunumuz aslında çok büyükmüş. Dernek oluşturalım bari dedik. 17 Ocak'ta derneğimizi kurduk.

Şu anda büyük bir konut sorunu var. Hasarlı binalar var. Hasar tespitleri yapıldı. Size nasıl bir çözüm sunuldu konut sorununu çözmek adına?

Aslında çözüm sunulmadı. Şimdi bizim burada, İzmir'de, 79.272 adet bağımsız bölüm arızalı. Az hasarlı, orta hasarlı, ağır hasarlı şeklinde. Ağır hasarlılar evlerinden derhal çıkarıldılar. İçeri girmelerine müsaade edilmedi. Polis kordonuna alındı. İçeri girmelerine daha sonra on dakika, bazılarına on beş dakika müsaade edildi. Ziynet eşyaları vs. gibi önemli, kıymetli şeyler varsa onları alsınlar diye. Bazılarına da bir saat girmelerine izin verildi. Biz bir saat girenlerdeniz. Bir saatte de eşyalarımızı taşımamız istendi. Taşındı farz edildi. Artçı depremler geliyor, evinizin merdivenlerini kullanamıyorsunuz. Taşıma firmasının merdiveni ile çıkacaksınız, kendi evinizin camını kıracaksınız, oradan içeri gireceksiniz. Bir saat içerisinde evinizdeki eşyalarını toplayacaksınız. Hangi atmosferle, hangi kafayla... Şu anda konuşması kolay da o zaman bunu yaşamak...

O süreçte ağır hasarlı, orta hasarlı, az hasarlı ne demek bunu hiç kimse bilemedi. Çevre ve Şehircilik Bakanlığımızın görevlendirmiş olduğu mühendisler tarafından binaların testleri yapıldı. Ve burada 7 adet proje alanı geliştirildi. Bunu devletimiz yaptı ve nasıl, neye göre bilmiyoruz açıkçası. Sonra inşaatlara başlandı. Şu anda 9 buçuk ay oldu ve oradaki inşaatlar hızlı bir şekilde ilerliyor. Yaklaşık yüzde 80'i bitmek üzere. Bu da yaklaşık 1550 civarında konut ve dükkân demek.

Sonra rezerv alan diye bir bölgemiz var. Bu rezerv alanda depremden ağır hasar görmüş binaların sakinlerine 7269 sayılı AFAD Kanunu gereği oradan bir tane daire yapılıp tekrar vatandaşa satılacak. Proje alanı dediğimiz

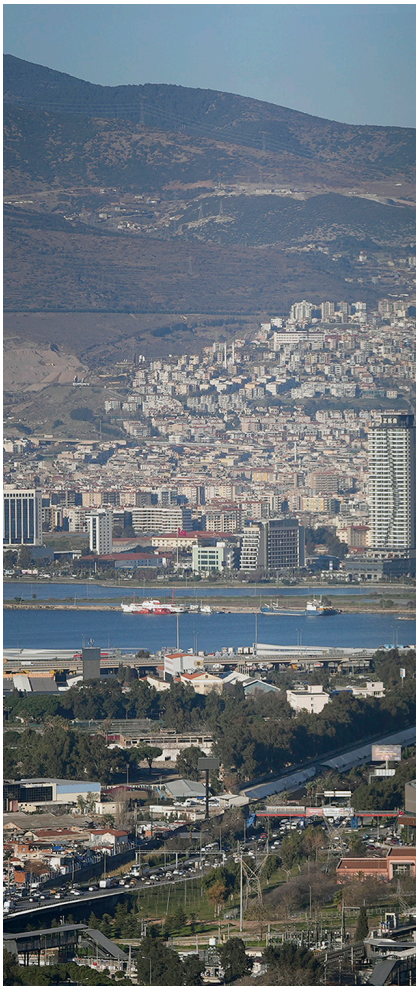

yerde de tekrar yapılıp satılacak. Proje alanındakiler de hızlı bir şekilde geliştirildiği için orada yıkılan binalarımız zemin +7 kat iken sayın Cumhurbaşkanımızın "yatay mimariye dönüyoruz" açıklamasından sonra zemin +5 kat izni verildi. Biz öyle diye düşünüyoruz. Binalara zemin +5 kat izin verilince son iki kattaki insanların dairelerine ne olacak? Bu sefer yataya döndük, 130 metrekare idi evler, bunları sığdırmak için 75-80 metrekarelik evler ortaya çıktı. Projelere ulaşmamız mümkün olmuyor. Sebebini bilmiyoruz. Oraya ödenecek paraların ne kadar olduğunu, devlete ne kadar borçlandırılacağımızı bilmiyoruz. Bununla ilgili müracaatlar sırasında, bankaya ödeyeceğimiz meblağlar belli olmadan imzalar attık.

Sonra proje alanında ağır hasarlı olarak yıkılan binaların yerine inşa edilen binaların geri ödemesi 7269 sayılı yasa gereği AFAD Kanunu'na tabi olduğu için 2 yıl ödemesiz, 18 yıl 0 faizli ve Cumhurbaşkanımızın söylemiş olduğu maliyetin yüzde 50'sini ödeyecektik. Ama yanında yıkılan orta hasarlı ve az hasarlı binalar 6306 sayılı Kentsel Dönüşüm Yasası gereği yıkıldığı için bunlar maliyetin hepsini ödeyecekler, 10 yılda ödeyecekler. 1500 tane burada yapıldı. 2500 tane de rezerv alanı denilen ağır hasarlı dairelerin sahipleri için inşa edildi. Toplamda devletimizin yapmış olduğu 4000 tane konut var. Ve bakın çok önemli bu: Bunları tekrar satacak. Ondan sonra geriye 75 bin tane konut kalıyor. Şu anda 75 bin kişi ne yapacağını bilmiyor. 75 bin kişi derken 75 bin daire

Bayraklı, İzmir.
Fotoğraf: Onur Temel

Fotoğraf: Mert Çakır

ve dükkân sahibi. Bunları aileleri ile çarparsak 300 bin civarında insan mağdur durumda şu an, ne yapacağını bilmiyor.

Bu 75 bin daire orta hasarlı ve ağır hasarlı bölgelerde oturanlar mı?

Az hasarlı da var. Kimse oturmuyor şu an içinde. Zaten ağır hasarlılar yıkıldı. Orta hasarlıların yıkımına başlanıyor. Az hasarlılar da evlerinde oturmuyorlar. Ama devlet tarafından az hasarlı daire sakinleri sanki depremzede değilmiş gibi muamele görüyor. Sorulduğu zaman oturmayın diyor, hiç kimse sorumluluk almak istemiyor. Ama bu insanlara oturmadığınız zaman da şunu yapın denmiyor. Buradaki evleri yapabilmeniz için 125 bin liralık bir kentsel dönüşüm kredisi vardı, sayın Cumhurbaşkanımız onu 200 bin liraya çıkardı. Kentsel dönüşüm kredisini çekin, buna göre evinizi yapın diyorlar. Ama kentsel dönüşüm kredisinin geri ödemesi aylık olarak 3500 lira. Bunun yanında İzmir ölçeğinde 100-110 metrekarelik bir dairenin imalatı 450 bin liradan başlıyor. Müteahhitlerin istedikleri bu. Şimdi bu 450 bin lirayı tekrar ödeyebilmek için 200 bin lira kentsel dönüşüm kredisinin üzerine 250 bin lira da konut kredisi alması lazım. Bunun geri ödemesi 7500-8000 lira gibi bir değere ulaşıyor. Biz burada ortalama 1300 lira ila 4000 lira maaş alan insanlarız. 65 yaş üstü civarında buradaki insanlar. Bu insanlar bunları ödeyemedikleri gibi aynı zamanda kredi çekip çekemeyeceğiyle ilgili bir zorlukla karşılaşacaklar. Çünkü yaş sınırını aşmış olacaklar. Bunun için de bazı bankalar çocuklarınızı size kefil yaparız diyorlar. Bunun yanında depremzede arkadaşlarımızdan herkes şu anda kirada ve 2000 liradan başlayan kira ödüyoruz. Evini depremden önce, 1 ay önce alan var, 1 yıl önce alan var, 2 yıl önce alan var. Bu insanlar evlerini aldıklarında kredi ödüyorlardı. Şimdi evleri yıkıldı, o krediye devam ediyorlar. Bir de üstüne kira ödüyorlar. Bir de şimdi yeni yapılacak evlerine para ödeyecekler.

Kira yardımı yapılmıyor mu şu an?

Kira yardımı ilk etapta ağır hasarlı binalarda oturup ev sahibi olanlar için devletimiz tarafından 13 bin lira, ağır hasarlı binada oturup kiracı olanlar için 5 bin lira, orta hasarlı binada oturup ev sahibi olan için 5 bin, kiracı için 2500 lira şeklinde yapıldı. Az hasarlılara hiçbir yardım yapılmadı. Büyükşehir belediyemiz de ağır hasarlılar için 10 bin liralık bir kira yardımı yaptı. Bunların hepsi 9 buçuk ayda eridi gitti. Şimdi herkes akrabasına, eşine, dostuna borçlu. Aynı zamanda kredi kartları dolmuş durumda, hiç kimse ne yapacağını bilmiyor. İkinci üçüncü kez evini değiştirmek zorunda kalanlar var çünkü kirasını ödeyemiyor.

Mecburen göç etmek zorunda kalanlar oldu mu peki?

Kesinlikle. 9 buçuk ay olmuş hâlâ göçe zorlanıyormuşuz gibi geliyor. Şu anda mevcudumuzun muhtemelen yüzde 10'u memleketlerine geri döndüler. Erzurum'da olup bizi takip etmeye çalışanlar var sosyal medya aracılığıyla. Amasya'da, Samsun'da, Kahramanmaraş'ta, Balıkesir'de var. Bunların hepsi memleketlerine geri döndüler çünkü burada kira ödeyecek güçleri yoktu. Bir de konteyner kentte kalan insanlarımız var hâlâ, yaklaşık 300 aile. Belediyemiz yardım edip Uzundere Konutları sosyal konutlarına kira almadan insanları yerleştirdi. Orada oturanlar var. Parçalı bir şekilde yaşıyoruz. Bayraklı bölgesi özellikle depreme maruz kalan bölge. Bayraklı, Bornova ve Karşıyaka hayalet kent gibi şu anda.

Siz imar artışı için Büyükşehir Belediyesi'ne başvurmuş muydunuz?

İmar artışı için ilçe belediyemize başvurduk. Bir yürüyüş gerçekleştirdik. Aynı zamanda dilekçe eylemi gerçekleştirdik. Fakat herhangi bir sonuç alınamadı. Arkasından Büyükşehir Belediyemize müracaat ettik, oradan da sonuç alamadık. Devletimize dedik bize emsal artışı verin. Devletimiz bu işin belediyede olduğunu, bu işlerin belediyede yürümesi gerektiğini söylüyor. Belediyemiz bir süre devlet tarafından yürütüldüğünü söyledi. Son 1 ay içerisinde emsal artışının belediye tarafından istenildiğinde verileceğini kesinleştirdiler. Biz de emsal artışı için talepte bulunduk fakat rant yaratacağı gerekçesiyle kabul edilmedi. Biz istiyoruz ki emsal artışı sağlansın. Yüzde 30 emsal artışı verilirse müteahhite verilecek olan 450 bin liralık değer yaklaşık 200 bin civarına düşer. Devletimiz de bize kredi konusunda yardımcı olsun istiyoruz. Kentsel dönüşüm kredisi şeklinde değil de 2 yıl ödemesiz 20 yıl ödemeli depremzedeye destek kredisi şeklinde yaparlarsa eğer bu konunun içerisine belediye de girmiş olur, devlet bir tarafından girmiş olur. Şu anda bütün beklentileri bizim üzerimizde: Vatandaş yapsın. E vatandaş yapsın da depremi getiren ben değilim. Bunun adı afet. Deprem olmadan önce buradaki sıkıntılı bölgeyi imara açan devletin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. Buradaki inşaatları kontrol eden ve ruhsatlarını veren belediye. Buradan para kazanmak için insan sağlığını hiçe sayan müteahhit. Üç tane unsur ortadan yok oluyor, sadece ev almak için para ödeyen ve ikinci kez para ödemek zorunda kalan vatandaş kalıyor. Adalet bunun neresinde sizce?

Yerel yönetimle Bakanlık arasında da bir yetki karmaşası var, değil mi?

Yetki karmaşası hâd safhada şu anda bize göre. Orta hasarlılar için sayın Belediye Başkanımızın almış olduğu 330 milyon liralık kredi var. Ortalama 7-8 bin civarında orta hasarlı dairenin yapılabileceğini düşünüyoruz biz o parayla. O da yapılırsa 68 bin civarına falan düşecek bizim sıkıntılı olan ve yapılması için finansman gerekecek olan daire sayımız. Bunun için ne kimse elini taşın altına sokuyor ne de sorumluluk üstleniyor. Herkes birbirinin üzerine atıyor ve öylece kalıyor. Şu anda iktidarda

Deprem olmadan önce buradaki sıkıntılı bölgeyi imara açan devletin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. Buradaki inşaatları kontrol eden ve ruhsatlarını veren belediye. Buradan para kazanmak için insan sağlığını hiçe sayan müteahhit. Üç tane unsur ortadan yok oluyor, sadece ev almak için para ödeyen ve ikinci kez para ödemek zorunda kalan vatandaş kalıyor. Adalet bunun neresinde sizce?

olan parti ile belediyenin partisi bir araya gelip bizi dinlerlerse, sıkıntılarımızı tamamen anlarlarsa, bir komisyon kurup bu konuda bir çözüm bulurlarsa ve sayın Cumhurbaşkanımıza bunu iletirlerse ancak çözüleceğini düşünüyoruz. Bunun için de her yere saldırıyoruz biz. Sosyal medya üzerinden 60-65 yaşındaki teyzelerimiz Twitter öğrendi şimdi. Öğretiyor herkes birbirine. O şekilde sesimizi duyurmaya çalışıyoruz.
İzmir'deki depremzedeler kendi sorunlarına çözüm üretmeye çalışırken Kuşadası'nda depremzedelerin olduğunu fark ettik. Onlar bize ulaştılar. Dediler ki bizi kimse dinlemiyor. Sonra Elazığ'daki depremzedeler DASK'tan para alamamışlar, bir buçuk sene geçmiş. Nasıl alacağız diye bize sordular, biz onlara yol göstermeye çalıştık. DASK diye bir kurumumuz var zaten dostlar başına...

DASK ne işe yarıyor Haydar Bey, biraz bahsedebilir misiniz?

Kesinlikle bahsedebilirim. DASK'çılar da beni çok severler. Şimdi siz ev kiralarken elektrik faturasını, elektriği, suyu yatırmak için mecburen DASK yaptıracaksınız. Yaptırdınız DASK'ı, evim güvende dediniz oturuyorsunuz. Sonra deprem geldi, evinizi yıktı. Evinizin değeri 700 bin lira. Eviniz ağır hasarlıysa, eviniz yıkılmış ya da yıkılacaksa DASK size 97 bin lira ile 153 bin lira arasında bir para ödüyor. Eğer orta hasarlıysa size 200 tl ile 13 bin lira arası para ödüyor. Badana boya parası. Eski hâline getirmekmiş görevleri. Eğer az hasarlıysa 0'dan başlıyor 10 bine kadar ödeyebiliyor, ancak bu kadar. Bizim ağır hasarlı evlerimize 4-5 ay para vermemek için direndiler. Bizi mahkemeye verin diye uğraştılar neredeyse. Şimdi hâlâ yüzde 40 civarında parasını alamamış depremzedemiz var.

Hasar tespiti nasıl yapıldı?

Burada iki tane önemli konu var. İlk etapta Çevre ve Şehircilik Bakanlığımızın personeli geldi; az, orta ve ağır hasarlı olarak tespit ettiler evlerimizi. Bu evlerin yıkılıp yeniden yapılabilmesi için 6306 sayılı Kentsel Dönüşüm Yasası gereği Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın lisanslı firmaları tarafından karot testi diye bildiğimiz risk analiz raporu tespiti gerekiyor. Yaptırmazsa kentsel dönüşüm esaslarından yararlanamıyor, tekrar yapılamıyor. O test parayla yapılıyor. İlk zamanlarda binalardan 30 bin lira alanlar, 50 bin lira alanlar oldu. Bu binada yaşanır mı yaşanmaz mı diye test ettirmek isteyen iyi niyetli komşularımızdan art niyetli insanlar 120-130 bin lira alıp bu evde oturulmaz dediler. Ama o 120-130 bin liralık raporlar az önce bahsettiğim lisanslı firmalar tarafından yapılmadığı için bunun üzerine 20 bin lira daha verdiler. Ve yeniden Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na müracaat etmek zorunda kaldılar ki kentsel dönüşüm kanununun esaslarına göre evimizi tekrar yaptıralım. Böyle olunca da insanlar sanıyorlar ki biz kentsel dönüşümden bahsediyoruz. Biz kentsel dönüşümcü falan değiliz. Biz depremzedeyiz. Biz evimizi yenileyelim diye 3-5 komşu bir araya gelip de yıktırıp yeniden yaptıran insanlar değiliz ki. Evimiz yok evimiz! Şu anda evimiz yok. Ben 51 yaşında bir insanım; emekliliğimi, bütün varımı yoğumu o eve gömmüşüm ve evim 26 saniyelik bir depremde yok olmuş. Bunu böyle düşünmek lazım. Böyle bir empati yapmak lazım. Oturduğumuz yerden işte efendim deprem olmuş yok ev yapıyorlar ev veriyorlar. Kimse kimseye ne ev yapıyor, kimse kimseye ne ev veriyor, kimse kimseye ne kredi verip kredi ödemelerini kolaylaştırıyor. Hiçbir şey yapmıyorlar maalesef.

İzmir şu anda taş taş üstüne koyamıyor. Sadece devletimizin yaptırmış olduğu 1500 tane konut var. 2500 tane yukarı yapacaklar rezerv alan bölgesine. O kadar. Hiç kimse hiçbir şey yapamıyor şu anda. Herkes bekliyor. Biz istiyoruz ki bize emsali versinler artık, kredi onayını versinler ki biz evleri-

Fotoğraf: Mert Çakır

mizi yapmaya başlayalım. Ne kadar daha bekleyeceğiz? Ne kadar daha kira ödeyeceğiz biz?

Peki şimdi talepleriniz karşılanırsa, dilediğiniz gibi bir kentsel dönüşüm süreci başlarsa evinize ve mahallenize dair istekleriniz neler olurdu?

Valla şu anda belediyemizin koyduğu bir kural var, onu biz de destekliyoruz kesinlikle. Bodrum olması kuralı var illa. Bodrumlu evlerin burada yıkılmadığını gördük çünkü. O olsun istiyoruz. Fore kazık zorunluluğu var zeminden dolayı. Bir de dedik engelli insanlarımız var bizim, yaklaşık 50 aile. Biz şu anda onun envanterini oluşturmaya çalışıyoruz. Onun özel park yerinin olması lazım. Engelli parkını görüyoruz ama çok da umursamıyoruz. Epilepsi hastası çocuğumuz var mesela, dün annesi kahrediyor. Arabamın önüne getirmiş araba koymuş diyor. Hiç böyle düşündük mü bu konuyu mesela? Tekerlekli sandalyeli üyemiz var mesela dün geldi buraya çıkamadı. "Ya başkan biz geldik ama çıkamıyoruz." dediler. Biz de "tamam sizi giriş kata veririz" dedik. "Hayır" dedi, "Ben giriş kata neden gireyim, 3. katta ben neden oturamıyormuşum ki. Niye böyle düşünüyorsunuz, niye buna göre yapmıyorsunuz?" dedi. Bu taleplerimizi biz TOKİ'ye ve devletimize ileteceğiz. Konuyla ilgili duyarlı olacaklarını sanıyorum ben.

Bizimle görüştüğünüz için çok teşekkür ediyoruz Haydar Bey. Eklemek istediğiniz bir şey var mı?

Ben teşekkür ediyorum depremzedeler adına. Bizim sesimizi duyurmak için çaba sarf ediyorsunuz, hepinize çok teşekkür ederiz. Biz farkındalık oluşturmaya çalışıyoruz. Bunlarla ilgili eğer bizden sonraki insanlarda birazcık kıvılcım oluşturursak ne mutlu bize.

1- Röportaj 13 Ağustos 2021 tarihinde kaydedilmiş, 17 Ağustos 2021 tarihinde #MADpodcast'in Ajans başlıklı programında yayınlanmıştır. Dinlemek için karekodu okutunuz.

Afete Karşı Mahalle Örgütlenmesi

MAG Başkanı
Hüseyin Karadayı ile Söyleşi

Mahalle Afet Gönüllüleri (MAG) Başkanı Hüseyin Karadayı ile afetin öncesinde, sırasında ve sonrasında ihtiyaç duyulan müdahalenin dayanışma temelli pratiklerini, Türkiye'nin toplumsal ve kurumsal olarak afete bakışını ve MAG'ın faaliyetlerini konuştuk.

Fotoğraf: facebook.com/magame.operasyon

Sena Nur Gölcük: MAG'ın kuruluşundan ve işleyişinden bahseder misiniz? Neden böyle bir oluşuma ihtiyaç duydunuz?

Hüseyin Karadayı: Mahalle Afet Gönüllüleri (MAG) 17 Ağustos Depremi sonrasında kuruldu. 17 Ağustos Depremi Türkiye'nin yaşadığı en büyük kent depremi olarak tarihe geçti. Türkiye'de afet sistemi önceden arama kurtarma odaklı yürüyordu. Temeli şuydu: Bir bölgede bir deprem gerçekleşirse arama kurtarma ekipleri o bölgeye yetişecek ve insanları kurtaracak. 17 Ağustos'ta böyle bir şeyin başarılı olmadığı ve bunun doğru olmadığı da görüldü. O tarihten sonra toplumun afetlere önceden hazırlanması ve buna yönelik çalışmalar yapılması gerektiği, afet olduğunda ilk müdahalenin yerel güçler tarafından yani afetin olduğu bölgede yaşayan insanlar ya da kamu tarafından yapılabileceği görüldü.

Bunun üzerine 2000 yılında Mahalle Afet Gönüllüleri ekibi kuruldu. Temeli de toplumda afet bilincinin artırılması, afet öncesi –risk yönetimi dediğimiz– insanlara kendi yaşadıkları alanlardaki tehlike kavramı öğretilerek bu tehlikelerin en aza indirilmesi ya da var olan doğal tehlikelerin zararlarının uzaklaştırılmasına dayalıydı. Ve bu yüzden çalışmanın yerel olması gerektiğini, toplum içinden organize edilmesi ve bir gönüllü yapılanması olması fikri daha ağır bastı.

Bunun üzerine mahallede yaşayan insanlardan oluşan bir ekip kurulması gündeme gelmişti. Bu ekibin komşularına afet bilincini aktarması ve öncelikle zarar azaltma yani afet öncesi riskleri yönetmeyi, tehlike kavramını öğretmesi ve afet gerçekleştiğinde o mahallede yaşayanlarla birlikte organize olarak ilk 72 saatin çok hızlı ve doğru bir şekilde kullanılması, kayıp sayılarının en aza indirilmesi ve yaralanan insanların yaşama daha hızlı tutunması için çalışmaların gerçekleştirilmesi hedeflendi.

Bu çalışma 2000 yılında Kocaeli'de başladı. Daha sonra diğer illere de yayıldı. 2004 yılı itibarıyla da İstanbul'da yaygınlaşmaya başladı. Şu anda İstanbul'da 103 mahallede 24 ilçede MAG örgütlenmesi var. MAG'ın kuruluşu, dönemin Sivil Savunma Genel Müdürlüğü'nün protokolüyle gerçekleştirildi. Çünkü muhtarların da çalışmanın içinde olması önem arz ediyordu. 2008 yılında AFAD'ın kurulması ile birlikte AFAD'ın tanıdığı ve destek verdiği bir çalışma olarak devam ediyor. MAG aynı zamanda yerel bir örgütlenme olduğu için kaymakamlık, belediyeler, büyükşehir belediyeleri ile bir protokol gerçekleştirerek onlarla birlikte bir çalışma yürütüyor. Bu önemli çünkü afette başarılı olmanın yolu bütünleşik afet yönetiminden geçiyor. Afette en önemli unsurlardan bir tanesi, yönetimin afet olmadan önce kurulması, afet olduğunda da hem müdahalenin, hem kriz yönetiminin, hem iyileştirme döneminin bütünleşik bir şekilde yapılmasıdır. Bütünleşik; afette görev alan tüm aktörlerin, yani arama kurtarmasından tutun diğer işlemlere kadar, hayatını kaybedenlerin defin işlemlerine, bölgeye ekmek, çorba getirecek bütün grupların bir arada ve birlikte bir koordinasyon içinde çalışmasını ifade ediyor.

Deprem öncesinde MAG nasıl çalışmalar yürütüyor? Gönüllü ağını nasıl genişletiyorsunuz?

Biz afet öncesi neyi gerçekleştiriyorsak afet sonrasında onun etkilerini yaşayacağız. Yani afetin sonuçlarına yönelik bilgimiz ve hazırlığımız yoksa bu bizim zarar görme olasılığımızı o oranda artıracak. Ama afet konusunda bilgi, beceri ve donanıma sahipsek o zaman zarar oranımız azalacaktır. Aslında temel olan şey, bir doğa olayının etkilerinin insana vereceği zararı en aza indirmek. Çünkü kaynakların yetersiz kaldığı ve müdahale edilemeyen durumlara afet diyoruz. Yani 7.5 büyüklüğünde deprem dahi olsa biz bunu müdahale edilebilir bir duruma getirdiğimiz zaman ancak

başarılı olabileceğiz. Ama eğer biz 72 saat içinde müdahale edemiyorsak ve insanların zarar görme oranları gittikçe artıyorsa o zaman bunun tanımı afet oluyor. Bizim yaptığımız şey, mahallelerde Mahalle Afet Gönüllülüğü eğitimi vererek bir organizasyon oluşturmak, MAG ekiplerini kurmak. Ekiplerin görevi mahallesinde topluma, komşularına aldıkları bilgileri aktarmak, onlarla birlikte bir hareket planı geliştirmek ve mahallesindeki ilk 72 saatte yani kamunun gelmediği süre zarfında kriz yönetimi ve zarar gören yerlere müdahalelerin ve bilginin, hasar tespitlerinin doğru bir şekilde yapılıp uzman ekiplerin hızlı gelmesini sağlamak, onlara doğru bilgilerin aktarılarak çok hızlı bir şekilde hayat kurtarmanın gerçekleştirilmesini sağlamaktır. MAG bir mahallede organize olduğu zaman biz orada muhtar başkanlığında en az 25 en fazla 60 kişiden oluşan bir ekip kuruyoruz ve onlara 36 saatlik bir eğitim veriyoruz. Sonra o ekip AFAD'la koordinasyonda görevli olarak işbirliği ile bütün çalışmaları koordine ediyorlar ve ilçenin afetle ilgili olan biriminde de görev alarak kendi yaşadıkları yerdeki afet riskleri konusunda masada söz sahibi olabiliyorlar. Sorunları ve çözüm önerilerini de aktarabiliyorlar, bunları takip edebiliyorlar.

Deprem sonrasında MAG nasıl koordine oluyor?

En son iki yıl önce olan 5.8 büyüklüğündeki depremde İstanbul'un birçok yerinde çok sayıda ağır hasarlı, orta hasarlı binalar ortaya çıktı. Neticede MAG aktif olarak hemen sahaya indi ve çalıştı. Bu bizim için önemli bir gösterge. Özellikle Avcılar'da daha fazla sayıda hasar olduğu için Avcılar'daki MAG ekibi deprem olur olmaz hızlı bir şekilde, en fazla 15-20 dk içinde sahaya inerek öncelikle mahallesindeki insanları sakinleştirdiler ve yaşanan depremle ilgili bilgi aktararak neler yapılması gerektiği konusunda bir organizasyona girdiler. Mesela hemen E-5'in kenarında minaresi yıkılan caminin etrafında hızlı bir şekilde güvenlik önlemleri aldılar. Kendi mahallelerinde yaşanan hasar tespitleri ile ilgili hem fotoğraf ve video çekerek AFAD'a bilgi aktardılar hem de aynı

Eğer biz 72 saat içinde müdahale edemiyorsak ve insanların zarar görme oranları gittikçe artıyorsa o zaman bunun tanımı afet oluyor.

zamanda Avcılar Belediyesi'ne doğrudan bilgi aktararak hızlı bir şekilde onların da mahalleleri ile ilgili bilgi sahibi olmalarını sağladılar. Hasarlı olan bölgede görevlilerle birlikte binaların tahliyelerinde görev aldılar.

Türkiye'de hem devletin hem toplumun deprem algısı nasıl sizce? Toplumsal olarak depreme yönelik farkındalığımız yeterli düzeyde mi?

17 Ağustos'taki gibi değil tabii. 17 Ağustos'ta biz ne kadar hazırlıksız olduğumuzu, ne kadar bilgisiz olduğumuzu gördük. Dolayısıyla beklenmeyen bir şeydi ama aslında Türkiye'de hasar verici depremlerin sıklıkla gerçekleştiğini biliyorduk. Ama toplumda şöyle bir genel kanı var: Deprem bizim kaderimiz ve biz bunu değiştiremeyiz. Dolayısıyla deprem olduğu zaman insanların hayatlarını kaybetmesi, binaların yıkılması gayet normal bir durum, bunlarla ilgili yapabileceğimiz pek bir şey yok, bu bizim kaderimiz diye bir anlayış vardı. ama 17 Ağustos'tan sonra yapılan çalışmalar bunun kader değil bir doğa olayı olduğunu gösterdi ve önlemler alınırsa zararların önemli ölçüde azaltılabileceği düşüncesini yerleştirmeye çalışıyoruz. Bu biraz başarılı oldu ama toplumda hâlâ "deprem bizim çok fazla baş edebileceğimiz bir şey değil, o yüzden de yapacak bir şeyimiz yok" anlayışı hâkim. Bu da toplum içerisinde gönüllülerin çalışmasını engelleyen bir faktör. Diğer bir faktör ise insanların ekonomik durumları, sosyal durumları. Bunlar da yine bu tip çalışmalarda olmalarını engelleyen bir durum. Yani insanların hayatında afetlere hazırlık, evlerindeki riski azaltma gibi çalışmalar belki en son sıralarda ya da hiç değil. Örneğin ekonomik durumları onların daha sağlam ev almalarına imkân vermiyor. Veya basit önlemlerle evlerindeki zararın giderilebileceğini düşünmedikleri için kadercilik anlayışı devam ediyor. Deprem sanki hiç olmayacakmış gibi hafızasından silerek yaşamaya devam ediyor. Halbuki 17 Ağustos'ta birçok insan "biz Erzincan depremini yaşadık, Bingöl depremini yaşadık geldik buraya Gölcük'e, İstanbul'a, yine aynı şekilde yaşadık" diyordu. Depremi yaşamış bir insan daha hazırlıklı olması gerekirken bunu hafızasından atarak o şekilde yaşamaya devam ediyor. Hazırlanmayı hiç öngörmüyor. Geçmişte yaşadıkları acıları, kaybettiklerinin acıları, onları, bunu hafızasından silmeye ve bir şekilde yaşamaya devam etmeye zorluyor. Biz bunu tersine çevirmeye çalışıyoruz aslında. Biz bunları yaparsak afetlerle baş edebiliriz. Ama bunu sadece kamunun çabalarıyla değil aynı zamanda toplum içerisindeki liderlerin artmasıyla gerçekleştirebiliriz. Aslında MAG, mahallesinde bir toplum lideri yetiştirme projesidir. Sözü dinlenen, doğru davranan, adaletli davranan, bilgiyi komşusuna aktarabilen lider insanlar şeklinde bir ekip yaratmaya çalışmak.

1999 Marmara Depremi'nden bu yana afete yönelik politikaları nasıl değerlendiriyorsunuz? Özellikle depreme dayanıklı kentleri yaratmada başarılı bulduğunuz veya eksik bulduğunuz politikalar var mı?

O konuda çok başarılı olduğumuz söylenemez. İstanbul'u örnek verirsek, İstanbul'da 17 Ağustos depremi olduğu zaman yaklaşık 1,5 milyon bina vardı. Bugün yaklaşık 3 milyon bina var. İstanbul'un nüfusu o zaman 9-10 milyondu şu an 16-18 milyon aralığında. 17 Ağustos Depremi'nde zarar görmüş ve yeni bir depremi bekleyen bir kentin bu kadar kısa bir zaman içinde orantısız ve denetimsiz bir şekilde büyümüş olması büyük bir risk. Yani biz o dönemki hasar tespitlerimizi bugün ikiye üçe katlamış durumdayız. Aynı zamanda İstanbul'daki yapılaşma ya da önerilen projelerin neredeyse hiçbiri afet riskleri göz önüne alınarak yapılan şeyler değil. İlçenin kayar noktalarında, heyelan bölgelerinde devasa yapıların yapıldığını görüyoruz. Dolayısıyla biz o tarihten bu yana bu konuda çok önemli adımların atıldığını söyleyemeyiz. 22 yılda İstanbul'da depremde açık olması gereken, zarar görmemesi

gereken altyapıların, kamu binalarının önemli ölçüde güçlendirildiğini biliyoruz. Ama 5.8 büyüklüğündeki depremde bile yeni yapılan okulların ağır hasarlı olduğunu gözlemledik. Dolayısıyla hem toplumdaki afet kültürünün hem de şehircilik anlayışının birlikte doğru bir şekilde yürümediğini söyleyebiliriz. Risklerimiz ve zarar görebilirliğimiz giderek artıyor. En son İzmir Depremi'nde gördüğümüz gibi Bayraklı'nın olduğu bölgede, eskiden su yatakларının olduğu bilinen bir yere kocaman bir şehir dikildi ve orta dereceli bir depremde birçok bina yıkıldı, birçoğu da ağır hasar aldı. Kentte yaklaşık 70 km ötede olan orta büyüklükte bir depremde bu hasarların olmaması gerekiyordu. Nedeni, o bölgenin depremselliği ya da diğer afetlere neden olabilecek etmenler incelenmeden, dikkate alınmadan yerleşimin kurulması.

İstanbul'da çok geçmişten beri belki 30-40 yıldır kentsel dönüşüm çalışmaları uygulanıyor. Kentsel dönüşüm mutlaka olmalı ama tamamıyla deprem odaklı, insanların yaşadıkları bölgelerdeki binaları daha güvenli, daha yaşanabilir, çevresiyle altyapısıyla daha güvenli hâle getirecek bir mantıkta yapılmalı. Bunun bir güvencesi olmalı. Yani insanların ekonomilerinin kötü olması kentsel dönüşümün yapılmasının önünde engel olmamalı. Hem devletin güvencesiyle hem de bir şehircilik mantığıyla daha güvenli, yaşanabilir kentlere doğru dönüştürülmeli ve bu modeller üzerinde durulmalı. Daha önceden bu tür projeler rant odaklı gerçekleştiği için alt gelir grubundaki insanlar dönüşümden faydalanmak yerine kendi alanlarından kovuldular. İstanbul'da bunun birçok örneği var. Terk etmek zorunda kaldılar. Mesela Zeytinburnu'nda yapılan kentsel dönüşümde Sümer Mahallesi'ndeki, Veliefendi Mahallesi'ndeki kentsel dönüşüm alanlarında binalarını dönüşüme sokan insanların büyük çoğunluğu o binalarda artık oturamıyor. Çünkü onların ekonomik durumları buralarda oturmaya imkân vermiyor ve binalarını satarak oradan çıkmak zorunda kalıyorlar. Dolayısıyla bu modellerden vazgeçip tamamıyla devletin güvencesi altında, insanların kendi yaşadıkları yerlerde daha güvenli yaşayabilecekleri bir kentsel dönüşüm anlayışı uygulanmalıdır. Önerebileceğimiz en doğru model bu olabilir.

Afet yönetimi ve politikaları nasıl iyileştirilebilir? Sizce depreme hazırlık politikasının adaletli olması için belli başlı özellikleri neler olmalı? En küçük ölçekten en büyük ölçeğe neler yapılmalı? Somut olarak nasıl adımlar atılmalı?

Bütünleşik afet yönetiminin uygulanabilmesi için iyi bir koordinasyona ihtiyaç var. Türkiye Afet Müdahale Planlaması aslında kâğıt üzerinde gayet güzel bir model ama uygulanabilir olması lazım. Elazığ Depremi'ne, İzmir Depremi'ne baktığımız zaman, Muğla'da, Antalya'daki yangın bölgelerinde yapılan çalışmalara baktığımız zaman ya da Kastamonu'da yaşanan sel afetine baktığımız zaman biz buralarda bütünleşik afet yönetimini göremiyoruz. Çünkü koordinasyonla ilgili bir sorun var. Evet, kurumlar gayet güzel çalıştı, AFAD gayet güzel çalıştı ama bunların bütünleşik olması lazım. İzmir Depremi'nde İzmir Büyükşehir Belediyesi ayrı çalışırsa AFAD ayrı çalışırsa burada bütünleşik afet yönetiminden söz edemeyiz. Yani hem kaynakların kullanılması anlamında hem müdahaleler anlamında farklılıklar ortaya çıkar ve birbiri ile çatışır hâle gelir. Neticede biz bunları bütün afetlerde yaşıyoruz. En son Muğla yangınlarında bunu gördük. Yerel belediyelerin, Muğla Belediyesi'nin söylemleri farklı, merkezi idarenin söylemleri farklı ve toplum birçok tartışmanın içine itildi. Afete müdahalenin kesinlikle bir siyaseti olmalı ama siyasi ayrıştırıcılığı olmamalı çünkü herkes zarar görüyor. Her siyasinin kendisine oy vereni zarar görüyor. Bunlar afette hiç olmaması gereken şeyler çünkü insanlar zaten afetlerde psikolojileri düştüğü zaman afetin zararlarına daha açık hâle geliyor. Dolayısıyla moral motivasyon, güven ilişkileri çok önemli.

Bir de afete hazırlıkla ilgili sorunlar var. Kastamonu'da gördüğümüz gibi, dere yataklarının üzerine kasabaların, köylerin kurulmasına kesinlikle müsaade edilmemeli. Varsa böyle yerlerin daha güvenli hâle gelmesi sağlanmalı. Bunların hepsinin uygulanabilir bir politika örneği olarak ortaya koyulması lazım.

Alan ve yetki ile ilgili birtakım sıkıntılar var. Bürokrasiler ortadan kaldırılmalı ve AFAD o andan itibaren tek yetkili olarak bütün bakanlıklarla işbirliğinde olmalı ve o an yetkili olabilecek bütün unsurları koordine edebilir hâle gelmeli. İlk saniyeden itibaren bunu yapabiliyor olması lazım. Bürokrasi bunu geciktiriyor. Bunlar da Türkiye'nin afet siyasetiyle ilgili önüne koyması ve hızla çözmesi gereken sorunlardan bir tanesi.

Çok teşekkür ederiz. Eklemek istediğiniz başka bir şey var mı?

Mahalle Afet Gönüllüleri önemli bir proje. Ama buna sadece bir proje olarak bakmamak lazım. Aynı zamanda toplumun kendisinin içinde yer alarak kendi hayatını afetlere karşı daha güvenli hâle getirebileceği hatta yaşamını daha güvenli ve kaliteli hâle getirebileceği bir çalışma. Toplumun her kesiminin bulunduğu mahallede MAG eğitimlerini almak ve hatta zamanı ve enerjisi buna uygunsa "ben bu çalışmayı kendi mahallemde sorumlu olarak yürütebilirim" diyerek bu projenin asli sahibi olmalarını diliyorum. Bu gerçekleşirse, bu proje toplumda daha yaygın hâle gelirse afetler karşısında da dirençli şehirler, dirençli toplum ancak o zaman oluşabilir. O yüzden de Türkiye'de 18 yaşını doldurmuş herkesi kendi mahallesinde MAG projesini uygulamaya davet ediyoruz. Bu konuda bizimle irtibata geçmeleri yeterli. www.magame.org.tr adresinden bizimle irtibata geçerlerse biz onların bulunduğu mahallede hiç ücret almadan bu eğitimleri verebiliriz.

beyond.istanbul

Fotoğraf: facebook.com/magame.operasyon/

Deprem Toplanma Alanında Yapılaşmaya Karşı Bir Direniş Örneği: Eski Moda Sabit Pazarı, Yeni Moda Bostanı

Liana Kuyumcuyan
Fotoğraflar: Liana Kuyumcuyan

Sayıları giderek azalan deprem toplanma alanları, bugün yeni düzenlemeler sonucu okul bahçeleri ve parkların bulunduğu bölgeler olarak belirlenmiş durumda. Bünyesindeki bütün parkları deprem toplanma alanı olarak tanımlayan Kadıköy Belediyesi, İstanbul'da en fazla yeşil alana sahip ilçelerden. Şimdiye kadar park olarak işlevlendirilmemiş kentsel boşlukların çoktan dolduğu ilçede, bu boşluklardan biri tersine dönüşümle deprem toplanma alanı hâline getirilmişti: Caferağa Mahallesi'nde bulunan Eski Moda Sabit Pazarı veya bugünkü adıyla Moda Bostanı. Bu yazıda, Moda Bostanı Sokak ile Şair Nefi Sokak arasında kalan bu haritada tanımlı, gündelik hayatta tanımsız 3.800 metrekarelik kent boşluğundan bahsedeceğim.

Hava fotoğrafları. Kaynak: sehirharitasi.ibb.gov.tr

Dönüşüm ve tersine dönüşümün izleri

Kadıköy'ün Caferağa Mahallesi'nde bulunan, Moda Bostanı Sokak ile Şair Nefi Sokak arasında, bugün üzerinde geniş bir yeşil alan, otopark, Moda Camii, Sağlık Ocağı ve Caferağa Muhtarlığı'nı barındıran mekân Caferağa'nın tanımlı üç deprem toplanma alanından biri. İstanbul'da örneğine çok az rastlanacak bu boşluğa bir park veya atıl alan demek tam olarak mümkün değil; zira Caferağalıların veya bölgenin ziyaretçilerinin son yıllara kadar iki sokak arasında kestirme olarak kullandığı, köpeklerini gezdirdiği veya alanda bulunan yapılara uğramak için kullandığı bir bölgeydi. Özellikle 2014 yılında, afet zamanını bekleyen bu kent boşluğu çokça gündeme geldi. Kadıköylülerin deprem toplanma alanlarını korumak üzere örgütlendiği bu alanın akıbetine gelmeden önce biraz geçmişinden bahsetmek önemli.

1939 tarihli Jacques Pervititch1 haritasında tarla ve bostan olarak gösterilen bu alan, "Prost Yeşil Saha" olarak not düşülmüş bir bölgeydi. Osmanlı Dönemi ve erken Cumhuriyet yıllarının sayfiye yeri olan Kadıköy için, o dönem İstanbul'un nazım planını hazırlamak üzere davet edilen Henri Prost'un planlarında bu alanlara çokça "serbest saha" serpiştiriliyor. Anais M. Martin *Her Yeri Resim Gibi: Küçük Moda* isimli kitabında, 1930'lu yıllarda Moda Camii'nin olduğu arazinin Ermeni bir vatandaşa ait olduğunu ve alanda ahırların bulunduğunu yazıyor.2 Kitapta, sahibinin ölümünün ardından Vakıflar'a geçen arazinin, daha sonra ismi verilmeyen "hayırsever kadın" tarafından satın alınarak bir gül bahçesine çevrildiği yazıyor.3 İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Şehir Haritası4 web sitesindeki eski tarihli hava görüntülerinde 1966 yılına gidebiliyoruz. Hava fotoğraflarında 1970'li yıllara kadar zemin yeşillik olarak görüntüleniyor. 1982 yılı hava görüntüsüne baktığımızda bahsettiğimiz alan tamamen beton zemin olarak karşımıza çıkarken, bugün otopark olan alanda da arabaların park

ettiği görülüyor. Bazı kaynaklarda Moda Sabit Pazarı'nın 1990'lı yıllarda kurulduğu söylenirken, hava görüntülerinde alanın 1980'lerde zaten betonlaştığı ve alana taşan ufak yapıların olduğu görülebiliyor.

2000'li yıllara gelindiğinde Moda Sabit Pazarı yıkılarak zemin çimlendiriliyor ve o zamandan beri de bu mekân İstanbul'un sayısı gittikçe azalan deprem toplanma alanlarından biri hâline geliyor. Bu araştırma sürecinde Moda Sabit Pazarı'nın kuruluş ve yıkılış tarihine dair net bilgiye ulaşamamış olsam da, Ekşi Sözlük'te Moda Sabit Pazarı üzerine yazılan 2005 tarihli bir yazıda alanda pazarın yıkıldığı söylenirken[5] yaptığım diğer görüşmelerde 2007 Genel Seçimlerinde hâlâ pazar olarak varlığını sürdürdüğünü söyleyenler vardı. Martin, kitabında pazarın yıkılışını şöyle anlatıyor:

> Kalan bölümünde de bundan birkaç yıl öncesine kadar sabit pazar vardı. Bizler memnunduk çünkü pazar esnafı arazinin o bölümünü yeşertmişti! Çiçekler ekilmiş, ağaçlar dikilmişti. Ne yazık ki bir gün pazarın kaldırılmasına karar verildi ve onca esnaf apar topar oradan zorunlu olarak taşındı. Sonra ne mi oldu? Ne olacak bugün sabit pazardan geriye kalan tarla mezbelelik hâlde, mahallenin kedi köpek severleri sokakta yaşayan hayvanları orada besliyorlar ama ne yazık ki yiyecekleri gazete kâğıtlarıyla getirdikleri için her taraf ekşimiş yemek artığı kokuyor.[6]

Sabit Pazar'ın kaldırılışıyla alakalı yaptığım görüşmelerde, o dönem Caferağalıların ve esnafın bu duruma çok tepkili olduğu ve mahalledeki tek pazarın bu şekilde yıkılmasına karşı çıktıkları anlatıldı. Herhangi bir toplumsal talep olmaksızın pazarın yıkılması ve çoğu kişinin de deyimiyle "atıl" olarak tanımlanan bu 3.800 metrekarelik alanın yeşillendirilmesi ancak işlevlendirilmemesinin en önemli nedeni ise, deprem sonrasında alana 80 adet çadır ünitesi sığdırabilmek.[7] Bir toplanma alanı olarak yeterli olabilmesi için parka dönüştürülmeyen bu alan, sonraki yıllarda tanımsız bir kent boşluğu olarak sürekli projelendirilmeye mahkûm oluyor.

Eski Moda Sabit Pazarı, Şubat 2017.

Rant ihtiyacı

Mekânın gündeme gelmesi 2014 yılında başlıyor. Yeşil alanın hemen arkasında bulunan otoparkın bütün alanı ele geçirme ihtimali bu tarihten itibaren Eski Moda Sabit Pazarı'na yapışmış durumda. Olayların ilki, 2014 yılının Temmuz ayında alana iş makinelerinin girmesiyle başlıyor. Alan, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olmasına rağmen İstanbul 1. Bölge Tabiat Varlıklarını Koruma Komisyonu'ndan İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne onay verildiği ve alanın üç dönümünün otopark olarak genişletilmesi üzerine bir proje hazırlandığı öğreniliyor.[8] Bu olayı takiben, Gezi Parkı eylemlerinin birinci yılına denk gelen bu tarihlerde, Gezi Parkı eylemlerindeki pratik gözetilerek alan mahalleli tarafından işgal ediliyor. Bu işgalin yanında, mahallelilerin Kadıköy Belediyesi'ne yaptığı başvurular ile itirazlar iletilerek, alanın Afet Toplanma Alanı olarak kalması için bir direniş başlıyor. Caferağa Dayanışması ve mahalle sakinlerinin başvuruları ve süregelen protestolar sonucu Kadıköy Belediyesi inşaatı durduruyor.[9]

Bir toplanma alanı olarak yeterli olabilmesi için parka dönüştürülmeyen bu alan, sonraki yıllarda tanımsız bir kent boşluğu olarak sürekli projelendirilmeye mahkûm oluyor.

Alanın işgali bir süre daha devam ederken, mahalleli bu tanımsız boşluğu bir şekilde sahiplenebilmek ve kullanıma açmak için belli bir bölgeye bostan kuruyor ve bu bölgeye Moda Gezi Bostanı adını veriyorlar.[10]

Bostan varlığını sürdüremese de alan, Eski Moda Sabit Pazarı yerine Moda Bostanı olarak anılmaya devam ediyor. Gezi Parkı eylemleriyle kurulan ilişki nedeniyle 2014 yılı ve sonrasında sadece Caferağa Mahallesi ve Kadıköy halkının değil, daha geniş kitlelerin dikkatini çeken ve takibe aldığı bir alan hâline geliyor.

Zamanla ilginin azalmasıyla alan yine atıllaşıyor. 2017 yılında yaptığım saha araştırmalarında alanda çok sayıda kedi ve köpek kulübesi ve çimlerin üzerinde çöpler bulunuyor, alanın tekinsizliği ve kullanışsızlığı ön plana çıkıyordu. Caferağa Mahallesi Muhtarı ve alanın kullanıcılarıyla yaptığım görüşmelerde, mekânın Moda Bostanı Sokak'a çıkan dar merdivenli geçidinin geceleri karanlık olması nedeniyle içki veya uyuşturucu kullanan kişilerce işgal edildiği söyleniyordu. Alandaki aydınlatmaların civarda bulunan konutların isteği üzerinde gece kapalı tutulduğu, bu nedenle de özellikle geceleri tekinsiz hâle geldiği için tercih edilmediğinin altı çiziliyordu. Bu tekinsizlik ve boşluk hâli alanın gitgide kirlenmesine neden olurken gündüzleri de atıl kalmasına zemin hazırlıyordu.

Sonunda 2018 yılında bu boşluk yeniden göze battı ve burada çeşitli projeler yapılacağına dair söylentiler başladı. Kadıköy Belediyesi alanı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden kiralayarak, zemin üstüne bir çocuk yuvası ve permakültür bahçesinin, zeminin altına da daha önce planlanan otopark projesinin yapılmasını önerdi.[11] Kadıköy Gazetesi'nde çıkan bir haberde, alanda bulunan Sağlık Ocağı'nın yenilene-

Şair Nefi Sokak girişine yerleştirilen çitler, Haziran 2021.

ceği ve ambulanslar için bekleme noktasının da yuva ve permakültür bahçesine ek olarak Modalıların hizmetine açılacağı yazıldı.[12] Bu projenin ortaya çıkmasıyla birlikte, alanın Şair Nefi Sokağı'nda bulunan girişinin bir kısmı çitlerle kapatıldı. Bugün dahi alana giriş sadece Muhtarlığın yanında yer alan, gündüzleri açık duran, ancak geceleri kilitlenen bir kapıyla sağlanabiliyor. Bu haberler ve çitlerin kurulmasının ardından, yine Kadıköy Gazetesi'nde Caferağalıların projeye itirazlarına yer veriliyor.[13] Mahalleliler alanın ranta açılacağına dair korkularını öne sürerken, belediye tarafında ise hem kiraladığı bu alanı bir şekilde değerlendirme hem de yıllardır semtin en işlek yerlerinden birinde bulunan bu alanın tekinsiz ve atıl hâline çözüm bulma isteği ön plana çıkıyordu.

Kentte boşluk korkusu

Kadıköylülerin düzenlediği imza kampanyalarında önerilen projelerin hiçbiri gerçekleşmezken, alana yerleştirilen çitler gündüz Şair Nefi Sokağı'ndan girişi daraltıp geceleri ise tamamen erişilemez bir hale getiriyor. Bu anlamda bir afet toplanma alanının nasıl etkisiz hâle getirilebileceği konusunda Moda Bostanı, eşi bulunmaz bir örnek teşkil ediyor.

2020 yılında Kadıköy Belediyesi sosyal medyada bir anket yapıyor ve bu sefer de üç proje fikri sunuyor. Anket sonucunda ise alanın geçici barınma alanı olması kararı çıkıyor.

İBB tarafından yapılan açıklamada; "Geçici barınma alanlarının, afet sonrası etkilenen insanların geçici süreli barınma ve akut şoku atlatmalarını sağlayacak altyapıya sahip, insanların en temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde elektrik, su, kanalizasyon, haberleşme gibi sistemlerin kullanılabilir hazır hâlde olması gerekiyor" ifadelerine yer verildi. İBB'nin açıklamasına göre içinde tuvaleti bulunan, haberleşme olanakları olan, sağlık üniteleri ve açık alana sahip "Moda Bostanı" diye anılan yeşil alanın geçici barınma alanı statüsünde olduğu belirtilerek; eski ve yeni muhtarlık binası, sağlık ocağı ve yeşil alanların bu ihtiyacı karşılayacağına değinildi.[14]

Bu anketin ardından "tekinsizliğe çözüm" olarak alanın Moda Bostanı Sokak'tan girişi kapatıldı. Aslında özel mülk sayılabilecek bu merdivenin kapatılmasını, orada

yaşayanlar özellikle alkol ve uyuşturucu kullanan kişiler engellendiği için memnuniyetle karşıladı. Ancak bu kapatma tekinsizlik mekânı olan yeri yok etmekle kalmıyor, aynı zamanda deprem ânında Moda Bostanı Sokak ve paralelindeki sokakların afet toplanma alanına erişiminde kullanılacak kestirme yolu da yok etmiş oluyor. Zaten çok az kullanılmakta olan bu alanın Şair Nefi Sokak ve Moda Bostanı Sokak arasındaki kestirme yol özelliği de kaldırılarak, alanın diğer bir kullanım potansiyeli de harcanmış oluyor. Bu şekilde sadece kedi ve köpeklerin kullandığı Moda Bostanı'nın, afet ânını bekleyen bir boşluktan başka bir anlamı kalmamış oluyor.

Son karar: Deprem toplanma alanı mı, bostan mı?

Eski Moda Sabit Pazarı, veya yeni adıyla Moda Bostanı şimdiye kadar önerilen birçok projeden mahallelinin çabaları sayesinde sağ çıkarak, Caferağa Mahallesi'nin toplanma ve çadır alanı olarak kalabildi. Caferağa Dayanışması ve mahalle sakinlerinin dayanışma pratikleri ve iyi iletişim becerileri (burada Kadıköy Belediyesi'nin projelerinden olan Mahalle Evleri'nin de katkıları sayılmalıdır) sayesinde bu alanı korumak için yapılan direniş sürse de, mekânın tek sorunu olan tanımsızlık, bir şekilde alanın sürekli olarak kullanılmasına ve sahiplenilmesine engel oldu.

31 Ağustos 2021 tarihinde Kadıköy Belediyesi, sosyal medya hesaplarından "Kadıköy Bostanları" isimli projesini duyurarak, Fenerbahçe Parkı ve Moda Bostanı'nda kişi başına 1,5 metreye 3 metrelik alanı başvuru dahilinde bostan olarak kullanıma açacağını duyurdu. Moda Bostanı için 80 kişilik başvuru açan belediye, aynı zamanda asil listedeki vatandaşların bostanı kullanmaması hâlinde 80 kişilik yedek listedeki vatandaşların hak sahibi olabileceğini, bostanların bakımını da gönüllülerin üstleneceğini belirtti.[15] İki saat içerisinde başvuruların tamamlandığı ve "ilk başvuranın yerini kaptığı" bu sisteme mahalleliler sosyal medya platformlarında tepkisini

Kapatılan Moda Bostanı Sokak girişi, Haziran 2021.

Moda Bostanı Sokak girişi, Şubat 2017.

Şair Nefi Sokak'tan Moda Bostanı Sokak yönüne bakış, Şubat 2017.

Şair Nefi Sokak'tan Moda Bostanı Sokak yönüne bakış, Haziran 2021.

gösterdi.[16] Belediyenin web sitesinde yer aldığı üzere, "Kadıköy Bostanları" projesi [18] Eylül 2021'de kullanıma açılacak.[17] Deprem sonrası toplanma ve çadır alanı olarak belirlenen bu alanın bostan olarak kullanıma açılmasıyla birlikte alanın tanımlılığı, atıllığı ve bilinirliği gözetilerek nasıl bir hâle geleceği, takip edilmesi ve değerlendirilmesi gereken bir konu olacak. Moda Bostanı'nın etrafını çeviren çitlerin ve gece kilitlenen kapısının bostanın açılışıyla kaldırılıp kaldırılmayacağı ise, mekânın deprem toplanma alanı olarak akıbetine dair mahalleliye bir işaret verecektir.

Sonuç yerine

Bir alanın tanımsız bir kent boşluğu olması; atıl olarak adlandırılması ve ardından tekinsiz olarak etiketlenmesi aşamalarını takip ediyor. Bu tanımsızlığa duyulan korku, İstanbul'da afet toplanma ve çadır alanlarının yok olmalarıyla sonuçlanacaktır. Moda Bostanı'nın bu tartışmaların göbeğinde olmasının en büyük nedeni, alanın sürekli bu tanımsız ve afet ânını bekler hâlinin tekinsizleşmeyle ilişkilenmiş olması, bir türlü tam olarak sahiplenilmemesi ve bu nedenle boş kalmasıdır. Bu alanın açtığı tartışma, artık var olmayan diğer yerler için de düşünülmelidir: Deprem toplanma alanı olarak atanan mekânların, sadece bu amaçla tanımlanması mümkün müdür?

Bu örnekte olduğu gibi iletişim ve örgütlenme konusunda deneyimli diğer mahallelerde de karar alıcıların mahalleliyle aynı örgütlenme isteği ve becerileri gösterebilmeleri, bu tip kent boşluklarının hem varlıklarının kabul edilmesi hem de potansiyellerinin fark edilmesine katkı sağlayacaktır. Bu mekânların deprem toplanma alanı olarak varlığını sürdürememesi ve ranta açılmasının ardında, sahiplenilmedikleri için tekinsizleşmeleri ve belediyelerin son raddede alana el atması yer almaktadır. Toplanma ve çadır alanı olarak kapasitesini koruyabilmesi için bu alanlara kalıcı müdahaleler yapılmaması, alanların tanımlanamaması ve sonra da mahallelinin bu alanları hiç kullanmamasıyla sonuçlanarak içinden çıkılamaz bir döngü oluşturmaktadır.

Bu noktada hem deprem toplanma alanlarının sahiplenilmesi, bilinmesi ve korunabilmesi hem de kentte bu tip boş alanların korku mekânı olmasını engellemek için bu alanları kullanıma açmak üzere teşvik edici etkinlikler veya mobil tasarımlar önermek bir başlangıç olabilir. Deprem ânında çadır alanına dönüştürülebilecek kent mobilyaları veya basitçe sökülüp kaldırılabilecek ürünler üretmek, alanın hem bilinirliğini ve kullanılmasını sağlayabilir hem de alanın sahiplenilmesi ve kullanım pratiklerinin geliştirilmesinde rol oynayabilir. Bu anlamda belediyelerin de afet toplanma ve çadır alanlarına dair tutumu, bu tip pratiklerin önünü açmak için önem taşıyacaktır.

** Bu yazıyı yazdığım dönemde Tasarım Atölyesi Kadıköy'de tesadüfen karşılaştığım ve eski bir Caferağalı olarak bana bilgilerini aktaran Özge Güneş'e, Akademi Kadıköy sorumlusu Aras Aladağ'a ve 2017 yılında bu alanı çalışırken bana çokça vaktini ayıran ve deneyimlerini paylaşan sevgili Onur Atay'a teşekkür ediyorum.*

1- Pervititch, J. (1938). Sigorta Planı. Kadıköy. Küçük Moda. Pafta 2. SALT Araştırma. archives.saltresearch.org/handle/123456789/93770 (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
2- "Şair Nefi Sokak'ta günümüzde cami olan arazi, çok eski tarihlerde, (1930'lu yıllar) annemin küçük bir kız olduğu dönemde boşmuş. Daha doğrusu İnekçi Vahram derler bir Ermeni vatandaşa aitmiş. Ahırları varmış, inek besler ve mahalleye süt satarmış." Martin, A. M. (2016). *Her yeri resim gibi: Küçük Moda*. Heyamola, s. 93.
3- "Vahram'ın arazisi Vakıflara kalmış. Aradan yıllar geçmiş, derken hayırsever hayırsever bir kadın, araziyi devletten satın almış ve bir gül bahçesi oluşturmuş. (...) Kadıncağızın bir vasiyeti varmış; 'Bu arazi hep yeşil alan olarak korunacak, bina yapılmayacak.' Benim ilk gençlik yıllarımda gül bahçesinin yerinde yeller esiyordu ama arazi temiz ve boştu. Doğal ki bizim oyun alanımızdı. O dönem Moda Spor Kulübü'ne aitti." Martin, A. M., a.g.y., s. 94.
4- Bkz. sehirharitasi.ibb.gov.tr
5- Ekşi Sözlük'te Moda Sabit Pazarı üzerine tek içerik 11 Ocak 2005 tarihinde "doser" isimli kullanıcı tarafından yazılmıştır: "Maalesef artık ne sabitliği ne de pazarlığı kalmış olan yıkıntı. Modalılar, en azından yeşil alan olarak kalması için mücadele

etmişlerdir. Sonuçta da, altında belediye başkanının imzası bulunan bir afişte, gidişatın bu yönde olduğu açıklanmıştır. Ancak şahit olduğum bir diyalogda, bir zamanlar yanında dikildiği otoparkın devamı olarak hizmet vereceğini duymuşumdur üzülerek." Bkz. eksisozluk.com/moda-sabit-pazari--1161492 (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
6- Martin, A. M., a.g.y., s. 95.
7- "Caferağa mahallesinin deprem sonrası toplanma alanları Moda Parkı, Moda Küçük Park ve Moda Sabit Pazarı ve Otoparkı'dır. Moda Sabit Pazarı ve Otoparkı 80 çadır kapasitesiyle, Kadıköy Anadolu Lisesi ise 250 çadır kapasitesiyle mahallenin deprem sonrasında kullanabileceği alanlardır." Korgavuş, B. ve Ersoy, M. (2015, Mayıs 7-9). *Kadıköy İlçesi Kentsel Açık ve Yeşil Alanlarının Olası İstanbul Depreminde Yeterliliğinin İrdelenmesi* [Konferans bildirisi]. International Burdur Earthquake & Environment Symposium (IBEES2015), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.
8- Gürkan, E.T.(2014, 14 Nisan). Moda'ya 'Gezi Bostanı'. *Arkitera.com.* arkitera.com/haber/modaya-gezi-bostani/ (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
9- *Gazete Kadıköy* (2014, 22 Ağustos). Moda Bostanı'nda halk kazandı. https://www.gazetekadikoy.com.tr/gundem/moda-bostani039nda-halk-kazandi (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
10- - Gürkan, E.T., a.g.y.
11- Yeşil Gazete (2018, 12 Şubat). Kadıköy Moda'ya hem permakültür bahçesi hem de yeşil yuva. yesilgazete.org/kadikoy-modaya-hem-permakultur-bahcesi-hem-de-yesil-yuva/#:~:text=Hem%20permak%C3%BClt%C3%BCr%20bostan%C4%B1%20hem%20ye%C5%9Fil%20yuva&text=%C3%9Czerini%20%C3%A7imen%20kapl%C4%B1%20%C3%A7elik%20prefabrik,yuvada%20%C3%A7evre%20dostu%20tasar%C4%B1mla%20yap%C4%B1lacak. (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
12- Giden, A. (2018, 8 Şubat). Moda'ya ve Kadıköy'lülere hayırlı olsun... *Kadıköy Gazetesi*, kadikoygazetesi.com/61015-modaya-ve-kadikoylulere-hayirli-olsun (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
13- Giden, A. (2018, 22 Şubat) Modalılar ikiye bölündü! Moda Bostanı'nda ne olacak? İşte ayrıntılar... *Kadıköy Gazetesi,* kadikoygazetesi.com/61354-modalilar-ikiye-bolundu-moda-bostaninda-ne-olacak-iste-ayrintilar (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
14- Toprakkaya, C. (2020, 28 Ocak). Moda Bostanı "geçici barınma alanı" ilan edildi. *Kadıköy Life*, kadikoylife.com/moda-bostani-gecici-barinma-alani-ilan-edildi/ (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
15- Bkz. bostan.kadikoy.bel.tr/genel-sartlar
16- Kadıköy Belediyesi'nin Instagram hesabından duyurduğu 31 Ağustos 2021 tarihli Kadıköy Bostanı isimli gönderisine gelen yorumlarda, yerlerin ilk 2 saat içerisinde tükendiği yazıyor. Bkz. instagram.com/p/CTPjd9FqphX/
17- Bu yazıyı Eylül 2021'de teslim ettiğimi ve alanın bostan olarak kullanıma açılışını henüz görmediğimi belirtmek isterim.

"sayende sayeban olduk
istanbul şehri"
Attila İlhan, "Kirli Yüzlü
Melekler"

Fotoğraf: Hasan
Karadoğan

Çevre Hukuku Bağlamında Çevresel Bilgilendirme Yükümlülüğü ve Deprem İlişkisi Üzerine

Emre Yılmaz, Nisa Nur Sevinç

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan teknolojik gelişmeler, yükselen sömürgecilik ve endüstriyel büyüme çevre hakkının uluslararası düzeyde gündeme gelmesine ve bu bağlamda çevre hukukunun doğuşuna temel oluşturan unsurlardır. Sözkonusu sömürgecilik faaliyetleri dünyanın her alanında kendisini farklı suretlerde göstermiştir. Örneğin 500 yılı aşkın bir süredir sömürgeciliğe karşı vermiş olduğu direnişle bir mit hâlini alan Güney Amerika ülkesi Bolivya, dünyanın en kapsamlı çevre hukuku düzenlemelerinden birine sahiptir.

Bolivya Anayasası'nın başlangıç kısmında, bize İlhan Berk şaireneliğini anımsatan şu ifadeler yer alır: "Evvel zaman içinde, dağlar yükseldi, ırmaklar yatağını buldu, göller oluştu. Amazon bölgemiz, Chaco'muz, platomuz, yaylalarımız, ovalarımız yeşilliklerle ve çiçeklerle kaplandı. Bu kutsal Toprak Ana'yı çeşitli yüzlerle donattık ve o günden bu yana, her şeyin çoğulluğunu ve varlık ve kültürler olarak çeşitliliğimizi taşıyoruz. Halklarımız böylece mutluluk içindeydi ve uğursuz sömürgecilik günlerine dek ırkçılığı asla bilmedik."[1] Bu ifadeler, yükselen sömürgeciliğe karşı verilen mücadelede doğayı koruma içgüdüsüyle hareket eden devletlerin, çevre hakkını anayasal bir hak olarak tanımak ve doğayı bir özne olarak çoğulcu anlayış içinde ele almak zorunda olduklarını göstermektedir.

Yine aynı sömürgecilik faaliyetlerinin bir diğer hedef noktası olan Ekvador'da çevre hukuku merkezli yargılamalar için emsal teşkil edecek birçok karara imza atılmaktadır. Keza, Ekvador Anayasası'nda doğa başlı başına bir hak öznesi olarak tanınmaktadır. Ekvador Anayasası'nın 175. maddesinde "yurttaşların doğayla bir arada yaşayacaklarına" yönelik ifadelere, iyi yaşama hakkı olarak da bilinen *bien vivir* hakkının doğa ile uyumu gerektirdiğine ilişkin hükümlere yer verilmektedir.[2]

Oldukça zengin doğal kaynaklarının bulunmasına karşın çok uzun yıllardır sömürgecilikle mücadele eden, doğası talan edilmiş ve edilmekte olan ve Güney Amerika'nın en fakir ülkeleri arasında yer alan[3] bu iki ülkenin mevcut konjonktürü düşünüldüğünde doğaya karşı bu korumacı tutumu anlamak çok da zor olmayacaktır.

Çevre hakkı, bu artan sömürgecilik ve endüstriyel büyümeler neticesinde, uluslararası sözleşmelerde ve anayasalarda yer bulmuş, böylelikle devletlerin çevreyi hem kendi faaliyetlerine hem de üçüncü kişilerin faaliyetlerine karşı korumak noktasında bazı yükümlülükleri gündeme gelmiştir. Bu bağlamda çift taraflı hak olarak nitelenen çevre hakkına ilişkin Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 56. maddesinde "Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir."[4] hükmüne yer verilmiştir. Dolayısıyla sağlıklı bir çevrenin tesis edilebilmesi için hem devlete hem de yurttaşlara pozitif ve negatif yükümlülükler atanmıştır.

Çevre hakkının içeriği, çevreyi koruma ve çevre kirliliğini önleme ödevlerini içermekle birlikte; çevresel bilgilenme, çevresel katılma ve başvuru haklarını da kapsayan bir gelişme kaydetmiştir. Sözü edilen araç haklar, çevresel usuli haklar olarak da adlandırılmaktadır.[5]

Sözkonusu çerçevede devletlerin çevre hakkının tesisi bakımından aktif yükümlülükleri arasında çevresel bilgilendirme yükümlülüğü yer almaktadır. Çevresel bilgi edinme hakkı, kişilerin çevreye ilişkin bilgilere talepleri üzerine erişebilmeleri ve çevre üzerinde önemli etki bırakacak hususlara ilişkin olarak ise talepleri olmasa dahi bilgilendirilmeleri anlamına gelmektedir.[6]

Çevre hakkı bağlamında devletlerin çevresel bilgilendirme yükümlülüğüne dikkat çeken ilke kararlardan biri olan; 28 Nisan 1993'te İstanbul Ümraniye'deki belediyeye ait çöplükte meydana gelen ve 39 kişinin hayatını kaybettiği patlamayı konu alan Öneryıldız başvurusu sonucunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), hükümetin, 7 Mayıs 1991 tarihli bilirkişi raporunda vurgulanan ciddi işletme risklerini ortadan kaldırmak için hiçbir önlem almamakla kalmayıp başvuranı tüm bu risklerin kaynağı olan çöplüğün yakınında yaşamaktan caydırmak için hiçbir girişimde bulunmadığını vurgulayarak, davalı Hükümet'in makamlarının Kazım Karabekir Mahallesi'nde yaşayanları, bir çöplüğün yakınında yaşamakla girdikleri riskler konusunda bilgilendirmediğine dikkat çekmiştir. Bu yargılamanın sonucunda AİHM, yaşam hakkı (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 2), mülkiyet hakkı (AİHS Ek Protokol 1, madde 1), adil yargılanma hakkı (AİHS madde 6), özel hayata ve aile hayatına, konuta ve haberleşmeye saygı hakkı (AİHS madde 8) ve etkili başvuru hakkı (AİHS madde 13) bağlamında ihlal kararı vermiştir.[7] Dolayısıyla devletin tehlike arz eden faaliyetlere karşı yurttaşların bir bilgisi veya bilgilenme talebi olmasa dahi onları bu faaliyetin olası risklerine karşı bilgilendirme yükümlülüğü bulunmaktadır.

Çevre hakkı kapsamındaki çevresel bilgilendirme yükümlülüğüne ilişkin 47 ülkenin taraf olduğu Çevresel Konularda Bilgiye Erişim Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi'ne (Aarhus Sözleşmesi) Türkiye her ne kadar imzacı ve taraf değilse de, altın madeninin işletilmesi esnasında kullanılan siyanürün meydana getirdiği zararların

Çevresel bilgi edinme hakkı, kişilerin çevreye ilişkin bilgilere talepleri üzerine erişebilmeleri ve çevre üzerinde önemli etki bırakacak hususlara ilişkin olarak ise talepleri olmasa dahi bilgilendirilmeleri anlamına gelmektedir.

konu edildiği bir diğer yargılama olan "Taşkın ve diğerleri v. Türkiye" başvurusunda AİHM, çevresel bilgilendirme yükümlülüğünün çevre hakkının özünü teşkil etmesinden hareketle Aarhus Sözleşmesi'ne atıf yapmıştır.[8]

AİHM'nin "Öneryıldız v. Türkiye" ile "Taşkın ve diğerleri v. Türkiye" kararları bir arada değerlendirildiğinde, Türkiye'nin her ne kadar Aarhus Sözleşmesi'ne taraf yahut imzacı değilse de sözkonusu uluslararası sözleşmeden bağımsız olarak, çevre hakkı kapsamındaki çevresel bilgilendirme yükümlülüğünü haiz olduğu sonucuna varmak yanlış olmayacaktır.

Türkiye özelinde çevresel bilgilendirme yükümlülüğünün yerine getirilmesi önünde birçok sosyal ve politik engel bulunsa da kanaatimizce en büyük engellerden biri, devletin bu çerçevedeki veri ve istatistiklerini sağlıklı bir biçimde toplamaması, mevcut istatistikleri de yurttaşların bilgisine sunmaktan imtina etmesidir. Sözkonusu dokümantasyon problemi bu

Afetlerin meydana getireceği zarar yine toplumun kırılgan grupları üzerinde kümelenecek, hem risk hem de zarar dağılımı adil bir şekilde gerçekleşmeyecektir.

alandaki akademik çalışmaları da sekteye uğratır niteliktedir. Örneğin İBB ve Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Deprem Mühendisliği Ana Bilim Dalı ortaklığında geliştirilen İstanbul İli Olası Deprem Kayıp Tahminlerinin Güncellenmesi Projesi 2009 ve 2019 yıllarında tam on yıllık aralıklarla yayınlanmıştır.[9] İstanbul gibi hızlı dönüşüme maruz kalan bir şehir özelinde bu on yıllık süreç, deprem risklerine karşı çalışmaların güncel veriler ekseninde yürütülmediğini, sözkonusu ilginin vatandaşın güvenliğinden ziyade lokal kentsel dönüşüm ve rant faaliyetleri üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Yurttaşlar, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından "BETON İSTANBUL-Kamu Bilgilendirme Platformu" kuruluncaya dek, proje etki alanı göz önünde bulundurulduğunda tüm İstanbul'u ve İstanbulluları doğrudan ve derinden etkileyecek mega proje Kanal İstanbul hakkında dahi hiçbir bilgiye ulaşamamaktaydı.

Tüm bu hususlara bilgi edinme hakkına getirilen yasal kısıtlamalar da eklendiğinde, yurttaşların bilgi edinme hakkının ve devletlerin çevresel bilgilendirme yükümlülüğünün şeklen mevcut ancak esasta örneğine az rastlanan hak ve yükümlülükler olduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Zira bilgi edinme hakkını konu edinen 4982 Sayılı Kanun, Anayasada öngörülen amaçlardan oldukça uzak olup güvence ölçütünden çok sınırlama yönü ağır basan bir kanundur.[10] Bu sınırlamalar, hakkın işlevselliğini zayıflatmıştır.

Çevresel bilgilendirme yükümlülüğü kapsamında devletlerin, tehlike arz eden faaliyetler bakımından bireyleri olası risklere karşı bilgilendirme mecburiyeti bulunduğunu dile getirmiştik. Deprem risklerine karşı yapıların deprem dayanıklılık de- netimlerini ve bu denetimleri sağlayan raporlara erişim için bakanlık kaynaklarından ayrılmış bir bütçenin bulunmasına rağmen denetimin kişilerin bireysel çabasına indirgenip özel firmalarca görece yüksek ücretler karşılığında ifa edilmesini, bu nedenle toplumun sosyoekonomik olarak dezavantajlı kesimlerinin erişiminden uzak sınıfsal bir kavrama dönüşmesini bu kapsamda ele almak mümkündür. Aynı zamanda kentsel dönüşüm faaliyetleri, deprem vergileri ve

deprem toplanma alanlarına ilişkin veri haritalarının ve sözkonusu alanların erişilebilirliği, kaçak yapıların ve rant projelerinin yarattığı çevresel tehditler de bu çerçevede düşünülebilir.

Bu bağlamda araştırmaya değer bulduğumuz hususlardan ilki, riskli yapı tespitleridir. Zira bu alanda riskli yapı tespit ve inceleme yetkisinin idarece lisanslandırılmış kuruluşlara verilmesi birkaç sorunu beraberinde getirmektedir. Bu sorunlardan en önemlisi sözkonusu testlerin yetki devri doğrultusunda, yurttaşları sosyal adaletsizliğe sebep olabilecek ölçüde maddi külfet altında bırakmasıdır. Çevresel adaletsizliğin temelinde yatan sosyal adaletsizlik burada da kendini sarih bir biçimde göstermektedir. Örneğin lisanslandırılmış kuruluşlarca yapılan riskli yapı tespitleri, metrekare ve kat sayısı gibi unsurlar gözetilerek, ortalama brüt 4.500 ile 10.000 TL arasındaki ücretler karşılığında yapılmakta ve toplumun sosyoekonomik olarak dezavantajlı kesimlerini denetimsiz yapılarda yaşamaya mecbur bırakmaktadır. Çevresel adaletsizliğe önemli bir örnek teşkil eden bu hâlde, sözkonusu afetlerin meydana getireceği zarar yine toplumun kırılgan grupları üzerinde kümelenecek, hem risk hem de zarar dağılımı adil bir şekilde gerçekleşmeyecektir.

Çevresel bilgilendirme yükümlülüğü çerçevesinde, ilgili riskli yapı test ve tespitlerinin, idare tarafından, bir bedel talep edilmeksizin gerçekleştirilmesi gerekirken tespitler yukarıda açıkladığımız biçimde yurttaşların çevre hakkını ve olası bir afet hâlinde yaşam hakkını ihlal edecek şekilde yapılmaktadır. Esasen 6306 Sayılı Kanun'un 6/A maddesi uyarınca Bakanlıkça re'sen yaptırılacak riskli yapı tespitleri, bütçe ve personel yetersizlikleri ileri sürülerek ancak riskli olduğu herkesçe malum olan, tabiri caizse "üfleseniz yıkılacak" taşınmazlar üzerinde yapılmaktadır. Sözkonusu eylemsizlik, düzenlemenin etkinliğini ortadan kaldırarak hem yukarıda bahsetmiş olduğumuz sosyal adaletsizliği derinleştirmekte hem de çevresel bilgilendirme yükümlülüğünü ihlal etmektedir. Belirtmek gerekir ki Bakanlık kararıyla riskli yapıların tespit edilerek gerekli denetimlerin Bakanlık bütçesinden karşılandığı örnekler ülkemizde yok denecek kadar azdır.

41 kişinin yaşamını yitirdiği Elazığ Depremi'nden bu yana Türkiye kamuoyunu meşgul eden ve cevabı halen meçhul bir diğer soru ve sorun, "deprem vergileri"mizin nerede olduğudur. Vergi teorisi çerçevesinde verginin özelliklerinden biri olarak nitelenen karşılıksızlık ilkesine ülkemiz yöneticilerinin atfettiği anlamın ilkenin özünden oldukça uzak olduğu anlaşılmaktadır. Hiç şüphesiz vergi, kamu harcamalarına karşılık olarak kamu hizmetlerinin ifası maksadıyla toplanan, kişisel karşılığı olmayan bir kavramdır. Ancak vurgulamak gerekir ki bu kişisel karşılıksızlık ilkesi, yurttaşların bir ihdas nedeni çerçevesinde toplanan vergilerin kamunun genel menfaati bağlamında hangi kamu harcamalarına harcandığını sorgulamasının önüne geçecek biçimde kısıtlayıcı bir ilke değildir.

1999 yılında Marmara Bölgesi'nde meydana gelen deprem felaketinin yol açtığı ekonomik kaybı gidermek maksadıyla 4481 Sayılı Kanun kapsamında çıkarılan bir dizi geçici süreli-olağanüstü vergiden biri olan (halk arasında deprem vergisi olarak adlandırılan) Özel İletişim Vergisi her nevi mobil telekomünikasyon işletmeciliği kapsamındaki tesis, devir, nakil ve haberleşme hizmetleri, radyo ve televizyon yayınlarının uydu platformu ve kablo ortamından iletilmesine ilişkin hizmetleri ve diğer telekomünikasyon hizmetleri üzerinden alınan bir vergi türüdür.[11] Her ne kadar olağanüstü bir vergi türü olsa da tahsilatının kolaylığı ve gelişen teknolojiler nedeniyle yurttaşların telekomünikasyon hizmetlerine olan yoğun ilgisi hükümetlerin de ilgisini çekmiş olacak ki birkaç yıllık uzatmaların nihayetinde diğer vergi kanunlarının kapsamına alınmış; 1999-2020 yılları arasında 147 milyar TL tutarında yurttaşlardan tahsil edilmiştir.[12] Yurttaşların bilgi edinme hakkı bağlamında devlete vergisinin ihdas amacı doğrultusunda

kullanılıp kullanılmadığını sorması üzerine yöneticilerin; "'O parayı nereye, bu parayı nereye harcadınız?' Harcanması gereken yere harcadık. Bundan sonra da bu tür şeylerin hesabını vermeye zamanımız yok"[13] şeklindeki açıklamaları ülkemizde çevresel bilgi edinme hakkının ne derece ikincil bir hak olarak algılandığını gözler önüne sermektedir. Nitekim bu açıklamalar yurttaşlarda bir vergi bilincinin oluşmasının önündeki temel engellerin de başında gelmektedir. Zira Özel İletişim Vergisi mükellefi milyonlarca insan tabiri caizse ruhu duymadan tam 21 yılda kendilerinden tahsil edilen 147 milyar TL'nin akıbetinden halen haberdar değildir.

Çevresel bilgilendirme yükümlülüğü ve deprem ilişkisi çerçevesinde dikkat çekici bir diğer konu da devletlerce yapılacak kentsel dönüşüm ve imar planlarına ilişkin bilgilendirme toplantılarıdır. Bu hususta yapmış olduğumuz bir araştırma sonucunda, ilgili toplantıların sayısının ve sıklığının yetersizliği ile toplantılara katılım oranının düşüklüğü göze çarpmaktadır. Örneğin İBB tarafından 28 Mart 2021 tarihinde düzenlenen Bakırköy Merkez Nazım İmar Planı Bilgilendirme Toplantısı'na, 226 bin 229 kişinin yaşadığı merkez ilçeden katılımcı sayısı yalnızca 276'dır.[14]

Bu veriler bize, ilgili örnek özelinde çevresel bilgilendirme yükümlülüğünün ve çevresel süreçlere katılım hakkının tesis edilmediğini göstermektedir. Keza çevresel bilgilendirme yükümlülüğü bağlamında devletlerin tek yükümlülüğü bilgilendirme toplantıları düzenlemek olmayıp bu toplantılara ve karar alma süreçlerine yurttaşların etkili bir biçimde katılımını sağlamayı da güvence altına almaktır. Nitekim çevre hakkının etkin bir biçimde korunmasını sağlayan bir diğer sacayağı da yukarıda bahsetmiş olduğumuz üzere çevresel süreçlere katılım hakkıdır.

Ülkemizde çevresel bilgilendirme yükümlülüğüne ilişkin olarak devletin pozitif yükümlülüğünü yerine getirdiği nadir olumlu örneklerden biri, deprem toplanma alanlarına dair bilginin e-devlet web sitesi üzerinden erişime açık olmasıdır. Ancak yurttaşları e-devlet uygulaması üzerinden olası bir deprem felaketinde yerleşim yerlerine en yakın güvenli alana yönlendiren bu harita üzerinde yapmış olduğumuz bir denemeye göre, her ne kadar toplanma alanlarının lokasyon bilgileri erişime açık olsa da bu alanlar fiziksel olarak erişilebilir olmaktan oldukça uzaktır. Örneğin Şişli İlçesi Mecidiyeköy Mahallesi İmam Feyzullah Sokak'ta ikamet eden yurttaşların deprem hâlinde toplanacakları alanlara olan uzaklıkları ortalama 850 metre civarında olup, alanlar en az 10-12 dakika yürüme mesafesinde bulunmaktadır.[15] Kentsel yoğunluğun hâd safhada olduğu Mecidiyeköy gibi bir konumda güvenli alana erişim için yaşlılar, engelliler ve çocukların 10-12 dakika yürümek mecburiyetinde olması göz önünde bulundurulduğunda devletin bu bağlamdaki aktif yükümlülüğünün içinin boşaltıldığını söylemek de yanlış olmayacaktır.

"kimin gücü yeterse kahretsin parasızlığı
sefalet akıyor gürül gürül sokaklardan"
Attila İlhan, "Kirli Yüzlü Melekler"

Fotoğraf: Emre Yılmaz

Sonuç olarak, çevre hakkı bakımından devletlerin pozitif yükümlülükleri arasında yer alan çevresel bilgilendirme yükümlülüğü, diğer birçok yönüyle birlikte, Türkiye gibi riskli yapıları yoğun olarak barındıran ve deprem kuşağında yer alan bir ülke için ayrıca önem arz etmektedir. Fakat sözkonusu önemin, ülkemiz özelinde hem yurttaşlar hem de devlet tarafından yeterince kavranmış olduğundan söz etmek güçtür. Belirtmek isteriz ki çevresel bilgilendirme yükümlülüğünün etkili bir biçimde yerine getirilmemesi, başta çevre hakkı olmak üzere yurttaşların Anayasa ve AİHS'den doğan birçok hakkı üzerinde, doğrudan ve dolaylı biçimde ihlaller meydana getirmektedir. Bu ihlallerin önüne geçilebilmesi adına, deprem riskleri ve etkileri hususunda düzenli ve sağlıklı biçimde veri depolanarak bilimsel çalışmalar yürütülmeli ve bu çalışmalar raporlanmalı, akabinde ise hazırlanan raporlar ulaşılabilir araçlar vasıtasıyla yurttaşlara açılmalıdır. Bunun yanında toplanan deprem vergileri deprem toplanma alanlarının düzenlenmesi ve geliştirilmesi ve mevcuttaki riskli yapıların tespiti, güçlendirilmesi veya yenilenmesi amacıyla kullanılmalı, demokratik toplumlarca benimsenmiş şeffaf yönetim anlayışının da bir gereği olduğu üzere deprem vergileri ile yürütülen tüm çalışmalara ilişkin etkili ve ulaşılabilir bir bilgilendirme mekanizması oluşturulmalıdır. Keza ancak insan haklarına saygılı bir hukuk devletinde olması gereken bu düzenlemelerin hayata geçirilmesi durumunda, çevresel bilgilendirme yükümlülüğünü layığı ile yerine getiren ve yurttaşlarının başta çevre hakkı olmak üzere temel haklarını gözeten bir devletten söz edilebilecektir.

1- Özlüer, M. F., Özlüer, I. Ö., Şirin, T. (2013). *Bolivya Anayasası: Hukuk, demokrasi, özerklik*. Phoenix.
2- Şirin, T. (2014). Gelecek kuşaklardan doğanın haklarına: Bolivya ve Ekvador Anayasaları. Türkiye Barolar Birliği: II. Çevre ve Kent Hukuku Kurultayı.
3- Insamer (t.y.). *Bolivya*. insamer.com/tr/ulke-profili-bolivya/ (Erişim tarihi: 14 Aralık 2021).
4- TBMM (t.y.). T.C. Anayasası 56. Madde. tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=56 (Erişim tarihi: 14 Aralık 2021).
5- Razzaque, J. (2010). Right to a healthy environment in human rights law. (Ed. M. A. Baderin ve M. Ssenyonjo) *International human rights law* (s. 115-135) içinde. Ashgate, s.129.
6- Semiz, Y. (2014). Anayasa Mahkemesi'nin çevre hakkı perspektifi. *Hacettepe* HFD, 4(2), 9-46, s.37.
7- European Court of Human Rights (2004, 30 Kasım). Case of Öneryıldız v. Turkey. hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-67614%22]}
8- European Court of Human Rights (2005, 30 Mart). Case of Taşkın and Others v. Turkey. hudoc.echr.coe.int/tur# {%22fulltext%22:[%22TASKIN%22], %22documentcollectionid2%22: [%22GRANDCHAMBER%22, %22CHAMBER%22],%22itemid%22: [%22001-67401%22]}
9- Boğaziçi Üniversitesi, Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, Deprem Mühendisliği Ana Bilim Dalı (t.y.). *İstanbul ili olası deprem kayıp tahminlerinin güncellenmesi projesi*. https://depremzemin.ibb.istanbul/calismalarimiz/tamamlanmis-calismalar/istanbul-ili- olasi -deprem-kayip-tahminlerinin-guncellenmesi-projesi/ (Erişim tarihi 12 Eylül 2021).
10- Kaboğlu İ. Ö. (2013). *Özgürlükler hukuku*. İmge.
11- Bingöl, O. (2020, 31 Ocak). "Deprem vergisi" nedir? ne değildir? vergiye dair. vergiyedair.com/2020/01/31/deprem-vergisi-nedir-ne-degildir/ (Erişim tarihi 14 Eylül 2021).
12- *BBC Türkçe* (2020, 14 Kasım). Deprem vergileri: Çevre ve Şehircilik Bakanı Kurum, toplanan deprem vergilerinden 8 kat daha fazlasının deprem için harcandığını söyledi. bbc.com/turkce/haberler-dunya-54947050 (Erişim tarihi: 12 Eylül 2021).
13- *Cumhuriyet* (2020, 29 Ocak). Erdoğan'dan deprem vergileri açıklaması. cumhuriyet.com.tr/haber/erdogandan-deprem-vergileri-aciklamasi-1717082 (Erişim tarihi: 12 Eylül 2021).
14- Bakırköy Kentsel Dönüşüm Dayanışma Platformu (2021, 28 Mart). İBB-1. *çevrimiçi halk toplantısına katıldık*. bakirkoykentseldonusum.org/nazim-imar-plani-bilgilendirme-toplantisi/ (Erişim tarihi: 12 Eylül 2021).
15- e-devlet Kapısı (t.y.). Afet ve acil durum toplanma alanı sorgulama. turkiye.gov.tr/afet-ve-acil-durum-yonetimi-acil-toplanma-alani-sorgulama (Erişim tarihi: 12 Eylül 2021).

Kentlerde Beklenen İkincil Afet: Asbest

Ayşe Selda Altıntop ve Kenan Yıldız ile Söyleşi

Kentlerde yoğunlaşan yıkım faaliyetlerinde açığa çıkan asbest maddesinin halk sağlığını nasıl tehdit ettiği uzun zamandır uzmanlar tarafından gündeme getiriliyor. Hem depreme hazırlık için süregiden kentsel dönüşümün hem de depremler sonrasında meydana gelen yıkımların, denetimsizlik sebebiyle tehlikeyi katbekat artıracağı vurgulanıyor. İş Güvenliği ve Asbest Söküm Uzmanı Kenan Yıldız, özellikle İstanbul'da asbest maruziyetine sebep olan koşulları irdeliyor. İş Güvenliği ve Asbest Söküm Uzmanı Ayşe Selda Altıntop ise İzmir Depremi sonrasında sahadaki tanıklığını, yaşanan sorunları aktarıyor.

Bahar Bayhan: Asbest nasıl gündemimize girdi? Kentte yaşayanlar buna nasıl maruz kalıyorlar?

Kenan Yıldız: Kentsel dönüşümle birlikte asbest daha fazla gündemimize girdi ve bu şekilde toplumun birçok kesiminde farkındalık oluştu. Aslında ülkemizi diğer ülkelerden ayıran bir fark var. Diğer Avrupa ülkelerinde asbeste maruziyet endüstriyel maruziyet şeklinde karşımıza çıkıyor. Yani fabrikalarda üretilen ürünlerde asbestin kullanılmasıyla veyahut asbestli üretimin veya söküm faaliyetlerinin olduğu yerlerdeki faaliyetler neticesinde insanlar asbeste maruz kalıyorlar. Ülkemize gelince durum çok daha farklı. Coğrafyamızda özellikle fay hatlarının olduğu bölgelerde yaşayan insanlar doğal olarak asbeste maruz kalıyorlar. İşledikleri toprakta, yapmış oldukları evlerde veya kerpiç ev diye nitelendirilen günümüzde çok kullanılmayan ama zamanında kullanılmış olan evlerin boyasında, sıvasında asbestin kullanıldığı biliniyor. Çocukların altında bez niyetine kullanılan topraktan tutun da pekmeze katılan topraklara kadar farklı pek çok ürünün içinde kullanıldığı görülüyor. Bu işin çevresel tarafıydı. Dünyada çevresel boyutuyla asbeste bizden daha fazla maruz kalan bir toplum yok.

Üstüne üstlük kentsel dönüşüm denen bir kavram girdi hayatımıza. Mesela 2-3 gün önce bir gazetede okuduğum bir habere göre Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanımız Murat Kurum "bir buçuk milyon binayı dönüştürdük" diyor. Bu korkunç bir rakam. Bu binalar yıkılırken muhtemelen asbest kontrolü yapılmadı, paldır küldür yıkıldı. Dönüşüme uğrayacak 7 milyon bina daha olduğundan bahsediliyor. Yani önümüzdeki yıllarda hastanelerimiz ve sağlık kuruluşlarımız asbestle ilgili hastalıklarla karşı karşıya kalacaklar. Belki bizler de maruz kaldık, bilemiyoruz. Bunu şu an için ölçümleyemiyoruz çünkü ölçümleyebilecek bir metot yok. Kentsel dönüşüm, 15 yıldır bu ülkede hızlı ve asbest açısından kontrolsüz bir şekilde devam ediyorken asbestin evlerimize, okullara her yere

sirayet ettiğini düşünmemek için hiçbir neden yok.

İstanbul'da büyük bir deprem bekleniyor. Yakın tarihte de birçok deprem yaşadık, deneyimimiz çok fazla bu konuda. Siz uzman olarak kendi deneyiminizden yola çıkarak hem depremlerin yarattığı yıkıntıların nasıl bir maruziyete sebep olduğunu hem de ondan sonrasında işleyen sürece dair gözlemlerinizi anlatır mısınız?

Elazığ Depremi'nden sonra sahada bulunduk, birtakım gözlemlerimiz oldu. Uzman arkadaşlarımızdan oluşan bir ekiple beraber yanlış hatırlamıyorsam 10-15 gün içerisinde yapılan yıkım faaliyetlerini yerinde görmek hem de asbestle ilgili bir maruziyet var mı yok mu diye değerlendirmek için Elazığ'a gittik. Ekibimiz az hasar görmüş ve boşaltılmış binaların sıvasından, betonundan örnek numuneler aldı. Ağır hasarlı binalara girmek çok tehlikeliydi. Ayrıca yetkili kişiler veya kurumlar ağır hasarlı binalara giriş izni vermediler haklı olarak. Boşaltılmış binalarda birtakım çalışmalar yaptık ve buradan elimizde birtakım veriler var artık. Veriler bize aslında yapılacak şeylerin neler olduğunu gösteriyor. Mesela bizim elimizde Türkiye'nin çeşitli yerlerinden yaklaşık on bine yakın binanın verisi var. Artık biz şunu bilebiliyoruz: İstanbul'un hangi ilçesinde binalar hangi malzeme ile yapılmıştır. Sosyoekonomik durumlarına göre de aslında biz bunu sınıflandırabiliyoruz. Mesela Elazığ özelinde konuşacak olursak, Elazığ'da eternit denilen çatı kaplama malzemesini çok fazla görmedik çalışmalarımızda. Niye? Çünkü Elazığ çok kar alan bir bölge. Kar alan bölgelerde de eternit çatı kaplama malzemesi yerine sert çatı kaplama malzemesi kullanılır. Kent o anlamda şanslı. Ama Elazığ'da gördüğümüz şey şuydu: Sıvalarında ve betonlarında Elazığ bölgesinden çıkan kumun veya toprağın yapılan harçlarda kullanılması nedeniyle asbest lifleriyle elbette ki karşılaştık.

Bunu İstanbul için söylemek çok mümkün değil. Çünkü İstanbul coğrafyasında betonunda, sıvasında asbest bulabilmeniz neredeyse imkânsızdır. Çünkü İstanbul'daki binalar yapılırken kumların çoğu yakın coğrafyadan alınıyor. Ama İstanbul'da şununla karşılaştık: Özellikle ekonomik seviyesi daha düşük bölgelerde eternit çatı kaplama malzemesi bulunuyor. Tuzla'da hangi eve giderseniz gidin ya sundurmasında ya kömürlüğünün önünde ya da bahçesinde arabasını çektiği garajında mutlaka karşılaşıyoruz. Ama Kadıköy'de göremiyoruz böyle bir şey ya da çok nadir görüyoruz. Ama Kadıköy'de de kazan dairelerinde görüyoruz, boru izolasyonlarında karşımıza çıkıyor veya Beşiktaş'a gittiğimizde boru izolasyonunun çok ciddi oranda tehlikeli asbest barındırdığını söyleyebiliriz. Kadıköy, Beşiktaş gibi ekonomik seviyesi daha yüksek yerlerde kazan daireleri varmış, merkezi sistem kazan dairelerinde de asbest kullanılmış. Eyüp veya Bağcılar gibi semtlere gittiğimizde marleyleri görüyoruz. Gecekondu tipi yapılarda asbest daha çok kullanılmış. Neden? Çünkü hızlıca yapılmış. Üzerine kiremit yerine daha ucuz olan eternit malzeme tercih edilmiş.

Asbest çok büyük bir tehlike ve bu tehlike özellikle deprem sırasında kurtarma çalışmalarına katılan kişileri etkiliyor. Elazığ Depremi, pandeminin yeni yeni ülkemizde hissedilmeye başladığı, maskenin bulunamadığı bir dönemde meydana geldi. Hatta ben oraya ilk gittiğimde arabamda yaklaşık 100'e yakın maske vardı. Oradaki kurtarma çalışmasında katılan arkadaşlara vermiştim. Ve orada birçok arama kurtarma personelinin maskesiz çalıştığını gördük. Yani arama kurtarma faaliyeti sırasında çalışan insanlar, kurtarma personeli, sağlık personelleri, gönüllü arama kurtarma personelleri, oradaki güvenlik kuvvetleri veya diğer çalışan insanların neredeyse tamamı maskesizdi. Hiç yoktan cerrahi maske, asbeste karşı tam etkili olmasa bile

Kadıköy, Beşiktaş gibi ekonomik seviyesi daha yüksek yerlerde kazan daireleri varmış, merkezi sistem kazan dairelerinde asbest kullanılmış.

kısmen de olsa etkili. Belki de birçok personel bundan etkilendi. Biz bunu şu anda tespit edemiyoruz. Sağlık kuruluşları bunu tespit edemiyor. Ama bunun 5-10 yıl veya 20 yıl sonra ortaya çıkmayacağının garantisini kimse veremez.

Herhangi bir bina yıkımı sırasında alınması gereken önlemler, yapılması gerekenler neler?

K.Y.: Ülkemizde aslında mevzuat anlamında sıkıntımız yok. Mesela 2004 yılında yayınlanmış Hafriyat Toprağı, İnşaat ve Yıkıntı Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği var. 9., 19., 21. ve 22. maddeleri asbestle ilgili konuyu gündeme almıştı. Mesela diyor ki, aklımda kaldığınca: "İnşaatların yıkımı sırasında civa ve floresan gibi tehlikeli atıklar ayrı toplanır. Bunlar ayrıldıktan sonra binaya yıkım izni verilir." Bizim Asbestle Çalışmalarda Sağlık ve Güvenlik Önlemleri Hakkında Yönetmelik diye bir yönetmeliğimiz de var. Herhangi bir yapıda eğer asbest varsa asbestin bertaraf edilmesi ile ilgili kurallar ortaya koyulmuş. Bunların haricinde dört ilimizde –İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya– Çevre ve Şehircilik İl Müdürlükleri bununla ilgili yazılar yazdılar. Bu hafriyat yönetmeliğine atıfta bulunarak yıkımların asbest ve diğer tehlikeli atıkları da özellikle vurgulayarak ayrı toplanıp bertaraf edilmesi gerektiğini tüm ilçe belediyelerine gönderdiler. Yani şu anda hiçbir belediye maalesef ilgili mevzuattaki yönetmeliklerimize uymuyor. Bu çok büyük sıkıntı.

Peki denetleyici aktörler arasında kimler yer alıyor?

K.Y.: Burada esas sıkıntı şu: Yetki karmaşası var. Mesela kentsel dönüşüm kapsamında bina yıkılırken yıkım izni vermek ilçe belediyesinin sorumluluğunda. Çevre Şehircilik Bakanlığı vermiyor. Çalışma Bakanlığı veya Büyükşehir Belediyesi vermiyor. Yıkım iznini kesinlikle ilçe belediyeleri veriyor. Belediyelerle oturup konuştuğumuzda veya fikir alışverişinde bulunduğumuzda "bizim elimizde veri yok, biz ceza yazamıyoruz." diyorlar. Şimdi tutundukları en büyük argüman bu. Ben de soruyorum "neden ceza yazamıyorsunuz?" diye. Asbestle ilgili mevzuatlarda şu ceza yazılabilir diye bir kural görmedik diyorlar. Ve gerçekten de bunu araştırdığımızda, Çevre Şehircilik Bakanlığı'ndaki yetkililerle konuştuğumuzda "evet" ama "yetki istesinler bizden, yetki devri yapabiliriz" diyorlar. Gidip ilçe belediyesine söylüyoruz, diyoruz ki biz Bakanlığa sorduk. Oradaki yetkili arkadaşlar diyorlar ki "bizden yetki devri isteyin, biz büyükşehire vereceğiz." Bu sefer belediyedekiler diyorlar ki: "biz istesek vermezler." Yani

tamamen niyet okumak üzerine.

İnisiyatif almak istemiyorlar. Belediyeleri çözmeden biz güçlenemeyiz. Belediyeler bu işin denetleyici tarafında olan, söz sahibi olan, kural koyucu olan aktör. Belediyeler müteahhitleri müşteri gibi görüyorlar. Belediyelerin gelir kaynakları müteahhitler. Biz müteahhitlere de karşı değiliz. İnşaatçılar elbette ki olmalı. Daha konforlu konutlar, daha yaşanabilir ve güvenli yapılar elbette yapılmalı. Buradan da şu yanlış anlaşılma çıksın istemem: Müteahhitlere karşıyız veya inşaat yapmasınlar. Böyle bir derdimiz yok. Ama maalesef ki gerçek bu. Müteahhitler yaptıkları binaları milyonlara satıyorlar. Ama o inşaat yıkılırken bin lira, iki bin lira maliyetten kaçınıyorlar.

Bir de burada meslek örgütlerine çok iş düşüyor. Siyasi kimliğimizle atıyorum X belediyesi bizim gibi düşünüyorsa ses çıkarmayalım ama Y belediyesi farklı düşünüyorsa ona ses çıkaralım. Bu da en büyük sorunlardan biri. Meslek örgütleri inisiyatif almıyorlar. Meslek örgütleri asbest konusunu gerçekten çok önemsemiyorlar. Meslek örgütleri en değerli kurumlar aslına bakarsanız. Bizi üzen, meslek örgütlerinin bu konuda siyasi yaklaşımlardan dolayı birtakım tepkileri dile getirmemeleri. Bu da ayrıca belediyelerden sonra değerlendirilmesi gereken, masaya yatırılması gereken ikinci konudur.

Asbest, herkesin sağlığını ilgilendiren bir halk sağlığı meselesi. Belediyelerin mevzuyu göz ardı etmesinin ardında asbest kontrollerinin aslında uzun zamandır ülke ekonomisinin temeli olan inşaat sektörünü yavaşlatacağı düşüncesi de olabilir mi?

K.Y.: Aslında öyle olmadığını hemen size ispatlayabilirim. İnşaatçıların bunun çok büyük maliyet olduğu, inşaat sektöründeki yıkımları durdurduğu, zaman aldığı, belediyelerde sıraya girdikleri, firma bulamadıkları gibi iddiaları vardı. Maliyet açısından inşaat sektörünü sekteye uğratacak bir durum yok. İkinci olarak şunu söyledik: Asbest envanter raporu hazırlayacak onlarca firma var. 600'ün üzerinde de uzman var ama uzmanlarımızdan maalesef 30 tanesi çalışıyor. Çünkü iş imkânı yok. Yani bırakın

Asbest raporunun olması o işin doğru yapıldığı anlamına gelmez. Tam tersine kâğıt üzerinde yapılıyor. En büyük sıkıntılardan biri de bu.

sıra beklemeyi siz 600 tane uzmanı yetiştirmişsiniz, sertifikalandırmışsınız ve maalesef onların 30-35 tanesi ancak çalışabiliyor. Yani, inşaat sektörünü sekteye uğratacak bir durum değil. İnşaatçıyı mali açıdan zora sokacak bir durum değil. Hatta ben şunu da öneriyorum. Bunu gerekirse özel sektör yapmasın; belediyeler yapsın, devlet yapsın. Bugün ilgili belediyeler yeter ki denetimini yapsınlar. Belediyelerin denetimi kâğıt üzerinde kalıyor, "yaptık" diyorlar. Asbest raporunun olması o işin doğru yapıldığı anlamına gelmez. Tam tersine kâğıt üzerinde yapılıyor. En büyük sıkıntılardan biri de bu.

Peki iyi uygulamalar yapan belediyeler var mı?

K.Y.: Kadıköy Belediyesi, Beşiktaş Belediyesi, Bağcılar Belediyesi kısmen iyi yapıyor. Fakat yüzde yüz iyi yaptıklarını söylememiz mümkün değil. Neden onları diğerlerinden ayırıyorum? En azından asbest firmalarıyla beraber sahaya gidiyorlar, sahadan numune alıyorlar. En azından numune almakla ilgili uluslararası standartlara tam olmasa bile uyulmasını sağlıyorlar. Veya şahit numune istiyorlar. Geri kalan belediyeler öyle değil.

Biz 1000 tane bina inceledik 2020 yılında. 1000 binanın 250'sinde asbest bulduk. Bulmuş olduğumuz asbest 500 ton, 1000 ton, 2000 ton. Bizim elimizdeki veriler her üç binanın ikisinde asbest olduğunu gösteriyor. Ben dönem dönem belediyelerdeki arkadaşlarla şifahen konuşuyorum. Diyoruz ki "belediyelerde kaç denetim oldu?" 200 denetim. "Kaç binada asbest çıktı?" diyoruz. "Onu bilmiyoruz." diyorlar. Söylemekten imtina ediyorlar. "Peki kaç ton atık gönderdiniz?" diye soruyoruz. "3 ton" diyorlar. Bakın şöyle bir örnek vereyim: 2016 yılında Kadıköy Belediyesi bu işe başladığında 500 ton asbest atığı gönderdi ve gazetelerde, Milliyet'te, Hürriyet'te haber oldu. Şimdi aynı belediyeye sormak gerekir: O zaman kaç bina yıktınız? Kaç binada asbest denetimi yaptınız? Şimdi kaç binada yapıyorsunuz? Belki o zaman 3000 bina yapmıştır şimdi 100 bina yapıyordur. Neden Kadıköy'ü örnek verdim? Kadıköy'de eternit yok. En ağır olanı eternit. Yani örneğin Kadıköy'de 500 ton ise Bağcılar'da 1200-1300 tondur. Çünkü Bağcılar'da eternit var. Tuzla'da eternit var veya gecekondu bölgelerinde eternit var. Eternitin 1 metrekaresi 10 ile 15 kilogram arasında değişiyor. Ama bir conta 100 gram bile değil. Veya bir boru izolasyonu baktığınız zaman çok ağır gelmiyor yahut bir marleyin 1 metrekaresi 3 kilogram. Belediyelerin –İstanbul özelinde konuşuyorum– 2020 yılı içerisinde 10.000 ton bile asbestli atık çıkardığını düşünmüyorum. Varsa aksi lütfen göndersinler. Çünkü 1000 metrekarelik bir eternit sökmüş olsanız 15 ton atık çıkar. 1000 metrekare dediğimiz 100 metrekareden 15 adet konut demek. Yani 15 tane binanın sadece çatısını bile sökmüş olsanız siz zaten o kadar atığı oluşturuyorsunuz. Yani sonuç olarak yapılan denetimler kâğıt üzerindedir.

Asbest gibi maddelerin molozlardan, hafriyattan ayrıştırılmaması sonra büyük projelerde kullanılarak kente geri dönmesi anlamına geliyor, değil mi?

K.Y.: Tabii. Yapılan yıkımları biz çok inceledik. Her yıkımda çıkan moloz hafriyat döküm sahasına gitmiyor. Kimisi kendi bulunduğu alanda kullanılıyor. Hatta bazı inşaatlarda ya da bazı şehirlerde o hafriyatların çoğu başka yerlerden de alıp getirilebiliyor. Bahçe düzenlemesi, park düzenlemesi gibi uygulamalarda da kullanılıyor. Yani aslında tehlike büyüyor. Bina yıkıldığı zaman binadan iki tür atık çıkar: Tehlikeli atık ve tehlikesiz atık. Tehlikesiz atıklar başka bir atık sahasına gider, tehlikeli atıklar ise bu iş için ayrılmış başka bir hafriyat sahasına özel araçlarla gider. Eğer kontrol yapmazsanız bütün atıklarınız tehlikesiz atık sahasına gider. İçerisinde asbest de olsa, boya da olsa. Sadece asbest değil, mesela birtakım radyoaktif

Asbest Nedir?

Ayşe Selda Altıntop: Asbest, çok eski çağlardan beri bilinen, topraktan çıkarılan, kimyasal ve fiziksel özellikleri nedeniyle inşaat, gemi, otomotiv, tekstil ve birçok sanayi dalında geniş kullanım alanı bulmuş bir mineraldir. Gözle görülmeyen lifsi bir mineral olması nedeniyle kırıldığında ortama milyonlarca lif yayılır ve solunduğunda akciğerlerde ve solunum yollarında hastalıklara yol açar. Dünya Sağlık Örgütü asbesti 1. derece kanserojen ilan etmiştir. Mezotelyoma akciğer zarı kanseridir ve asbest kaynaklıdır.

Fotoğraf 1.
Fotoğraflar: Ayşe Selda Altıntop.

Asbestin sadece yurtdışından ülkemize sökülmek üzere gelen gemilerde bulunduğunu düşünüyorduk, oysa asbest endüstride ve çimentoya karıştığında dayanımı artırması nedeniyle inşaat sektöründe çok tercih edilmiştir. Binalarda tavanlar, duvarlar, çatı kaplamaları, yer döşemeleri, kazan ve boru izolasyonu, elektrik tesisatı gibi birçok yerde yalıtım amaçlı kullanılmıştır. Tüm dünyada asbestin en çok, çatı kaplaması olan eternit içinde kullanıldığını biliyoruz. Buna örnek aşağıdaki resmi gösterebiliriz. Sağlam bir çatı kaplama malzemesi olan eternit 40, 50 yıl sonra iyice gevrekleştiğinde böyle tehlikeli olabiliyor (Fotoğraf 1).

Asbest kullanımı ülkemizde 2010 yılında yasaklanmıştır ancak asbestin 1970 yılından 2010 yılına kadar yoğun olarak kullanıldığını görüyoruz. Bu yüzden eski yapılarda asbest kullanıldığı şüphesini duymaktayız.

özellik gösteren kimyasal maddeler var. Yıkılan binaların tamamı konut değil ki; hastaneler, fabrikalar da yıkılıyor. Sadece konuttan bahsetmiyoruz. Biz şunu biliyoruz ki molozların bir kısmı kırılarak, un ufak hâle getirilerek kaldırım taşı gibi veya parklara döşenen taşlar gibi malzemelerle tekrar hayatımıza geri dönüyor. Plastikler geri dönüştürülüyor. Demirler geri dönüştürülüyor. Birçok malzeme geri dönüştürülüyor. İyi ki de dönüştürülüyor bu arada, bu çok değerli bir şey. Ama o geri dönüşüme gittiğinde geri dönüşümde çalışan insanlar, onu oraya taşıyan insanlar, o geri dönüşüm tesisi bir de eğer yakmakla ilgili bir faaliyet gösteriyorsa onun çevresindeki insanlar tehlike altında. Yani onların geri kazanılması tehlikeyi inanın ki on kat, yirmi kat hatta belki daha fazla miktarlarda hayatımızın içerisine sokuyor.

Kamu sağlığını gündeme almak için nasıl çözümler geliştirilmeli?

K.Y.: Şöyle; özellikle meslek örgütleri olaya dahil olmalılar. Artık inisiyatif almalılar. TMMOB, TTB gibi. Ayrıca bunların yanında sivil toplum örgütlerinin siyasi şapkalarını bir tarafa bırakarak bunun siyaset üstü bir konu olduğunu anlaması gerekiyor. Üniversitelerimizin çevre ile ilgili, iş güvenliği ile ilgili, sağlıkla ilgili tüm kurum ve kuruluşlarımızın tek bir görüş altında bir araya gelmesi ve belediyelere baskı yapmaları gerekiyor. Sendikalar da olmalı bu işin içerisinde.

Siyasi kimliğimizi bir tarafa bırakmadan biz bu işi çözemeyiz. Halkı da arkamıza alarak tüm sivil toplum örgütleri ve meslek örgütleriyle biz bu işi çok rahat çözeriz. Biraz da insanların kendi içerisinde birtakım mekanizmaları geliştirip ilgili kurumlara iletmesiyle olacak bu iş. Şikâyet etmezseniz devlet orayı bilmez veya belediye gidip orayı kontrol etmez. O mekanizmayı geliştirdiğimiz noktada biz sadece asbestle ilgili değil her türlü konuyla ilgili başarılı oluruz. İş güvenliği ile ilgili, çevre ile ilgili, kentle ilgili. O mekanizmaları sizin gibi sivil toplum örgütleri bizi bilinçlendirerek çözebilir diye düşünüyorum.

2020'de yaşanan İzmir Depremi kentte asbest tehlikesini nasıl açığa çıkardı?

A.S.A.: İzmir 30 Ekim 2020 tarihinde doğal bir afet ile sarsılmış olup, yaşanan deprem sonrası önce bina enkazları kaldırılmış, sonra orta hasarlı binaların yıkımı başlamıştır. Bu binalara az hasarlı ancak yaşı nedeniyle kentsel dönüşüme giren binalar da eklenmiştir. İzmir'in yapı stoğunun önümüzdeki birkaç yıl içinde yaklaşık dörtte biri yenilenecektir. İşte bu noktada eski binaların yıkılması sırasında "asbest maruziyeti" ortaya çıkacaktır. Yenilenen binaların çoğu 40, 50 yıllık binalar olup, yıkılan binaların yapım yılları 2010 yılı öncesidir.

Çok değil, 20 yıl önce Amerika'da yıkılan İkiz Kuleler örneğinden yola çıkarsak, biliminsanları kulelerin yıkılması ile çevreye yayılan "toksik toz" (toxic dust) dedikleri asbestin, birçok kişide asbeste bağlı kanser mezotelyoma ve akciğer hastalıklarına neden olacağını söylemişlerdi. Dünya Ticaret Merkezi'nin yıkılmasının 20. yılında bölgede yaşanan asbest maruziyeti yapılan araştırmalarla kanıtlanmış, yoğun bina yıkımlarının yapılmasının asbest maruziyetine bağlı hastalıklara neden olduğu gündeme gelmiştir.

Asbest ve kanser... ayrılmaz bir ikilidir. İzmir'de yenilenecek olan binaların yıkım işi plansız, son derece emniyetsiz, kontrolsüz, tehlikeli ve denetimsiz biçimde devam etmektedir. Yıkılacak bina sayısının çok fazla olması nedeniyle ne yazık ki binalar hızla yıkılmaktadır. Yıkım ve söküm işini üstlenen firmalar, çalışanları ve çevre sakinleri için önlem almamaktadır. Bu durumun sonuçları önümüzdeki 20 yıl içinde ortaya çıkacak ve bizlere ağır bir bedel ödetecektir. Deprem afetinden sonra uzun yıllar sürecek kentin yenilenmesi çalışmalarıyla mesleki, toplumsal ve çevresel anlamda bizi ikincil afet beklemektedir.

Şu an İzmir'de asbest konusundaki en büyük sorunlar neler? Depremden sonraki süreçte yapılan hatalar neler?

A.S.A.: Önce mevzuatımızda asbestin yerine bakalım. 18.03.2004 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Hafriyat Toprağı, İnşaat ve Yıkıntı Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği'ne göre;

> Madde 19: Yıkımı yapılacak yapıların içlerindeki geri kazanılabilir malzemelerin öncelikle ayrıştırılması ve geri kazanılması esastır. Bu çerçevede kapı, pencere, dolap, taban ve duvar kaplamaları, döşemeleri ve yalıtım malzemeleri gibi inşaat malzemeleri ile tehlikeli atıklar yıkımı yapılacak yapılardan ayıklanır ve ayrı toplanır.
>
> Madde 22: İnşaat/yıkıntı atıkları içerisinde bulunan asbest, boya, floresan, cıva, asit ve benzeri tehlikeli atıklar diğer atıklardan ayrı olarak toplanır ve Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği hükümlerine göre bertaraf edilir.

İşte bu iki madde gereği asbest, tehlikeli atıktır ve yıkımı yapılacak binadan ayrıldıktan sonra çevreye zarar vermeyecek şekilde bertaraf edilmelidir. Asbestli malzemenin binadan ayrıştırılması konusunda sorumluluk ise yıkım müteahhidinin ve mal sahibinindir. Belediye ise bir binada asbest olup olmadığını tespit etme ve bertaraf sürecini kontrol etme konusunda sorumludur. Çevre ve Şe-

Fotoğraf 2.

Fotoğraf 3.

Fotoğraf 4.

hircilik Bakanlığı tarafından 2004 yılında yayınlanan ve halen yürürlükte olan Hafriyat Toprağı, İnşaat ve Yıkım Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği'nin şehirlerde uygulanmasını sağlayan merci Çevre ve Şehircilik İl Müdürlükleri'dir. Ankara ve İstanbul'da 2018, İzmir'de 2019 yılı itibarıyla yıkımı yapılacak binalarda asbestli malzeme tespiti yapıldıktan ve binadan asbest, tehlikeli atıklar ayrıştırıldıktan sonra yıkım ruhsatı verilmesi konusunda tüm sorumluluk belediyelere verilmiştir.

Bir binanın yıkımı, ilgili belediyenin bina yıkım ruhsatını vermesinden sonra gerçekleşir. Kat malikleri evlerini tahliye eder; yapıda elektrik, su ve doğalgaz gibi hizmetler sonlandırılır; Hafriyat Toprağı, İnşaat ve Yıkıntı Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği'ne uygun olarak binada bulunan geri kazanılması mümkün kapı, pencere, dolap, taban ve duvar kaplamaları, döşemeler, yalıtım malzemeleri gibi inşaat malzemeleri ile tehlikeli atıklar yıkımı yapılacak binalardan ayrı ayrı toplanır ve belediye tarafından yıkım ruhsatı verilir.

Binalardan geri kazanılabilir malzemelerin ve tehlikeli atıkların ayrılmasına "Seçici Yıkım" denmektedir. Burada "tehlikeli atık" kavramı içinde asbest, boya, floresan ve benzeri malzemelerden söz edilmiştir. Bu aşamada belediye mal sahibi, müteahhit veya yıkım firmasından yıkılacak binaya dair "Asbest Varlığı Tespit ve Envanter Raporu" getirmesini ister. Rapora göre binada asbestli malzemeye rastlanmışsa malzemenin sökülmesi istenir. Eğer yoksa belediye tarafından yıkım ruhsatı verilir.

İzmir'de yıkılacak bina sayısının fazla olması nedeniyle bina yıkım sürecini hızlandırmak için yapılan uygulamaların asbest maruziyetini artırdığını görüyoruz. Bina yıkım sürecinde karşılaşılan sorunlara ve uygulamalara değinelim:

1- Binalarda asbest tespiti seçici yıkım dediğimiz, geri dönüştürülebilir malzemelerin binadan çıkarılmasından sonra yapılmaktadır. Oysa pencerelerin asbestli çimento ile sıvandığını, bazı duvar kaplamalarında, termal izolasyon, kalorifer, elektrik yalıtımı, çatı kaplamaları gibi yerlerde asbest olabileceğini düşünürsek, geri dönüştürülebilir malzemeler sökülürken asbesti ortaya çıkarmakta ve asbestli malzeme bulunduğu bilinmeden söküldüklerinden asbest ortama yayılmaktadır. Bu arada başka tehlikeler de, örneğin yüksekten düşme, oluşmaktadır (Fotoğraf 2).

2- Binalarda asbest tespiti konusunda hatalar yapıl-

Fotoğraf 5.

Fotoğraf 6.

Fotoğraf 7.

maktadır. Binada asbest içerebilecek malzemelerden yetkin kişi tarafından birbirinden farklı ve binanın büyüklüğüne göre yeterli sayıda katı-bulk numune alınmalıdır. Binlerce metrekarelik alandan sekiz-on numune alındığını ve numunelerin asbest barındırmayacak malzemelerden seçildiğini görüyoruz. Numune almaya giren uzman, yıkıntılar içinde asbestli malzeme aramak yerine gelişigüzel numune alarak yapıyı terk etmektedir. Korkulukları sökülmüş ve tehlike arz eden bir yapıda uzmanın sağlıklı çalışması da olası değildir. Asbest tespiti için temiz çalışma ortamı gereklidir (Fotoğraf 3 ve 4).

Alınan numuneler, İSGÜM İşçi Sağlığı ve Güvenliği Merkezi Müdürlüğü'nce asbest analizi yapmak için yetkilendirilmiş akredite laboratuvar tarafından dünyaca kabul edilmiş yöntemlerle analiz edilir ve malzeme içinde asbest olup olmadığı raporlanır. Asbestli malzemedeki asbestin cinsi ve miktarı binanın asbest envanterine kaydedilir. Binada asbestli malzeme olması durumunda bina tamamen kapatılarak dışarıya asbest yayılması önlenir, tozumaya karşı çalışanlar ve çevredekiler korunarak "Asbestle Çalışmalarda Sağlık ve Güvenlik Önlemleri Hakkında Yönetmelik" ve "Binaların Yıkılması Hakkında Yönetmelik" uyarınca yıkım öncesi asbestli malzemenin sökümü yapılır. Asbestli malzeme söküm işi oldukça zahmetli, maliyetli ve zaman alan bir iştir. Bu nedenle özellikle yıkım müteahhidi ve mal sahibi binada asbest olsa bile olmadığına dair rapor alarak, yıkım ruhsatı almak için bu raporu belediyeye sunmaktadır. Genellikle de müteahhit tarafından kanserojen olduğu bilinen çatı kaplamaları kırılıp özel önlemler alınmadan sökülmekte, sokaklara ve tenha yerlere atılmaktadır (Fotoğraf 5).

3- İzmir'de binaların yıkımları son sürat, önlem alınmadan, kontrolsüz ve denetimsiz biçimde devam etmektedir. Bu yıkımlar, binalarda asbest varlığının doğru tespit edilmemesinden dolayı çoğunlukla asbest içeren malzemelerle birlikte son derece yanlış yöntemlerle yapılmaktadır. Özellikle deprem sonrası, İzmir'de yıkımı yapılan binalarda kullanılan yıkım yöntemleri çevreye ve insana zarar vermektedir. Teknik olarak mühendislik bilimine aykırı ve tehlikeli atık konusunda da kanun ve yönetmeliklere uygun değildir. Halen devam etmekte olan bu yıkımlar hiçbir kamu merci tarafından denetlenmemektedir (Fotoğraf 6 ve 7: Çatısında asbestli eternit olan eski bir binanın yıkımı).

Her yerde yıkım olduğu düşünülürse hem söküm ve yıkım işinde çalışanlar hem de tüm şehirde yaşayanlar maruziyet altındadır.

Bu fotoğaflarda çatısında eternit olan bir binanın, asbest barındırmadığına dair rapor ile belediyeden yıkım ruhsatı alındıktan sonra kontrolsüzce yıkılması görülmektedir. Soluduğumuz havaya milyonlarca asbest lifi karışmaktadır.

4- Yıkım teknikleri nedeniyle ortaya çıkan toz maruziyeti yıkım bittikten sonra yıkım atıkları ve hafriyatın kaldırılması sürecinde de devam etmektedir. Yıkılan binalarda asbestli olduğu bilinen eternit çatı kaplamaları, marley yer kaplamaları ve ziftleri gibi malzemelere rastlanmasına rağmen, asbest olmadığı yönünde rapor alınarak yıkılan binaların hafriyatının kaldırılması sırasında her türlü tehlikeli atık, asbest ve inşaat malzemeleri toz hâlinde havaya karışır. Asbest lifleri mikroskobik boyutta olup, asbestli bir malzemenin kırılmasıyla milyonlarcası açığa çıkar. Asbest lifleri yok olmaz, havada asılı kalarak rüzgârla taşınır ve kolaylıkla solunarak akciğerlere ulaşır. İzmir'de yaşayanlar uzun süre asbeste maruz kalacaktır.

En acil gündemden başlayıp kent politikası ölçeğine kadar yapılması gereken müdahaleler neler?

A.S.A.: En acil ve en etkin önlemleri şöyle sıralayabiliriz;

1- Sorumlulukların anlaşılması, mevzuatın doğru uygulanması: İzmir'de devam eden yıkım çalışmalarında yer alan tüm tarafların sorumluluklarını çok iyi anlaması ve mevzuatı uygulamaktan kaçınmaması gerekmektedir. Burada bulunan taraflardan biri olan müteahhit ve mal sahibi kendilerine maddi yük getirdiği için binanın asbestli olması veya asbestli malzeme içermesi durumunda bunun tespit edilmemesi için çaba sarf etmektedir. Bu durumun karşısında yerel belediyeler vardır. Bazı belediyeler ile yapılan görüşmelerde "İzmir'de asbest çıkmıyor" söylemlerini duyuyoruz. Tabii ki raporlar onu gösteriyor. İzmir'de 2019 yılı itibarıyla yıkımı yapılacak eski binalarda asbest ve tehlikeli atıkların ayrıştırılmasından sonra yıkım ruhsatı verilmesi konusunda tüm sorumluluk yerel belediyelere verilmiştir. Belediyelerimizin bu raporların doğruluğu konusunda kendilerini sorgulamaları gerekmektedir. İstanbul'da eski bir yapıda asbest olup olmadığı araştırmasını bizzat bünyesinde barındırdığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından

yetiştirilmiş Asbest Söküm Uzmanlarınca sağlayan belediye varken, İzmir'de belediyeler asbest analizi yapan tüm laboratuvarların İstanbul'da olmasına rağmen kendilerine birkaç saat içinde sunulan "Yapıda Asbest Yoktur" şeklindeki raporu kabul ederek yıkım ruhsatı vermektedir. Belediyeler artık bu raporun içeriğini sorgulamalıdırlar. Alınan numunelerin doğru yerden alınması, numune fotoğrafları, numune sayısı gibi detayların yönetmeliklere uygunluğunu kontrol etmelidir. Bu farklı uygulamaların ortadan kalkması için Büyükşehir Belediyelerinin ortak bir çalışma ile tüm ilçe belediyelerini sorumluluk altına sokacak ve mevzuatı tam uygulatacak bir sistem kurmaları gerekmektedir. Tabii ki Çevre ve Şehircilik İl Müdürlükleri de bu konuyu acil gündemlerine almalıdır.

2- Yıkım işinde alınan önlemleri artırma: İzmir'de deprem sonrası yıkımların en yoğun olduğu bölge Bayraklı'dır. Bu bölgede her sokakta beş-altı binanın yıkılmakta olduğunu görüyoruz. Diğer ilçelerde yıkılan binalara ise hasarlı binaların yanı sıra kentsel dönüşüme sokulmak üzere yıkılan binalar da eklenmiştir. Her yerde yıkım olduğu düşünülürse hem söküm ve yıkım işinde çalışanlar hem de tüm şehirde yaşayanlar maruziyet altındadır.

Diğer yandan, hem yıkımı yapanların hem de yıkım çevresinde yaşayanların asbest ve toz maruziyetini azaltmak için yıkımı yapacak firma ile birlikte yıkım ruhsatı veren belediye beraber bazı önlemler almak zorundadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Yıkımı yapılacak binanın cadde, sokak üzerinde olması durumunda geçiş sınırlandırılmalıdır. Bina yakınında okul, hastane gibi yerleşkelerin olması durumunda uyarılar yapılmalıdır. Tozumanın önlenmesi için binanın alt kısmından değil, yüksekliğine göre yukarıdan aşağıya doğru şekilde sulama yapılması sağlanmalıdır.

Binaya bitişik veya çok yakın başka binalar varsa binalar arasına toz tutan perde gerilmeli, yakın binalarda yaşayanlara yıkım süresince maruz kalacakları toz, asbest gibi tehlikeler hakkında bilgi verilmelidir.

3- Denetim: Mevzuatımıza göre, bir binada asbest ve asbestli malzeme tespitinin yapılması ve asbestli malzemeye rastlanması durumunda bu malzemenin binadan uygun yöntem ile ayrılması gerekmektedir. Asbest söküm işinin yıkım maliyetlerini artırması nedeniyle halen İzmir'de yıkılan binalarda asbest varlığı kabul edilmemekte ve asbestli malzemelerin tespitinin yapılması yerine "Binada asbest yoktur" şeklindeki raporlar ile belediyelerden yıkım ruhsatı alınmaktadır. Sonuç olarak binalar usulüne uygun olarak yıkılmamakta ve asbestli atıklar diğer inşaat atıkları ile birlikte atık alanlarına götürülmektedir. Atık alanlarında da tekrar kullanılmak üzere işlenmektedir. Yıkımı yapılacak binalarda yıkım sürecinin her kademesi denetlenmelidir.

4- Toplumsal bilinçlenme: Afet sonrası kentin yenilenmesi sürecinde bina yıkımlarında çalışanların ve yıkılan binalar nedeniyle şehirlerde yaşayanların asbeste maruz kaldığı gerçeğinden yola çıkarsak, toplum olarak asbestin ne olduğu, asbestin sağlığa ve çevreye olan etkileri konusunda bilgilenmeye ve asbest maruziyetinden korunma konusunda da bilinçlenmeye ihtiyaç duymaktayız.

İzmirliler artık asbest konusunda bilinçlenmeye başladı, İzmir'de Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü ve İzmir Büyükşehir Belediyesi'nden acil önlem almasını bekliyoruz. Asbest artık "sihirli mineral" (*magic dust*) değil "katil toz"dur (*killer dust*). Bu konu dikkate alınmazsa ikincil afet kapımızdadır.

Dosya: Deprem ve Kırılgan Gruplar

Depremler çoğunlukla sayısal göstergelerin odağında, yıkıcı etkisinin kümülatif sonuçları üzerinden gündemde yer buluyor. Bir şehir veya bölge gibi geniş alanları tahrip/tehdit eden depremin etkilerinin toplumdaki her birey için aynı olduğu/olacağı varsayılıyor, acil önlemler ve deprem sonrası müdahaleler de bu varsayım üzerinden şekilleniyor. Halbuki toplumsal adaletsizlik birçok veçhesiyle deprem koşullarında da ortaya çıkıyor. Bu dosyada kırılgan grupların deprem koşullarında maruz kaldıkları toplumsal ve mekânsal adaletsizlikleri mercek altına alıyoruz. Derin Yoksulluk Ağı'ndan Selen Yüksel, 65+ Yaşlı Hakları Derneği'nden Ferhat Boratav ve Rümeyza Kazancıoğlu, Engeli Kadın Derneği'nden Bahar Yavuz, Van Kadın Derneği'nden Zozan Özgökçe, Şehir Dedektifi'nden Gizem Kıygı ve Göç Araştırmaları Derneği'nden Esra Demirkol Colosio'ya kendi çalışma alanlarından cevaplamaları üzere şu dört soruyu yönelttik:[1]

1- Türkiye'de depreme hazırlık planlarında/politikalarında/stratejilerinde mültecilerin, göçmenlerin/kadınların/yaşlıların/engellilerin/çocukların/yoksulların görünürlüğünü nasıl değerlendirirsiniz?
2- Önceki deprem deneyimlerine bakarak bu grupların depremden nasıl etkilendiği/etkileneceği üzerine neler söylersiniz?
3- Bu etkiler nasıl azaltılabilir?
4- Sizce depreme hazırlık politikasının adaletli olmasını sağlayan belli başlı özellikler neler olmalıdır?

Bu soruların cevapları ışığında depremin etkilerinin her grup için nasıl farklılaştığını, strateji ve eylem planlarının yeterli olup olmadığını öğreniyoruz.

1- Dosyaya katkıda bulunan yazarlarımızın bazısı soruları röportaj düzeninde yanıtlarken bazısı düzyazı olarak yanıtlamayı tercih etti.

Depremde Kadın Olmak

Zozan Özgökçe,
Van Kadın Derneği

1- Deprem hazırlık planlarında bile –ki ciddi hazırlıklar olduğunu görmüyoruz– kadınlar, çocuklar, yaşlılar, hastalar, LGBTİ'ler, engelliler için hiçbir strateji olmadığı gibi bu grupların görünürlükleri de yoktur. Biz kadın örgütleri olarak kadın odaklı deprem hazırlık stratejilerini savunuyoruz. Kadınlar tektip değildir tabii ki; medeni durumları, çocuk sayıları, yaşları, cinsel yönelimleri, zihinsel/fiziksel hastalık durumları hatta çocuklarının hastalık durumları bile kadınların deprem döneminde farklı hizmetler almasını gerektirmektedir. Van Depremi'nde biz bunu çok yakından gördük. Neredeyse bu ülkenin her kenti, her ilçesi, her köyü ezici bir çoğunlukla erkekler tarafından yönetiliyor. Kadınların ve çocuklarının ihtiyaçları, yaşadıkları evlerin durumu, yaşları, medeni durumları, sağlık durumlarıyla ilgili sistemde herhangi bir veri bulunmuyor. Deprem ânında toplanma alanları bile belli değil. 2011 Van Depremi kış aylarını çok sert geçirdiğimiz bir yıl oldu. Ekim ve Kasım'da meydana gelen her iki depremde ailelere örneğin çadır dağıtımı adaletsiz ve düzensiz bir şekilde yapıldı. Hatta ilk başta dağıtılmadı. Havaalanına gelen çadırları halkın alması istendi. Çadır almaya kadınlar çok zor koşullarda gitti. Toplu taşıma aksadı. O soğukta kilometrelerce yürüyerek taşıyamayacakları çadırlar için eziyet çeken kadınlar oldu.

Deprem zamanları, sosyoekonomik durumun hem çok belirleyici olduğu hem de herkesin eşitlendiği bir dönem olabiliyor. Market raflarının boş olduğu, üzerinde bir kap yemek yapacak ocağın olmadığı bir dönemde paranın geçersiz olduğunu Van Depremi'nde gördük. Diğer yandan depremin etkileri insanların sınıfsal farklılıklarına göre de değişiklik gösterdi. Ekonomik durumu biraz iyi olan, bir dönem çalışmasa bile yaşamını sürdürmeye yetecek ekonomik gücü olanlar, ailesinde yaşlısı, hastası olmayan ve başka illerde akrabaları olan insanlar bu kenti özel araçları veya uçaklarla terk ettiler. Geriye yalnız kadınlar, çokçocuklu aileler, başka kentlerdeki akrabaları da yoksul olanlar, engellisi bulunan aileler kaldı. İş yok güç yok. Derme çatma çadırlarda yaşamlarını sürmeyi kaderleri bildiler. Kalanlar ikiye ayrıldı hemen hizmet sunucular tarafından: devlete yakın olanlar ve olmayanlar. Devlet ve belediye, iktidar savaşına deprem sonrasında da devam etmek üzere, birbirlerine bilenmişlerdi zaten. Artık herkesin kendi mağduru vardı. Deprem sonrası yaşanan yarılma, kimin tarafında olduğumuz ile ilgiliydi. Tüm otoriteler bununla ilgilendi öncelikle. Deprem sonrası mevcut yardımların dağıtımındaki adaletsizlik bu zeminde değerlendirildi. Depremin hemen ertesinde Belediyeler, Kaymakamlıklar ve Valilik arasındaki koordinasyonsuzluk, aynı şekilde her birinin sivil toplum örgütleri ile koordinasyonsuzluğuna neden oldu. Karar vericiler ve uygulayıcılar erkekler olduğu için stratejik planların uygulanabilirliği olmadığı gibi kadınlar tüm uygulamalarda görünür değiller.

23 Ekim ve 9 Kasım depremlerinde yaşadıklarımız bizim üzerimizde ciddi bir güvensizlik yarattı. Cinsiyetçi ve milliyetçi politikaların tüm uygulamaları üzerimize boşaltıldı.

2- Eşitliğin, adaletin olmadığı bir düzende doğal afetin olması insanlarda aile ile kenetlenme ihtiyacını doğuruyor. Sığınma evinde kalan kadınlardan çocuklarından ayrı olanlar, ailelerinden ayrı olanlar çok zor durumda kaldılar. Kurulan çadırkentlerde yaşlılara, çocuklara yönelik bir düzenleme yapılmadı. Banyo, tuvalet gibi ihtiyaçların görüleceği yerlere yakın çadırlara yaşlılar, yatalak hastalar yerleştirilmedi. Yaşlıların ve yatalak hastaların bakımları kadınların üzerinde bir yük olduğu ve banyoya, tuvalete sırtta taşınmak zorunda kaldıkları için şartlar daha da zorlaştı. Deprem zamanları dışında da desteğe ihtiyacı olan bireylerin ihtiyaçları çadır hayatındaki yoksunluklarla beraber daha da fazlalaşıyor ve hayat daha da zorlaşıyor.

3- Van Kadın Derneği (VAKAD) özellikle deprem sonrası yaptığı çalışmalarla önemli bir duruş sergiledi. Depremden en çok zarar gören 24 köyü gezdi, her köyde beş gün kaldı. Oradaki sorunları raporlaştırdı. Resmi kurumlara buradaki sorunları iletti. Deprem zamanı tüm Van halkının yaşadığı hak ihlallerini gündeme taşıdı. Ayrıca birçok kadın örgütü ile ortak bir ağ kurdu. Kadınlardan kadınlara akan bir dayanışma ağı oluşturdu. İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyükşehirlerdeki kadın örgütleri kadın ve çocukların ihtiyacı olabilecek iç çamaşır, hijyenik ped, çocuk bezi, mama gibi özel ürünleri karşılamaya yönelik kampanyalar organize etti. VAKAD'ın gönüllü çalışmalarına katılmak üzere Van'a nerdeyse her ilden ve dünyanın çeşitli yerlerinden gönüllüler geldi. Çok güzel, organize bir iş çıkardık. Marmara Depremi'nde çalışmış arkadaşlardan deneyim transferi de çok önemliydi. Yardımların adil dağıtımı gerçekleşti ve aileye, kişiye göre dayanışma zemini oluşturuldu.

23 Ekim ve 9 Kasım depremlerinin öncesinde TÜİK 2011 verilerine göre 1.035.418 nüfuslu ilimizin 509.630'unu kadın nüfusu oluşturmaktaydı. Depremde ölümler hakkında net bir bilgi olmadığı gibi, deprem sonrası başka illere göç ile ilgili bir bilgi paylaşımı da olmadı. Deprem öncesi net

olan nüfus bilgisinin değişimi konusunda bir çalışma yapılmamıştır. Halbuki deprem yaşamımızda bir yarılma yarattı; hayatımız depremden önce, depremden sonra olarak ikiye ayrıldı. Fay hatları sadece doğal afet olarak hayatımıza girmedi, yaşamımızı değiştirdi. Yaşam alışkanlıklarımızdan tutun duygu bütünlüğümüze kadar pek çok şeyi zedeledi. Doğa karşısında hepimiz çaresiz kaldık. Bir de doğal afet sonrası elinde kaynakları bulunduran yerel otoriteler bizlerin içindeki güven duygusunu zedeledi. Bizler, yıllardır bölgede yaşayan insanlar ölüme ve çaresizliğe nasıl terk edildiğimizi çok yakından gördük. Yardım kamyonları, tırları şehre sokulmadı. Deprem akşamı hiçbir yerde ekmek bulunmazken Yüksekova'dan kamyonlar dolusu ekmek gönderildi ancak kamyonlar şehre sokulmadı. Sonraki günlerde de bu durum devam etti. Çadırlar ulaşmadı, ulaşan çadırlar adaletsiz dağıtıldı. Tekrar bir doğal afet sözkonusu olursa Van halkı derin bir hezeyana kapılacaktır. Çünkü 23 Ekim ve 9 Kasım depremlerinde yaşadıklarımız bizim üzerimizde ciddi bir güvensizlik yarattı. Cinsiyetçi ve milliyetçi politikaların tüm uygulamaları üzerimize boşaltıldı. Bu konuda VAKAD olarak "Afetlerde Devletin Milliyetçi Politikalarının Yıkıcılığı ve Kadınlar; Van Depremi Örneği" adlı bir rapor hazırladık. Televizyonlarda büyük büyük kampanyalar yapıldı ancak Van'a yapılan yardımlar hakkında Valilik ve AFAD tek bir açıklama bile yapmadı. Bilgi Edinme Kanunu kapsamında sorduğumuz sorulara verilen yanıt ise çok sığ ve dar kapsamlıydı. Yapılan yardımların adil bir şekilde dağıtıldığı iddia ediliyordu. Ancak ne kadar, nasıl yardımlar yapılmış gibi bilgiler kamuoyundan saklandı.

Valilik ve AFAD'a bağlı depolarda çıkan yangın da biz Vanlıların içinde yangın etkisi yaratmıştır. "Herkes başının çaresine baksın, yardım isteyenler bize ulaşsın" mantığı ile hareket edilen ve bir planın, projenin olmadığı bir süreçten geçtik. Belediyeler ve kamu kurumlarının yardım listelerine girmek isteyenlerin oluşturduğu uzun kuyruklar, bir kap yemek için sabahın erken saatlerinde ellerinde tencerelerle bekleyen insanlar bile deprem sürecinin ne kadar korkunç, insanı öncelemeyen bir sistem olduğunu açıkça göstermekteydi. İnsanlar, kendilerine gönderilen eşyalara ulaşmak için birbirini ezmek durumunda kaldı. Erkekler o sıraların en önündeydi. Kadınlar ve çocuklar ezilenler arasındaydı. Biz bu duruma ne ortak ne de şahit olmak istediğimizden hiçbir destek paketini bu şekilde ulaştırmadık. Her başvurucu için depomuzda özel paketler hazırladık ve onları ellerimizle teslim ettik. Kadınlar arabayı kullananın, paketi taşıyanın, telefonu açanın kadın olduğunu görünce hem şaşırıyor hem de seviniyordu. "Kadın başına sen ne yapabilirsin ki..." cümlesiyle büyüyen bizler için o günler birer kanıt laboratuvarıydı. Neler yapabildiğimizi gördüğümüz her an biraz daha güçlendik. Her mahalleden çalışmalarımıza gönüllü olan genç kadınlar çıktı. Türkiye'den ve dünyadan yüzlerce gönüllü Van'daki bu feminist afet çalışmasına katıldı. Neredeyse tüm şehirlerden Van'a dayanışma köprüleri kurulmuştu. Kadın dayanışmasının ne demek olduğunu çok yakından gördük. Deprem süresince "yardım"ların adil olarak dağıtılmaması, dağıtımdaki koordinasyonsuzluk ve ayrımcılık bize "Kimseden bir şey istemiyoruz, kadın dayanışması var" dedirtti. Dernek olarak biz de Türkiye'deki kadın örgütleri olarak kendi bağımsız çalışma alanımızı kendimiz oluşturduk. Kadınlardan kadınlara akan bir ağ oluşturduk. Her koliyi kaldırdığımızda, çalan her telefonu açtığımızda, her çadırı kurduğumuzda, arabamız bozulduğu zaman her itişimizde, kar altında her üşüdüğümüzde "Yaşasın Kadın Dayanışması, Yaşasın Feminist Mücadele" dedik.

4- Öncelikle bu kentte yaşayan herkes hakkında bir veri bankasının oluşturulması gerekmektedir. Öncelikli gruplar belirlenmeli ve afet ânında onların hayati ihtiyaçları karşılanabilmeli. Cinsiyete dayalı bir afet koordinasyonu yapılmalı. Kamusal hizmetler insan odaklı olmalı. Buna odaklanan her hizmet değerli ve etkili olacaktır.

Afetler ve Yaşlılar

Ferhat Boratav ve Rümeyza Kazancıoğlu,
65+ Yaşlı Hakları Derneği

1- Elimizde üç resmi belge var: Birincisi, AFAD tarafından Şubat 2015'te yayınlanan Afet ve Acil Durumlara İlişkin Temel Mevzuat. Konuyla ilgili her türlü yasal düzenlemeyi içeren bu kitapçıkta, "yaşlı" ifadesini arıyoruz. Araya araya, 18.06.2013 tarihli İşyerlerinde Acil Durumlar Hakkında Yönetmelik'in 10. maddesini buluyoruz. "Acil durum müdahale ve tahliye yöntemleri" başlığı altında, 4. bentte "İşyerlerinde yaşlı, engelli, gebe veya kreş var ise çocuklara tahliye esnasında refakat edilmesi için tedbirler alınır." diyor.

Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2023'te ise "C.2.3.1. Riskli birey grupları ile afet riski belirleme çabalarını birleştirecek ulusal düzeyde bir toplantı yapılarak gerekli düzenlemeler gerçekleştirilecektir." denmektedir.

Afet ve acil durumlarda görev alacak bakanlık, kurum ve kuruluşlar ile yapılan değerlendirmeler sonucunda AFAD tarafından hazırlanmış olan Türkiye Afet Müdahale Planı'nda yaşlı terimi geçmemektedir. Afetzedeler ve afetten etkilenenler tek kategoride değerlendirilmiştir. Varsayımlar başlığı altında ise "Olay bölgesinde incinebilir gruplar ve yabancı uyruklu kişilerin olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır." denmektedir. Ancak incinebilir grupların kim olduğu tanımlanmamıştır.

Özetle, afet durumlarıyla ilgili planlarda, strateji belgelerinde henüz "yaşlının adı yok" dersek, hata yapmış olmayız.

2-Afetler toplumun tamamını etkilese de bu etkiler toplumun farklı kesimlerine orantısız bir biçimde yansıyor. Yaşlı bireyler diğerlerine göre afetlerin etkilerine daha fazla maruz kalabiliyor. Birleşmiş Milletler'in İnsani Gelişme Raporu'nda da çocuklar ve engellilerin yanı sıra afetlerden en çok etkilenen ve en kırılgan grubun yaşlılar olduğu ifade ediliyor. Bu nedenle,

afetlerle mücadele hazırlıklarında yaşlıların daha farklı bir kategoride yer alması büyük önem taşıyor.

Afetlerde yaşlıların ne kadar kırılgan olduğunu birkaç örnekle anlatayım: 1995'teki büyük Kobe Depremi'nde ölenlerin yarısından fazlası 60 yaş üstü insanlardı. Aynı durum Guatemala ve Ermenistan depremlerinde de sözkonusu; yaşlılarda daha yüksek ölüm oranları gözlendi.

2011 yılında Japonya'da yaşanan deprem ve tsunamide ölenlerin yaklaşık yüzde 65'i 60 yaş üzeri insanlardı. Uzmanlara göre, bu olayda ölenlerin önemli bir kısmının yaşlılardan oluşmasının nedeni, yaşlıların hareket ve savunma kabiliyetlerinin zayıf olması. Afetlerde, yeterli hazırlığı olmayan, kurtarılma ve tahliye nedeniyle ilaca ulaşamadığı için tedavi dozunu alamayan kronik hastalığa sahip yaşlı bireylerin hastalıkları ağırlaşıyor; hastalığın kontrolü için hastaneye yatış gerektiğinden kısa ve uzun dönemde hem sağlık hem sosyoekonomik sonuçları daha kötü hâle geliyor. Japonya Depremi'nde, ilaca ulaşamayan astım hastası bireylerin semptomlarının ağırlaştığı, yaşanan stresle birlikte diyabet hastalarının kan şekeri regülasyonunun bozulduğu, kan basıncının kontrolden çıkmasına bağlı kalp sorunlarının arttığı da tespit edilmiş.

Amerika'da Katrina Kasırgası'nda ölenlerin yaklaşık yarısı 75 yaş üstü kişiler. Gene ABD'de 2012'de yapılan bir araştırma, 50 yaş üstü her altı yetişkinden birinin acil bir durumda evini boşaltmak için yardıma ihtiyacı olacağını ve neredeyse her 10 kişiden birinin de evdeki yakınlarının ötesinde yardıma ihtiyacı olacağını gösterdi.

Riskin bu kadar büyük olmasına karşın, doğal bir felaket durumu için hazırlık planlayan yaşlıların oranı, 2014 yılında yapılan bir araştırmaya göre, dörtte birden de az.

Yaşlıların afetlere karşı kırılganlığı afet sonrasında da devam ediyor. Kobe Depremi sonrasında barınaklarda/kamplarda kalan yaşlılardan yüzde 83'ü sosyal izolasyon nedeniyle hayatını kaybediyor. Afet sonrasında ruhsal esenliğin sağlanması ve iyileşme sürecinde eş, arkadaş ve aile üyeleri diğer yaş gruplarına oranla yaşlılar için daha önemli oluyor. Buna karşılık, afet sonrasında yaşlılar için sosyal ağlar daha da azalıyor. Bu durum da rehabilitasyonu olumsuz etkiliyor.

Yaşlıların ekonomik kırılganlıkları afet sonrası finansal yardımlara muhtaç olma riskini artırıyor. Örneğin, 1979 Teksas Kasırgası sonrasında afet öncesindeki yaşam standartlarının altında yaşadığını ifade eden yaşlı oranı yüzde 32 iken, yaşlı olmayan kesimde bu oranın yüzde 12,5 olduğunu, bir yıl sonra yapılan araştırmada da ekonomik durumlarının iyileştiğini söyleyen yaşlıların oranı yüzde 34 iken, yaşlı olmayan afetzedelerde bu oranın yüzde 50'lere vardığını görüyoruz.

Ülkemizde yaşanan Marmara ve Van depremlerinde de farklı illerdeki kuruluşlara gönderilmek durumunda kalan yaşlıların gündelik yaşam rutinleri bozulmuş, zaten kırılgan olan psikolojik ve sosyal yaşamları derinden etkilenerek adaptasyon güçlükleri yaşamışlardı. Bu durum ciddi travmalara yol açmıştı.

3-Önceden tüm afetlere yönelik planlar yapılması, hem kişi tarafında hem de kurumlar tarafında olumsuz etkileri azaltmakta belirgin şekilde yardımcı olacaktır. Deprem hazırlıklıkları yaşlı bireyler için de herkes için olduğu gibi evde başlamalıdır. Evde hazırlık, duvara monte edilmiş de olsa ağır eşyaları yataklardan ve kanepelerden uzaklaştırmayı, kitaplık gibi uzun armatürleri duvara sabitlemeyi ve genel olarak cihazların ve değerli eşyaların büyük bir sarsıntıya dayanabileceğinden emin olmayı içerir. Bununla ilgili pratik öneriler var, bunları bulmak da mümkün.

Bir deprem başladığını hissettiğinizde evde nereye gideceğinizi biliyor musunuz? Arabanızdaysanız ne yapmalısınız?

Her bir bölgede yaşlı nüfus oranı yeniden gözden geçirilerek afet hazırlıklarında mali açıdan da bu grubun ilave ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır.

Çöken bir yapının içinde sıkışıp kalırsanız ne yapmalısınız? Bu soruların cevaplarını her yaş grubuna öğretmeye çalışmamıza rağmen yaşlılarda bulunabilecek hareket kısıtlığı nedeni ile yaşlıların ânında önlem alması mümkün olmayabilir. Dolayısıyla kendilerine değişik senaryolarla deprem anında yapılabilecekleri onlara ulaşabilecek mecralardan anlatmamız gerekecektir. Örneğin sadece dijital mecradan yapılan bir bilinçlendirme kampanyasının yaşlılara ulaşma şansı çok daha düşüktür, bunu öngörmemiz gerekir.

Afet öncesi hazırlıklar yapılırken, standart önerilere ek olarak, yaşlılara özel bir afet çantası oluşturulmalıdır. Özellikle bir haftalık ilaç ve mutlaka ilaç listesi bunun içinde olmalıdır. Ayrıca temel tıbbi ekipman için malzemelere sahip olmak gerekecektir. Mesela işitme cihazları için piller, yedek gözlük, yedek protezler, gerekiyorsa kan şekeri ve kan basıncını takip etmek için aletler, yedek oksijen tankları hazırda bulundurmak gerekebilir. Tabii bunları bulundurmak ekstra bir masraf; dolayısıyla aile bütçelerinde ya da sosyal güvence uygulamalarında bunları hesaba katmak gerekiyor.

4- Birleşmiş Milletler 2002'de Madrid'de İkinci Dünya Yaşlanma Meclisi'ni düzenledi ve burada 2002 Yaşlanma Uluslararası Eylem Planı kabul edildi. Bu Eylem Planı, pek çok konuda olduğu gibi, doğal afetler ve acil durumlar için de bize yol gösteriyor ve diyor ki: "Doğal afetlerde ve diğer acil durumlarda yaşlılar, aile bireylerinden ve dostlarından uzak kalmaları, beslenme ve barınak bulma olanaklarının daha az olması nedeniyle zarar görmeye açıktır ve bu durumun öneminin kavranması gerekir." Biz de, buradan yola çıkarak "Afet durumunda yaşlılar kırılgan grup olarak değerlendirilmelidir." diyoruz.

Hatta yaşlıların belirli altgrupları çeşitli nedenlerle diğerlerinden daha savunmasızdır: Bazıları tehlikelerden uzaklaşmak veya gerekli yardımı almak için diğerlerine bağımlıdır, bazıları ise topluluk kaynaklarına kolay erişime sahip değildir. Yine, bazılarının tahliye bildirimlerini duymalarını veya bunlara uymalarını, yerel makamlar tarafından belirtilen güvenlik talimatlarını tam olarak anlamalarını ve uygulamalarını engelleyen durumları vardır.

Fiziksel veya bilişsel engelli yaşlılar, afetlerin neden olduğu kriz ve sosyal örgütlenme dönemlerinde ve bu olayları takip eden haftalar, aylar ve yıllarda savunmasız veya dezavantajlı olan nüfus altgrupları arasında yer almaktadır.

Bu nedenle tüm afet hazırlık planlarında yaşlı bireyler için özelleştirilmiş öneriler ve uygulamalar geliştirilmelidir. Uygulamalar, korunma ve hazırlık önerilerinden başlayarak afet sonrasında erken dönem ve geç dönem rehabilitasyon hizmetlerini de kapsamalıdır. Her bir bölgede yaşlı nüfus oranı yeniden gözden geçirilerek afet hazırlıklarında mali açıdan da bu grubun ilave ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır. Afet müdahale planları hazırlanırken bölge kırılganlıklarını içeren haritalandırmaların yapılması ve buna o nüfusun soysal sermaye seviyesinin de dahil edilmesi problemin üstesinden gelmek adına önemli bir katkı sunabilir.
Özellikle öncelikli olan, olası bir afet durumunda zarar görebilecek olan yaşlı bireylerin, çeşitli kurumlarda dağınık hâlde bulunan bilgilerinin (emekli kayıtları, iletişim bilgileri, medikal kayıtlar, uzaktaki akrabalarının bilgileri vb.) adrese dayalı ve ihtiyaçlarına yönelik kayıt altına alınması ve güncellenmesidir (Tabii veri koruma ve paylaşma ilkelerine uyularak). Böylece risk altındaki kırılgan nüfusun tespit edilmesi mümkün olacaktır.

Özellikle fiziksel ve bilişsel engeli bulunan bazı yaşlıların diğerleriyle kıyaslandığında afet sürecinde bağımlılık düzeyi daha yüksek, temel hizmetlere erişimleri daha zor, afetlerle ilgili bilgilendirme süreci kanalları daha tıkalıdır. Bu nedenlerle bu kesim, afetlerin ortaya çıkardığı sosyal düzensizliklerin olumsuz etkilerine daha fazla maruz kalıyor. Önemli bir sağlık sorunu olan, engelli ve bağımlılık düzeyi yüksek yaşlılar yüksek risk grubunda yer alıyor. Huzurevleri, Huzurevi ve Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri, Özel Huzurevleri ile Yaşlı Bakım Merkezleri, Yaşlı Hizmet Merkezleri Gündüzlü Dayanışma Hizmetleri ve Yaşlı Yaşam Evlerinde bulunan kişiler için de afet planlamalarının standart planlamalardan farklı yapılması gerekecektir.

Afetlerle daha iyi baş edebilmek, daha az zarar görmek için kişilerin ve sosyal grupların sosyal bağları, güç ilişkileri, bilgi ve yetenekleri, toplumsal cinsiyet rolleri, sağlık ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri, nerede, hangi koşullarda barındıkları, yaşadıkları çok önemli faktörler. Bu faktörler açısından bakıldığında kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler genel olarak daha zayıf konumdalar. Demek ki, toplumun önemli çoğunluğunu oluşturan kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler özelinde her bir grubun ayrı ayrı dikkate alınacağı çalışmaların yapılması ve bu çalışmaların sonuçlarının da afet yönetimi sistemine dahil edilmesi gerekiyor.

Çocuk Odaklı Afet Planlaması Nedir ve Neden Gereklidir?

Gizem Kıygı, *Şehir Dedektifi*

İzmir Depremi sonrasında afet toplanma alanı.
Fotoğraf: Mert Çakır

Türkiye coğrafi olarak farklı afet risklerini barındıran bir ülke. Var olan risklere iklim ve biyoçeşitlilik krizinin getirileri eklenince çoğunlukla yönetilemeyen bir tablo ortaya çıkıyor. Covid-19 pandemisinin üzerine gelen 30 Ekim 2020 İzmir Depremi, 2021 yazında ülkenin güneyinde çıkan yangınlar, Karadeniz'deki sel felaketleri yönetilemeyen tablonun en güncel örnekleri olarak sıralanabilir. Bu örnekler aynı zamanda yapıyı (yani inşaat faaliyetini) temel alan fiziksel sağlamlık üzerine kurulu afet yönetim anlayışının artık çalışmadığının göstergeleri.

Şüphesiz yapı temelli fiziksel sağlamlık kelimenin tam anlamıyla hayati bir öneme sahip. Ancak çoğunlukla insan ve doğa yerine yapıyı odağına alan, afeti tektipleştirip kentsel dönüşüme yaslanan bu önlem mekanizmasının yok saydıkları, meselenin çok büyük bir bölümünü oluşturuyor. Kentsel kamusal alanların güvenliği, ulaşımın işlemesi ve ihtiyaçları ulaştırmaya devam etmesi, toplanma alanlarının niteliği, yaşlıların, engellilerin, göçmenlerin, çocukların ihtiyaçları ve genel olarak ruh sağlığını da içine alan kapsayıcı iyilik hâli meselenin yok sayılan bölümünde kalıyor.

Çocuk hakları alanında çalışan birçok küresel kurum yayımladığı raporlarda, çocukların afet durumlarından yetişkinlerden daha fazla etkilendiğini belirtiyor.[1]

Buna karşılık afet durumlarında çocukların ihtiyaçlarının kapsamlı bir şekilde gözetilmesine ışık tutacak resmi veriden bile büyük ölçüde yoksunuz. Sivil toplum örgütlerinin hazırladığı izleme raporları ise çocukların afet durumlarında sağlık ve eğitim haklarına erişemediklerini, her türlü ihmal ve istismardan korunabilecekleri mekanizmalardan mahrum kaldıklarını, gelişimleri gözetilmeden kurgulanan toplanma ve geçici barınma alanlarında zarar görebildiklerini (soba kaynaklı yanmalar ve elektrik çarpması gibi), fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalabildiklerini ortaya koyuyor.[2]

Çocuk odaklı afet planlaması, farklı çocukların ihtiyaçlarını gözeten, bu ihtiyaçları tespit edebilen, gerekli destekleri sağlayabilecek birimleri kurabilen bir mekanizmalar bütünüdür. Bu mekanizmalar bütünü; afet öncesinde çocuğun yetişkin refakati olmadan afetle karşılaşma durumunda çocuğa erişilebilmesini, bilgilendirici materyallerin çocukların anadiline göre hazırlanmasını, afet sırasında kullanılacak yapı birimlerinin çocuklar gözetilerek tasarlanmasını, afetten etkilenen çocukların ihtiyaçlarının tespiti ve verinin oluşturulması için ayrıca çalışmalar yapılmasını, toplanma ve geçici barınma alanlarının çocukların gelişimsel özellikleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak tasarlanmasını, eğitim, sağlık ve oyun hakkının tesis edilmesini, ruhsal sağlığı gözeten desteklerin sağlanmasını, her türlü ayrımcılığın önlenmesini ve çok daha fazlasını kapsıyor. Türkiye'de afet durumlarında basının ve sosyal medyanın oluşturduğu mağdur çocuk temsilinin aksine, böyle zamanlarda çocukların hak özneleri olduğunu aklımızdan çıkarmamamız gerekiyor. Bu temsilin eleştirisine bu yazı kapsamında girmeyeceğim, ancak mekanizmalar bütünü vurgusu tam da bu nedenle çok gerekli. Benzer bir şekilde, çocuğun oyun hakkını çocuğa tanınan tek hak olarak indirgememek ve afet durumlarında ortaya çıkan güvenlik zafiyetini hak temelli çocuk koruma mekanizmalarıyla güçlendirmek için de bu hatırlatma kanımca önemli.

Afet geçiren yerleşimlerde yapılan bilimsel çalışmalar, gündelik hayatta okul, park, sağlık ocağı gibi mekânsal kaynakları-nı dayanışma ve işbirliği içinde kullanan mahallelerin afetlere karşı sosyal olarak daha dayanıklı olduğunu, özellikle eğitim alanlarının mekânı paylaşan topluluklar için onarıcı rol üstlenebildiğini gösteriyor. Her türlü mekânsal dirençte olduğu gibi işbirliği ve dayanışma, herkesi kapsayacak çocuk odaklı afet planlaması için de anahtar unsur olarak görünüyor.

Çocuk odaklı afet planlaması üzerine daha geniş kapsamlı düşünmek isteyenler Çoçuk Koruma Merkezlerini Destekleme Derneği tarafından yayınlanan Salgın ve Doğal Afetler Sırasında Çocukların Korunması Raporu[3] ile Eğitim Reformu Girişimi tarafından yayınlanan EİR 2021: Eğitim Ortamları Dosyası'nı[4] inceleyebilirler.

1- Küppers, B., Mischo, F., Pazdzierny, T. ve Strube, F. (2018). Most disaster victims are children. *World risk report 2018* (s. 26-35) içinde; UNICEF (2017). UNICEF humanitarian action for children 2017.
2- BUSOS, Çocuk Hakları Merkezi, Derin Yoksulluk Ağı, Rengarenk Umutlar Derneği (2020). *30 Ekim 2020 İzmir-Seferihisar depremi çocuk hakları temelli gözlem raporu-1.* chm.fisa.org.tr/30-ekim-2020-izmir-seferihisar-depremi-cocuk-haklari-temelli-gozlem-raporu-1/
3- ÇOKMED (2021). *Salgın ve doğal afetler sırasında çocukların korunması: Çocuk hakları örgütleri için bir izleme raporu.* cokmed.net/salgin (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
4- ERG (2021). *Eğitim izleme raporu 2021: Eğitim ortamları.* egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2021-egitim-ortamlari/

Depremde Göçmen/Mülteci Olmak

Esra Demirkol Colosio,
Göç Araştırmaları Derneği

1- Türkiye bir afet ülkesi olarak tanımlanmaktadır. Dahası, depremler nedeniyle insan kaybı açısından dünyada üçüncü, etkilenen insan sayısı açısından sekizinci sırada yer almakta, ülkede her yıl en az 5 ile 6 büyüklüğünde bir deprem yaşanmaktadır.[1] Buna rağmen, deprem özelinde ilk yasal düzenleme, 30.000'den fazla insanın hayatını kaybettiği 1939 Erzincan Depremi[2] sonrasında yapılmıştır.[3] Bu yasayı takiben, özellikle 1999 Marmara Depremi sonrasında, deprem öncesi, sırası ve sonrasında yapılacaklara dair birçok yasa ve kanun yürürlüğe girmiştir. Fakat maalesef mevcut mevzuatlar incelendiğinde, depreme yönelik afet planlamalarında, hiçbir şekilde göçmenlere/mültecilere yer verilmediğini görüyoruz.

2- Birçok göçmenin/mültecinin yaşadığı konutlar, kamu altyapılarının düzgün bir şekilde sağlanmadığı ve hizmetlere erişimin (sağlık, eğitim, acil durum, vb.) olmadığı yerlerde bulunmaktadır. Barınma koşullarının iyileştirilmesi ve daha güvenli hâle getirilmesi konusunda ciddi sıkıntıların yaşandığı bu alanların taşıma kapasitesi her geçen gün artan yoksullukla beraber daha da aşınmaktadır. Bu alanlarda artan nüfus için, afet risklerine yönelik çalışmalar açısından tablo çok da parlak değildir: Pek çok resmi olmayan yerleşim yerinin afetler tarafından yıkıcı şekilde etkilenme ihtimali yüksektir. Ayrıca, kırdan kentlere göç edenlerin ve uluslararası göçmenlerin büyük bir kısmı için, kırılganlık hâli, genellikle vatandaşlık haklarından dışlanmaları ve çeşitli hizmetlere erişimlerinin zorluğu nedeniyle daha da kötüleşmektedir.

Örneğin 2011 Van Depremi[4] ve 2020 İzmir Depremi[5] sonrasında göçmenlere/mültecilere halihazırda var olan karşıtlığın daha da arttığını, göçmenlerin/mültecilerin yardımlara ulaşma konusunda ciddi sıkıntılar yaşadıklarını gözlemledik. 2011 Van Depremi'nden sonra yapılan bir çalışma, ilde yaşayan Afgan ve İranlı sığınmacıların gönderilen yardımlardan yeterince faydalanamadığını ortaya koymuştur.[6] Özellikle de aynı dönemde göçmenlere/mültecilere yönelik hoşnutsuzluğun giderek artmaya başlaması, onlara yapılacak her türlü yardımın eleştirilmesini de beraberinde getirmiştir. 2020 İzmir Depremi sonra-

sında da, göçmenler/mülteciler benzer deneyimlere maruz kalmışlardır. İnsan Hakları Derneği'nin deprem sonrasında hazırlamış olduğu rapora göre Suriyeli mülteciler, depremden etkilenen herkes için kurulan çadır kent alanına alınmamaları yönünde ayrımcı bir tepkiyle karşı karşıya kalmışlardır.[7]

Türkiye'de deprem kuşağında yer alan birçok şehirde, herhangi bir afet durumundan bağımsız olarak gittikçe kuvvetlenen göçmen karşıtlığı, bir deprem vakasının yaşanmasının sonrasında durumun çok da farklı olmayacağını düşündürmektedir. Dolayısıyla, gelecekte yaşanabilecek diğer afetlerde de benzer ayrımcı söylemlerin derinleştiği vakalar görülebilir.

3- Öncelikle, bütün göçmenlerin/mültecilerin tek ve aynı çatı altında toplanarak homojen bir grup olarak görülmemesi gerekmektedir. Bununla birlikte göçmenlerin/mültecilerin yaşanabilir konutlara, çeşitli hizmetlere (sağlık, eğitim, vb.) ve formel iş olanaklarına erişimde yaşadıkları sıkıntılar nedeniyle kentsel yoksul grubun önemli bir bölümünü oluşturduklarını söylemek çok da yanlış olmayacaktır.[8] Birçok göçmen/mülteci düşük ücretli, uzun saatli ve güvencesiz işlerde çalışmakta; temel altyapı sistemlerinden yoksun ve çoklu afetlerin getireceği yıkımlara karşı korumasız olan yerleşim alanlarında yaşamaktadır. Göçmenler/mülteciler de dahil olmak üzere, sosyal olarak kırılgan olan tüm grupları kapsayan, çeşitli hanehalkları ve bireylerin farklı ihtiyaçlarını tanıyan girişimlerin ve programların geliştirilmesi gerekmektedir. Sivil toplum ve yerel yönetimler arasındaki işbirliği, göçmenlerin/mültecilerin afetlere karşı dirençliliğinin artırılmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Son olarak, gelecekte yaşanabilecek afetlere karşı, afet sonrası göçmenlere/mültecilere yönelik karşıtlığın daha da artmaması için sosyal alanda çalışmalar yapılması gerekmektedir.

4- Öncelikli olarak adil konut ve toplulukların afetlere karşı direncinin artırılmasına imkân sağlayacak politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Adil konut politikası ile herkesin erişebileceği, dayanıklı altyapıya öncelik veren konutların inşa edilmesi, sadece depremi değil aynı zamanda olası bir deprem durumunda meydana gelebilecek diğer afetleri de göz önünde bulundurmak, bütüncül bir yaklaşım ile afet politikalarının geliştirilmesine yardımcı olacaktır. Toplumun tüm kesimlerinin göz önünde bulundurularak politikaların geliştirilmesi, özellikle toplum tarafından ayrımcılığa maruz kalan göçmen/mülteci gruplarının dirençliliğinin artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması, depremi ve beraberinde getirebileceği diğer afetler karşısında her vatandaşın eşit kaynaklara erişimine olanak sağlayacaktır.

1- AFAD (t.y.). *AFAD ve tarihçesi*. https://www.afad.gov.tr/afad-hakkinda (Erişim tarihi: 29 Eylül 2021).
2- AFAD (t.y.). 27 Aralık 1939 *Erzincan depremi*. deprem.afad.gov.tr/tarihteBuAy?id=65 (Erişim tarihi: 29 Eylül 2021).
3- Kemaloğlu, M. (2015). Türkiye'de afet yönetiminin tarihi ve yasal gelişimi. *Akademik Bakış Dergisi*, 52, 126-147.
4- Ataman, S. (2012, 22 Ekim). *Depremde mülteci olmak* (Gül Kıran ve F. Nazan Eroğlu ile röportaj). multeci.net/2012/10/depremde-muelteci-olmak/ (Erişim tarihi: 29 Eylül 2021).
5- Mülteci Medyası (2020, 5 Kasım). Teyitsiz bir video üzerinden suriyeli mülteciler hedef gösterildi. multecimedyasi.org/2020/11/05/teyitsiz-bir-video-uzerinden-suriyeli-multeciler-hedef-gosterildi/ (Erişim tarihi: 29 Eylül 2021).
6- Deniz, O., Yıldız, M. Z. (2016). 2011 depreminin Van kentindeki sığınmacılar üzerine etkisi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 21(35), 63-74. dergipark.org.tr/tr/download/article-file/224164 (Erişim tarihi: 29 Eylül 2021).
7- İHD (2020, 24 Aralık). 30 Ekim 2020 İzmir Depremi gözlem raporu. https://www.ihd.org.tr/30-ekim-2020-izmir-depremi-gozlem-raporu/ (Erişim tarihi: 29 Eylül 2021).
8- Pınarcıoğlu, M., Işık, O. (2008) Not only helpless but also hopeless: Changing dynamics of urban poverty in Turkey, the case of Sultanbeyli, Istanbul. *European Planning Studies*, 16(10), 1353-1370.

Deprem ve Yoksulluk

Selen Yüksel, *Derin Yoksulluk Ağı*

1- Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı'nda (2012-2023) zarar görebilirlikleri yüksek, "riskli birey" gruplarına özel önlemler alınması gerektiği vurgusu yapılıyor fakat bu riskli gruplar kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler olarak belirtiliyor. "Riskli birey" kavramı "korunmaya muhtaç" algısıyla şekillenirken depremde zarar görebilirlikleri yüksek birçok grup gibi ekonomik yoksulluk ve sosyal dışlanmaya maruz kalan kişiler eylem planı içinde yer bulamıyor. Bunun yanında, deprem öncesi alınacak önlemlere dair deprem sigortasının zorunlu hâle getirilmesi gibi bireysel ve ekonomik imkânlara bağlı deprem hasarını önleme yöntemlerinden bahsediliyor. Depreme dayanıklı yapılaşmanın sağlanması temel stratejilerden biri olarak göze çarpıyor. Bu strateji kapsamında binaların risk tespitlerinin yapılması, deprem riski bulunan binaların "kentsel yenileme" adıyla yeniden inşa edilmesi öneriliyor. "Kentsel yenileme" politikaları, oturdukları bölgede ikamet ve yapılaşma izni olmadan yaşamını sürdüren birçok yoksul kişiyi görmezden geliyor, bu bölgelerdeki yapıların, kişilerin barınma hakkını koruyarak depreme dayanıklı hâle getirilmesine yönelik herhangi bir strateji eylem planında yer bulmuyor.

2- Çok yakında gerçekleşen İzmir Depremi'nde de görüldüğü üzere genellikle depreme dayanıksız, yapılaşma izni olmadan yapılan evler depremden en fazla etkilenen yapılar oluyor. Bu yapıların sakinleri ise daha güvenli yaşam standartlarına erişmeleri önünde engeller bulunan yoksul kişilerden oluşuyor. Deprem gibi doğal afetler kişileri yalnızca evsiz bırakmıyor; aynı zamanda günlük ve güvencesiz işlerde çalışan kişilerin işlerinin sekteye uğramasına sebep oluyor. Afet bölgelerinde devam ettirilemeyen kâğıt toplayıcılığı, hurdacılık, çiçekçilik gibi mesleklere sahip kişiler afet sonrası dönemde günlük işlerini de kaybetme riskiyle karşı karşıya kalıyor. Günlük ve güvencesiz çalışmanın getirdiği "günlük kazanç günlük besin" döngüsünün sekteye uğraması, kişilerin en temel ihtiyaçlarına da erişememelerine sebep oluyor. Afetin ardından kendilerini güvenceye alacak, ihtiyaçlarına erişimlerini bir süre sağlayabilecek, sağlıklı yaşam standartlarına uygun geçici barınma alanlarına ulaşabilecek herhangi bir birikimi olmayan kişiler yaşam alanlarını kaybetmekle birlikte açlık, temiz suya erişememe ve salgın hastalık riskleriyle de karşı karşıya kalıyorlar. Bu süreçte, kişiler deprem desteklerinden faydalanırken ve geçici afet barınma merkezlerinde konaklarken sosyal dışlanma da artıyor.

3- Öncelikle, afet ve acil durumlara yönelik stratejiler oluşturulurken yoksulluğu deneyimleyen kişiler, strateji planları oluşturma aşamasına dahil edilmeli ve planlar bu kişilerin ihtiyaçlarını içermelidir. Afet sonrası süreçte barınma, temel besin, ücretsiz sağlık hizmetleri ve temiz suya erişimi güvence altına alacak stratejiler geliştirilmelidir. Yerinde dönüşüm planları ile kişilerin yaşam alanlarını yok etmeden, yaşam şekillerine uygun, rant odaklı düşünce sisteminden uzak biçimde güvenli ve sağlıklı yapılar inşa edilmelidir.

4- Ülkede yaşayan her bireyin afet süresince ve sonrasında hak ve ihtiyaçlarına erişimini önceleyen, katılımcı süreçlerle oluşturulmuş, sosyal adalet, eşitlik ve insan hakları odaklı, önleyici politikaların ("kentsel yenileme") oluşturabileceği riskleri önlemeye yönelik stratejileri de içeren bir depreme hazırlık politikasına ihtiyaç var.

Depremde Engelli Olmak

Bahar Yavuz,
Engelli Kadın Derneği

Deprem, tektonik hareketliliğin yoğun olduğu tüm bölgelerde önemli bir gündem oluşturur. Türkiye de benzer bir biçimde depremlerin etkisinde kalan bir ülkedir. Üstelik deprem sonrası olumsuz etkiler, öncesi ve sonrasına dair farklı ihtiyaç ve durumları gözeterek doğru planlamalar gerçekleştirilmediğinden acı verici sonuçlara daha çok yol açmaktadır. Bu anlamda normal zamanlarda birçok hizmete ayrımcılık, yok sayılma ve ihtiyaçlarına uygun hizmetin zaten verilmiyor olması gibi sebeplerle erişemeyen kişiler, deprem gibi afet durumlarında afet ânı ve sonrasında daha çok zarar görür. Örneğin 2011 Japonya Depremi'nde fiziksel, ruhsal ve zihinsel engelli birey kayıplarının genel nüfusa oranla 2 kat daha fazla olduğu belirtilmiştir.[1] Oysaki Türkiye'nin de ilk imzacılarından olduğu, kabulü sürecinde engelliler için insan hakları temelli bakış getirerek önemli bir paradigma değişikliği yaratan Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin 11. maddesi "İnsani acil durumlar ve tehlikeli durumlar" üzerinedir ve taraf devletlerin "engelli kişilerin korunması ve güvenliğinin sağlanması amacıyla gerekli bütün önlemleri alacakları" belirtilmiştir.[2]

Öncesi ve Engelliler

Olağanüstü hâllerde görülmemeyi çoğu konuda deneyimleyen önemli gruplardan biri olan engelliler, deprem gibi afetlere ilişkin müdahalelerin süreç planlamalarında yalnızca bir motif olarak yer alırlar. Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planlaması, engellilerin gözetileceği belirtilen, uygulamaya yansımasını takip edemediğimiz önemli bir strateji planıdır.[3] Bununla beraber 2019 yılında yürürlüğe giren güncel Deprem Tehlike Haritası'nın risk haritası olarak değerlendirilebilmesi için nüfus ve yapılara dair zarar ve etkilenmelerin hesaplanması ve güncel bilgilerin bulunması gerektiğine dair bir not, dokümanın yer aldığı sayfaya eklenmiştir[4] ki böyle bir ortamda engelli bireylerin karşı karşıya geleceği riskler ve ihtiyaçlara yönelik etkin adımlar için daha çok beklemek gerekeceği anlaşılmaktadır. Üstelik engelli bireyler üzerine yapılan sınırlı araştırmalar deprem ve afet farkındalığını yükseltmeye yönelik olurken veya bu meseleyi engelli bireyler ve ilgili sivil toplum kuruluşlarına yüklerken, AFAD gibi bizzat devlet kuruluşu veya kamu destekli yerlerin imkânlarını engellilik bağlamında deprem haritalama, analiz ve risk yönetimini planlama ve uygun adımla-

Engellilerin belki de yerinden kıpırdamamasının daha güvenli olacağının düşünüldüğü değerlendirmesini yapmak tuhaf olmayacaktır.

rın hayata geçmesi konusunda kullanmalarına ilişkin yönlendirici bir söylem mevcut değildir.[5] Engelli bireyler ve ailelerine afet farkındalık eğitimi verildiğine dair yapılan birçok haberde de yetkili kurumların kendilerini ilgilendiren sorumluluklara ilişkin açıklamalarına rastlanmaması bu tespiti desteklemektedir. Yani geldiğimiz noktada engellilerin depremden etkilendiğini akademik çalışmalarla, haberlerden ve alanda çalışan kişiler olarak vakalardan bilsek de gerçek etkiler ve risklere ilişkin veri temelli bir kaynağa sahip değiliz. Nitekim engellilerin normal zamanlardaki durumuna ilişkin bir veri sistemine sahip olmadığımız için, engellilerin yaşadığı yerler, sosyoekonomik durum ve deprem alanları ilişkisi vb. güncel etkilere ilişkin çıkarım yapmak da mümkün olmamaktadır.

Deprem sonrasına ilişkin engelli bireylerin kurtarılma anlarının çoğunlukla bir dram olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Toplumda edilgen kişiler olarak görülen engelli bireyler, erişilebilirlik ve insan yaşamını gözeterek inşa edilmeyen mekânlardan komşuları, aile üyeleri veya görevliler tarafından kurtarıldığında acıma duygularıyla eşleşen sahneler ortaya çıkmaktadır.[6] Bununla birlikte halihazırda sayıları azalan ve herkes için ulaşılabilir olmayan deprem toplanma alanları farklı engel gruplarından insanların erişimine uygun tasarlanmadığı, buralara ulaşım erişilebilir olmadığı ve bu alanlara ilişkin bilgilendirmeler de erişilebilir olmadığı için engellilerin belki de yerinden kıpırdamamasının daha güvenli olacağının düşünüldüğü değerlendirmesini yapmak tuhaf olmayacaktır.[7]

Deprem Ânı ve Getirdikleri

Deprem durumunda engelli bireylerin daha az zarar görmesi için yaşadıkları evlerin depreme dayanıklı olması, engelli bireylerin deprem ânında kendileri için tehlike oluşturmayacak eşyalara sahip olması, her zaman günlük kullandıkları ürün ve araçlara kolaylıkla erişebiliyor olmaları büyük önem taşımaktadır.[8] Deprem meydana geldiğinde engelli bireyler böyle bir ortamda doğru bilgilendirildikleri ve kapsamlı bir acil afet planı yaptıkları takdirde daha az hasarla kurtarılabileceklerdir.[9] Yine deprem sonrası toplanma alanlarının, bilgilendirmelerin ve sunulan hizmetlerin tüm engelliler için erişilebilir olması, engelli bireylerde görülecek travmatik stres tepkilerinin travma sonrası stres bozukluğuna dönüşmesinin önlenmesi ve ihtiyaçların zamanında giderilmesi açısından etkili olacaktır.

Deprem ve Adaletli Politika

Deprem hazırlık politikasının adaletinden söz edilebilmesi için birçok farklı kurumun

bir arada çalışacağı ve sorumluluk alacağı bir sürecin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Alandaki gözlem ve çıkarımları göz önünde bulundurduğumuzda aşağı yukarı şöyle bir planlama düşünülebilir:

- Engelli bireylere yönelik güncel verinin, afet durumlarında gerekecek bilgiler içererek oluşturulması öncelikli hedef olmalıdır.

- Bütün engelliler için, engel durumları da gözetilerek acil durum planı oluşturmaya yönelik bilgilendirici materyaller hazırlanmalı ve kendilerine ulaştırılmalıdır. Bu konuda hazırlık çalışmasında alandaki sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapılabilir. Tıpkı pandemi sürecinde insanların bilgilendirilmesine yönelik oluşturulan e-nabız gibi kanallar kullanılarak, internet erişimi olmayanlar telefonla aranarak engellilere içerikler ulaştırılabilir veya engelliler hazırlanan içeriklere dair bilgilendirilebilir.

- Depreme dayanıklı evler yapılırken erişilebilirlik standartları engelliler için gözetilerek inşa edilmelidir. Bu yapılar tasarlanırken acil durum tahliyelerinde engelli bireylerin de olacağı ihtimali gözetilmeli, ilgili planlamalar için alandaki yetkin ve hak temelli sivil toplum kuruluşlarının görüşü alınmalıdır. Buna ek olarak dünyadaki uygulamalar takip edilmeli, eksik kalınan noktalarda iyi örnekler değerlendirilmelidir.

- Hem deprem gibi afet durumları konusunda eğitim veren kişiler hem de deprem hâllerinde görevli kurtarma ekibinden psikososyal destek ekibine kadar herkesin engelliliğe dair hak temelli bir bakışa sahip olabilmesi için düzenli bilgilendirmeler planlanmalıdır. Acil durumlarda göreve gitmeden önce bu kişilere verilmek üzere bir cep kitabı ve kısa video üretilip yaygınlaştırılmalıdır.

- Tüm bunların gerçekleştirilmesi için, ilgili kurumların reklam yapmak veya proje üretip para kazanmak gibi gayelerden sıyrılıp var olan kaynağın koordinasyonunu gerçekleştirip nitelikli adımlar atacak bir ekibe ve çalışmalarına ayırması gereklidir.

Sonuç

Depremler dahil olmak üzere tüm acil durumlar insanlar ve tüm canlılar için olağanüstü ve büyük ölçüde negatif etki potansiyeli taşıyan durumlardır. Bu nedenle her kesim için erişilebilir, ulaşılabilir acil durum strateji ve planları üretmek daha az zararla karşılaşmak açısından koruyucu olacaktır. Bu anlamda daha büyük risklerle karşı karşıya kalması muhtemel olan engellilerin güvenli ve afete dayanıklı yaşam alanlarının kurgulanmasından başlayarak tüm süreçlerde düşünülmesi oldukça önemlidir. Bu amaçla engelliler dahil herkesi kapsayarak hazırlanacak, güçlendirici ve ayakları yere basan bir politikaya ihtiyaç olduğu sonucuyla bitirmek yerinde olacaktır. Umarız bu sayı gerekli kişi ve kurumların harekete geçmesi için bir itici güç oluşturur.

1- Relief Web (2020, 3 Aralık). *During disaster displacement, people with disabilities are too often forgotten.* reliefweb.int/report/world/during-disaster-displacement-people-disabilities-are-too-often-forgotten#:~:text=Despite%20significant%20knowledge%20gaps%2C%20the,a%20safe%20and-%20timely%20manner. (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
2- İHD (1981, 3 Eylül). *Engelli kişilerin haklarına dair uluslararası sözleşme ve seçmeli protokol.* ihd.org.tr/engellker-haklarina-da-uluslararasi-slee-ve-secmeli-protokol/ (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
3- AFAD (2013). Ulusal deprem stratejisi ve eylem planı 2012-2023. deprem.afad.gov.tr/downloadDocument?id=1643 (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
4- AFAD (2018). *Türkiye deprem tehlike haritası.* deprem.afad.gov.tr/deprem-tehlike-haritasi (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
5- Tonak, H. A. ve Kitiş, A. (2020). Deprem ve yangın afetlerinde engelli: Anlatımsal bir derleme. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 8(1), 77-84; Açıkalın Rashhem, O. ve Aslangiri, F. (2019). Engellilerin afete dirençliliği ve Van'da yerel örgütlenme. *Resilience Journal/Dirençlilik Dergisi*, 3(1), 71-83.
6- *Anadolu Ajansı* (2020, 6 Şubat). Enkaz altından kurtardığı engelli babasının yanından ayrılmıyor. aa.com.tr/tr/vg/video-galeri/enkaz-altindan-kurtardigi-engelli-babasinin-yanindan-ayrilmiyor/148; *Haberler.com* (2017, 4 Mart). Enkazın altında kalan 85 yaşındaki engelliyi komşuları kurtardı. haberler.com/enkazin-altinda-kalan-85-yasindaki-engelliyi-9331821-haberi/ (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
7- Demirtaş, E. (2020, 19 Şubat). Engellilere yönelik hazırlık yapılmıyor. *Gazete Kadıköy*, gazetekadikoy.com.tr/gundem/engellilere-ynelik-hazirlik-yapilmiyor (Erişim tarihi: 3 Nisan 2022).
8- Aryankhesal, A., Pakjouei, S. ve Kamali, M. (2017). Safety needs of people with disabilities during earthquakes. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 12(5), 1-7.
9- A.g.y.

İstanbul'da Deprem Riskinin Bir Cephesi Olarak Kanal İstanbul

Pelin Pınar Giritlioğlu ve Savaş Karabulut ile Söyleşi

2011'den beri Türkiye'nin gündeminde olan "çılgın proje" Kanal İstanbul'un İstanbul'da yaratacağı tahribatın bir boyutunu da deprem riski oluşturuyor. Projenin depremle ilişkisini TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi Eşbaşkanı Doç. Dr. Pelin Pınar Giritlioğlu ve Deprembilimci Dr. Öğretim Üyesi Savaş Karabulut'tan dinledik.

Proje güzergâhında yer alan
Şahintepe Mahallesi.
Fotoğraf: Emirkan Cörüt

Bahar Bayhan: Kanal İstanbul Projesi, ekolojik dengede yaratacağı hasarın yanı sıra kente getireceği yükler açısından da tartışılıyor. Kısaca projenin İstanbul kentleşmesinde yaratacağı etkileri öğrenebilir miyiz?

Pelin Pınar Giritlioğlu: Kanal İstanbul Projesi, kent ve bölge için büyük bir eko-yıkımı beraberinde getireceği gibi, kent üzerine yeni sosyal ve ekonomik yükler de bindirecektir. Proje kapsamında inşa edilecek altı adet köprü ve köprülerin karayolu bağlantıları sebebiyle kent halkına yeni köprü ve otoyol geçiş maliyetleri yüklenecektir. Kentin içinden bölgeye taşınan kesimlerin, ya da bölgede yaşayıp daha önce hayatını kırsal faaliyetlerle idame ettirenlerin sosyoekonomik açıdan büyük bir yıkım ve bölgenin yeni hayatına uyum sorunu yaşayacağını da eklemek gerekir. İstanbul'un 2009 onanlı Çevre Düzeni Planı kent için 16 milyon nüfus öngörmekteydi. Daha şimdiden bu eşik katlanarak aşılmış durumdayken, bu nüfusa en az iki milyon daha eklenecektir. Bu nüfus kentin içinden gelmeyecek, ilave bir yük olarak kentin sırtına eklenecektir. Yani temel ihtiyaç ve hizmetlerin paylaşımında, herkes, hakkı olandan, yani alması gerekenden daha azına erişebilecektir. Bölgede önerilen fonksiyonların deprem riski ile ilgisi olmadığı, özel proje alanlarının, özel sağlık ve eğitim tesislerinin, turizm kullanımlarının alana getirileceği de düşünülürse, projenin hiçbir tutarlılık içermediği açıkça ortadadır.

Kanal İstanbul Projesi'nin İstanbul'da beklenen depremle ilişkisi nedir? Kanal İstanbul planlanırken deprem riski ne derece göz önüne alındı?

Savaş Karabulut: Kanal İstanbul Projesi, iktidar tarafından depreme hazırlık için gerekli olduğu da öne sürülerek, aklımızla dalga geçer bir araç olarak getirildi. Proje için hazırlanan ÇED Raporu'nda bile 5 büyüklüğünde depremin olabileceği (denizdeki faylardan bağımsız) yapılan bilimsel çalışmalarla vurgulanmaktadır. Ancak depreme hazırlık sürecinde kilit rol oynayan finans yönetimi konusunda yönetici erkin iradeyi kent emekçilerinden yana değil, tekelci, finans-kapitalin taleplerine göre ayarlamasının tipik

Fotoğraf: Emirkan Cörüt

bir örneği olan bu projeye karşı çıkmak bu nedenle önemlidir. Bu projenin bütçesi ile 6-8 milyon yurttaşın hayatının kurtarılabileceği unutulmamalıdır. Aksi bir durumda ise Ortadoğu sermayesi için yeni bir şehir yaratacak olan AKP iktidarının, ilerisi için (yıkımlar sonrası) planları bellidir.

P.P.G.: Proje alanında üç canlı fay hattı bulunduğu ÇED Raporu'nda belirtilmektedir. Rapor, buradaki deprem riskine işaret ettiği gibi, yüksek tsunami riskine de vurgu yapmaktadır. Oysaki, plan raporunda sağlıklı ve güvenli yaşam çevreleri oluşturma amacından söz edilmektedir. Buradan da anlıyoruz ki aslında Kanal İstanbul planlarının sayılan birçok gerekçesi içinde deprem riski dikkate alınmamış ve birkaç basmakalıp sözle geçiştirilmiştir.

Kanal İstanbul Projesi alanında ve etki alanında yer alan yerleşim bölgelerinin depreme karşı dayanıklılığı nedir? Proje inşa edilirse bu bölgeler olası bir depremde nasıl etkilenecek?

S.K.: Avrupa Yakası'nda çevreyolunun güneyinde kalan tüm alanlar (doğuda Haliç'e kadar) zeminsel açıdan birçok problem barındırmaktadır. Ayrıca, İstanbul'un kentleşmesi sürecinde nüfusun en yoğun olduğu alanlara karşılık geldiği ve yapı stoğunun diğer bölgelere göre daha yaşlı olduğu gerçeğini bir kenarda tutmamız gerek-

Fotoğraf: Ekin Çekiç

mektedir. Kanal İstanbul yani su yolu projesinin olduğu alanlarda zeminsel açıdan da birçok problem (heyelan, sıvılaşma, yerel zemin etkisi, oturmalar vb.) bulunmaktadır. Avcılar ve Küçükçekmece İstanbul'un en eski yapılarını barındıran yerleşim alanlarından olup, bu bölgede ortalama bina yaşı 25'in üzerindedir. Özellikle ulaşım akslarının en yoğun olduğu bu alanlarda deprem, tsunami ve zemin yenilmeleri nedeniyle ulaşımda büyük bir yıkım oluşacağı, önlem alınmaması durumunda, iletişimin tamamen kopacağı unutulmamalıdır. Ülkemizde yoğun kar yağışı nedeniyle ulaşılamayan köyler misali, ivedi müdahalenin sadece havadan yapılacağı bir çözümün ne derece yeterli olacağına da şüpheyle bakılmalıdır.

Rezerv yapı alanında Yeni Şehir projesi öngörülüyor. Rezerv yapı alanı ne demek? Buradaki yapılaşmanın yaratacağı tehlike nedir?

P.P.G.: 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'un 1. Maddesinde amaç; "afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemek" şeklinde tarif edilmektedir. Rezerv yapı alanı ise kanunda, "Bu Kanun uyarınca gerçekleştirilecek uygulamalarda yeni yerleşim alanı olarak kullanılmak üzere, TOKİ'nin veya İdarenin talebine bağlı olarak veya resen Bakanlıkça belirlenen alanlar" olarak tanımlanmaktadır. Yani rezerv alan, afet riski taşıyan yapı alanlarının, sağlıklı ve güvenli yaşama koşulları oluşturmak suretiyle taşınacağı yeni yerleşim alanıdır. Bu amaç dışında kullanılamaz. Kanundaki tanımda eksik bırakılan bir konu da bulunmaktadır: Rezerv alanlar aslında geçici yapı alanları olmalıdır. Yani içerdiği risk nedeniyle rezerv alana taşınanlar, risk giderildikten sonra geri dönmelidirler. Aksi takdirde, kentin dışına yollanan toplumsal kesimlerin kente tekrar geri dönüşü müm-

kün olmayacak, kent içi alanlar da başka bir kesime tahsis edilecektir. Kanal İstanbul Projesi incelendiği zaman, projenin afet riskini önceleyen bir amacı ve buna bağlı hedeflerinin bulunmadığı görülmektedir. Plan raporunda sadece riskli alandan bir miktar nüfusun buraya aktarılacağından söz edilmekte, ancak planda buna yönelik hiçbir hesap, veri, strateji yer almamaktadır. Öyleyse, esas tehlike, yerli yerinde durmaktadır. İstanbul'un içinde halihazırda afet riski taşıyan milyonlarca yapı, İmar Barışı ile yasallaştırılmıştır. İkinci olarak, kent içinde afet riski altında yaşayanların rezerv alana taşındığı varsayılırsa, bu toplumsal kesimlerin yeniden kente dönüş imkânı kalmayacaktır. Bu durumda rant değeri yüksek kent içi alanlar başka kesimlere tahsis edilecek demektir.

Afetler ve Sosyal Konut Pratikleri

Can Orhan

Düzce. Fotoğraf: Emirkan Cörüt

Bu yazıda, afetlerden etkilenen bölgelerde konut alanlarının iyileştirilmesi ve dirençli konut alanları geliştirme yöntemlerine dair dünyadan iyi uygulamalar derlenmiştir.[1]

Risk Yönetimi Projesi

Pakistan, 2020

Pakistan'da "Daha Güvenli bir Yaşam Alanı için Yerli Bilgi ve Teknolojiyi Entegre Etme" projesi, uydu görüntülerini ve riskleri haritalamak üzere Coğrafi Bilgi Sistemlerini (GIS) kullanarak afet riskini önlemek ve Pakistan'ın köylerinde güvenli yaşam alanları oluşturmak üzere Aga Khan Agency for Habitat, Pakistan (AKAH Pakistan) tarafından kuruldu. Proje bağlamında köy sakinlerine eğitim sağlanarak yerel çevre bilinci oluşturuluyor ve afet risklerini azaltmaya yönelik inşaat teknikleri öğretilerek daha güvenli alanlarda evler inşa edilmesi sağlanıyor.

Düzce Umut Evleri

Türkiye, 2017

1999 depremleri sonrası Düzce'de on binlerce konutun yıkılmasıyla büyük bir konut problemi ortaya çıktı. Bu sorunun çözümüne yönelik devlet destekli yapılan çalışmalar yalnızca konut sahiplerini kapsadı ve kiracı olarak barındığı konutların yıkılması sonucu kiracıların konut hakkı bu süreçte ihmal edildi. Kiracıların birkaç yıl sonra deprem sonrası geçici barınma alanları olan prefabrikleri boşaltması gündeme gelince konut hakkının sağlanması için mücadele amacıyla 2003 yılında kiracı depremzedeler tarafından Türkiye'nin ilk kiracı hareketi olan Düzce Evsiz Depremzedeler Dayanışma Konut/Yapı Kooperatifi kuruldu. Uzun yıllar süren kitlesel hareketler ve lobi faaliyetleri sonucunda konutların inşaatı için devletten bir arsa tahsis edildi. Düzceli Evsiz Depremzedeler'in gönüllü ve kooperatif deneyimiyle hayata geçirdiği Düzce Umut Evleri projesi, sürdürülen çalışmaların ve uğraşların sonucu olarak geliştirilmeye başladı. Katılımcı bir süreç dahilinde yürütülen çeşitli atölye çalışmaları, profesyonel gönüllüler dahil toplumun farklı kesimlerinden ilgi gördü. Atölye çalışmaları projenin planlanması, tasarımı ve inşaatını kapsadı. Düzce Umut Evleri projesi 2017 Dünya Habitat Ödülleri'nde finalist olarak yer aldı.[2]

Yerel İnşaat Bilgisi ve Dirençlilik

Haiti, 2018

Karayip Denizi'nde bulunan Haiti, 2010 yılında yaklaşık 250 bin insanın hayatını kaybettiği ve bir buçuk milyon insanın evsiz kaldığı yıkıcı bir deprem yaşadı. Bunun sonucu olarak büyük bir altyapı, gıda ve konut sorunu ortaya çıktı. Birçok uluslararası insani yardım kuruluşu barınma sorununu gidermek için büyük yardım organizasyonları başlatsa da konut geliştirme süreci yerel tekniklerin, iklimin ve kültürün ihmal edildiği, betonarme inşaat gibi global inşaat tekniklerinin uygulandığı bir süreç hâline gelmeye başladı. Toprak mimari ve yerel inşaat teknikleri üstüne araştırma yürüten, çalışan ve eğitimini veren, kültürel ve çevresel sürdürülebilirlik ilkelerini benimseyen CRAterre, bu süreçte etkin bir rol aldı. CRAterre'nin alternatif yaklaşımı, doğal afetlere karşı dirençli ve sürdürülebilir modeller üstüne oldu. Bu bağlamda bölgenin fiziksel, sosyal, çevresel, ekonomik ve kültürel özellikleri dikkate alınarak yerel inşaat teknikleri öğrenildi ve geliştirildi. Afetlere karşı dirençlilik sağlayan yerel inşaat bilgisinin yaygınlaştırılmasıyla beraber bölgedeki konutlar, 2016 yılında bölgeyi vuran Matthew Kasırgası'yla beraber eski pratiklere oranla daha az hasar almayı başardı.

Sumatra Adası'nda Depreme Karşı Güvenli Yaşam Alanları Oluşturmak

Endonezya, 2012

2007 yılı sonrası yıkıcı depremlere maruz

kalan Sumatra ve Bengkulu'da 200 bine yakın konut yıkıldı. Deprem sonrası bölgenin yeniden yapılanma sürecini geliştiren ve uluslararası bir organizasyon olan Build Change'in odak noktası depremlerin değil, kötü inşa edilmiş binaların öldürdüğü üzerineydi. Bu noktadan hareketle, altı adımdan oluşan ve bölgenin ihtiyaçlarına uyum sağlayan bir proje modeli hazırlandı. Bu adımlar sırasıyla; bölgede gerçekleşen önceki depremlerden tecrübe kazanmak, düşük bütçeli ya da maliyetsiz tasarımlar yapmak, yerel becerileri inşa etmek, yerel talebi canlandırmak, sermayeye ulaşımı kolaylaştırmak ve değişimi gözlemlemekti. Build Change'in geliştirdiği model: ölümleri, yaralanmaları ve ekonomik kayıpları en aza indirmek için depreme dayanıklı bina tasarımını ve bu binaların inşası için gereken bilginin mühendislere, inşaatçılara, ev sahiplerine ve devlet görevlilerine aktarılmasını kapsıyor. Build Change standartlarına uygun yapılan 478 konut, 2009 yılında gerçekleşen depremde herhangi bir hasar almadı.

"Daha İyi İnşa Et"

Sri Lanka, 2008

Sri Lanka kıyılarının üçte ikisi, 2004 yılında gerçekleşen ve 50 bin kişinin hayatını kaybettiği, 120 bin konutun yok olduğu bir tsunami felaketiyle zarar gördü. 2005 yılında Practical Action tarafından tanıtılan "Daha iyi inşa et" (Building Back Better) hareketi, yerel sivil toplum kuruluşlarının ve afetten etkilenen grupların katılımıyla başladı. Proje kapsamında konutların yeniden inşası, iyileştirilmesi, geçim kaynaklarının geliştirilmesi, altyapı ve sağlık hizmetlerinin sağlanması konularında çalışmalar yürütüldü. Afetten etkilenmiş bir kısım yaşam alanı, yerel malzemeler ve uygun teknolojiler kullanılarak yeniden inşa edildi. Ayrıca ekonomik sürdürülebilirliği sağlamak ve güvenli yaşam alanları inşa etmek için 1200'e yakın kişiye yeni beceriler ve bilgiler aktarıldı.

The Iberville Offsites: Soylulaştırmaya Karşı Direnç

Amerika Birleşik Devletleri, 2016

Katrina Kasırgası 2005 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin tarihî bir şehri olan New Orleans'ı yıkıcı bir etkiyle vurdu ve birçok insanı evsiz bıraktı. Ayrıca Afrikalı-Amerikalı topluluk başta olmak üzere kent sakinlerinin büyük bir kısmı evlerini terk etmek zorunda kaldı. Yerel bir emlak şirketi olan Redmellon, adını Iberville Sos-

Filipinler. Kaynak: world-habitat.org

Endonezya. Kaynak: world-habitat.org

yal Konut Projesi'nden alan "The Iberville Offsites" projesini hayata geçirdi. Projenin temel odak noktası, tarihi koruma ilkeleri dahilinde, kent içinde bulunan, terk edilmiş ve boş olan mülklerin yarattığı "kötü izlenimi" ortadan kaldırıp kasırga sonucu yerlerinden edilmiş hanehalklarına karşılanabilir konut sunmaktı. Bölge, soylulaştırmaya yatkın olsa da New Orleans Kent Yönetimi tarafından konutlara yerleştirilecek olanlara 15 yıllık kira yardımı ve 35 yıllık karşılanabilir konut garantisi verildi. Proje, Kongre tarafından Global Grand Prize Winner for Excellence in Urban Design ödülüne layık görüldü. Ayrıca ABD Konut ve Kentsel Gelişim Bakanlığı tarafından National Trust for Historic Preservation ödülünü aldı.

Kendi Kendine İyileşmek

Filipinler, 2017

2013 yılında Haiyan Tayfunu Filipinler'in büyük bir bölümünü etkiledi ve yaklaşık bir milyon konut yıkıldı. CARE International'ın bir parçası olan CARE Filipinler Ofisi'nin hayata geçirdiği Haiyan Sonrası Kendi Kendine İyileşme Konut Programı, afette yıkılan yerlerin onarımı ve iyileştirilmesi için dışarıdan bir yardım beklenmeksizin kendi kendine onarımı teşvik etti. Bu bağlamda, afetten etkilenen ailelere rehberlik, malzeme, para ve teknik yardım yapıldı. Yerel malzemelerin ve yıkılan evlerden alınan molozların kullanılmasıyla doğal afetlere karşı dirençli ve güvenli evlerin yapımı, bakımı ve sürdürülebilirliği öğretildi. Proje dahilinde 15 binden fazla aileye yardım edildi. Yardım programı 2017 Dünya Habitat Ödülü'nün sahibi oldu.

Yarım Ev

Şili, 2014

Şili, 2010 yılında 8.8 büyüklüğünde yıkıcı bir deprem ve ardından gelen tsunami felaketiyle yüzleşti. Bunun sonucunda on binlerce insan hayatını ve yaşam alanını kaybetti. Constitución, deprem ve tsunamiden en çok etkilenen küçük kıyı kasabalarından birisiydi. Yaşam alanları tahrip olan düşük gelirli insanlar için yeni bir sosyal konut kavramı geliştiren mimar Alejandro Aravena, evlerin yarısını inşa etmeyi önerdi ve bu projeyi hayata geçirdi. Bu bağlamda, kamu kaynakları ya da kullanıcı bütçesinin yetersiz kaldığı durumlarda bir evin yarısını inşa edip diğer yarısını ileride kullanıcı tarafından inşa edilme potansiyeline karşı boş bırakma fikri, projenin temel felsefesi oldu. Boş bırakılan hacim, istedikleri zaman kullanıcıların kendileri ya da ufak ölçekli yükleniciler tarafından tamamlanabiliyor. "Mimarsız mimarlık" olarak anılan *spatial agency* kavramının bir yansıması olan proje, uygulanış şekli ve temel kriterleri açısından yoğun tartışmaları da beraberinde getirdi.[3]

1- Düzce Umut Evleri ve Yarım Ev projeleri haricindeki projelere dair bilgiler World Habitat web sitesinden derlenmiştir. Bkz. world-habitat.org/world-habitat-awards/ (Erişim tarihi: 20 Eylül 2021)
2- Umut Evleri. umutevleri.org (Erişim tarihi: 13 Eylül 2021)
3- Kolson Hurley, A. (2019, 26 Eylül). How an architect who designs 'half-houses' rebuilt a city. Bloomberg. bloomberg.com/news/articles/2019-09-26/alejandro-aravena-on-designing-for-disaster (Erişim tarihi: 27 Kasım 2021)

Biyografiler

Yaşar Adnan Adanalı
İstanbul merkezli çalışan ürbanist, araştırmacı, öğretim görevlisi. Mekanda Adalet Derneği (MAD) kurucularından ve direktörü. Dominik Cumhuriyeti'nin başkenti Santo Domingo'da kent yoksulları ile konut hakkı üzerine çalıştı. Stuttgart Üniversitesi'nin yürüttüğü Ortadoğu'nun farklı kentlerinde bulunan Filistin Mülteci Kampları'nın katılımcı yöntemlerle iyileştirilmesi projesinde yer aldı. 2009 yılından beri Darmstadt Teknik Üniversitesi Mundus Urbano Yüksek Lisans Programı'nda katılımcı planlama ve tasarım dersi veriyor. Türkiye'nin ilk katılımcı toplu konut projesi olan Düzce Umut Evleri'nin gönüllülerinden biri.

Ayşe Selda Altıntop
İzmir Bornova Anadolu Lisesi'nden sonra Dokuz Eylül Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Bölümü'nü bitirdi. 2016 yılında İş Güvenliği Uzmanı oldu. Ege Üniversitesi'nde iş güvenliği üzerine yüksek lisans yaptı. Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'ndan Asbest Söküm Uzmanlığı Sertifikası aldı. Yüksek lisans çalışmalarını "Asbestle Çalışmalarda İş Güvenliği" konusunda yoğunlaştırdı. Halen B Sınıfı İş Güvenliği Uzmanı ve Asbest Söküm Uzmanı olarak çalışıyor. ASUD Asbest Söküm Uzmanları Derneği Denetleme Kurulu Üyesi ve İzmir Kent Konseyi'nde Bütünleşik Afet Çalışma Grubu Yürütme Kurulu Üyesi olarak asbest konusunda farkındalık ve toplumsal bilinçlenme çalışmaları yapıyor.

Onur Arslan
2017 yılından beri Kaliforniya Üniversitesi, Davis, Kültürel Antropoloji Bölümü'nde doktora yapmakta ve asistan olarak çalışıyor. Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. Yüksek lisans derecesini Bilgi Üniversitesi Felsefe ve Toplumsal Düşünce Programı'nda aldı. Araştırmalarında teknobilimsel yapıların ve pratiklerin toplumsal ilişkileri nasıl şekillendirdiğine odaklanıyor. Türkiye'de bilim ve teknoloji çalışmaları alanındaki araştırmaların üretimini ve yaygınlaşmasını amaçlayan İstanbuLab'ın kurucu üyelerindendir.

Kamile Batur
Mimar. Doktora öğrencisi. Viyana Teknik Üniversitesi'nde Avusturya Bilim Akademisi (ÖAW) tarafından desteklenen afet ve kentsel mekânın üretimi arasındaki ilişki üzerine doktora çalışmasına devam ediyor. İstanbul'da kentsel dönüşüm üzerine hazırladığı "Umkämpfte Interventionen: Eine Kriegstopographie. Strategien und Taktiken der Stadterneuerung in Istanbul" isimli yüksek lisans tezine 2016 yılında Viyana Belediyesi tarafından Rudolf Wurzer Ödülü verildi. 2017-2020 arasında Viyana Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Görsel Kültür biriminde araştırmacı olarak çalıştı.

Bahar Bayhan
2011 yılında MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun oldu. MSGSÜ Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisans eğitimini tamamladı. Arkitera.com'da editör olarak çalıştı. Çalışmalarına Mekanda Adalet Derneği bünyesinde devam etmekte, beyond.istanbul yayınlarının editörlüğünü üstlenmektedir.

Esril Bayrak
1998 yılında İstanbul'da doğdu. Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı. Çağdaş İngiliz ve Türk edebiyatıyla yakından ilgileniyor. İngilizce ve Fransızca çeviri kitap editörlüğü yaparken bir yandan da amatör olarak çeviriyle ilgileniyor.

Ferhat Boratav
1959 doğumlu. İstanbul Erkek Lisesi ve Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü mezunu. Fransa'da Grenoble Üniversitesi'nde, Türklerin göçmenlik deneyimi konusu üzerine çalıştı. Gazeteciliğe 1988 yılında Nokta Dergisi'nde başladı. BBC Türkçe Servisi, Show TV ve ATV'de çalıştı. Ekim 1999'da CNN Türk'ün genel yayın yönetmenliğini üstlendi. 20 yıla yakın süredir üniversitede ders veriyor. Michigan Üniversitesi merkezli Knight-Wallace Gazetecilik Burs Programı'nın yürütme kurulu üyesi. 2020'de faaliyetlerine son verene kadar Türkiye Açık Toplum Vakfı'nda danışma kurulu ve yönetim kurulu üyesiydi. 65+ Yaşlı Hakları Derneği ve Yanındayız Derneği'nin kurucuları ve yöneticileri arasında.

Eray Çaylı
Şiddet ve afetin mekânsal ve görsel politikasını, antropoloji, coğrafya, mimarlık ve sanat alanlarıyla temas hâlinde çalışan akademisyen. Bu konuları, yayınladığı birçok makalenin yanı sıra, Victims of Commemoration: The Architecture and Violence of Confronting the Past in Turkey ile İklimin Estetiği: Antroposen Sanatı ve Mimarlığı Üzerine Denemeler adlı monografilerde ve eş-derleyiciliğini yaptığı Architectures of Emergency in Turkey: Heritage, Displacement and Catastrophe adlı kitapta da ele alıyor. 2015'te Bartlett School of Architecture, University College London'da doktorasını tamamladı. 2011'de gittiği Londra'da halen yaşamakta ve çalışmakta. 2018'den beri çalıştığı London School of Economics and Political Science'ta şiddetin estetize edilme biçimleri ve ırkçılık üzerine yüksek lisans seviyesinde dersler veriyor.

Duygu Dağ
Sabancı Üniversitesi Görsel Sanatlar ve Görsel İletişim Tasarımı Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladı. Uzun yıllar reklam, mimarlık ve medya sektörlerinde çalıştı. Çocukların ve gençlerin spor yoluyla sosyal güçlenmesine yönelik çalışmalar yaptı. Mekanda Adalet Derneği'nde Çevre Adaleti Programı Sorumlusu olarak çalışmaktadır.

Ian Robert Davis
Mimar. 12 yıl Birleşik Krallık ve ABD'de çalıştıktan sonra 20 yıl boyunca Oxford Brookes Üniversitesi Mimarlık Okulu'nda (bugün Oxford Politeknik) eğitim verdi. 1970'lerin başından itibaren 45'ten fazla ülkeyi ziyaret ederek BM ve hükümetlere, afetler ve afet risk yönetimi sonrasında sığınma konusunda eğitim verdi ve danışmanlık yaptı. Bir yandan da Oxford'un zengin mimarisi ve peyzajı üzerine suluboya resim yapmaya, yazmaya ve eğitim vermeye devam ediyor.

Esra Demirkol Colosio
Göç Araştırmaları Derneği (GAR) üyesi. Aynı zamanda Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapıyor. 2009 yılında ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nden, 2011 yılında ODTÜ Sosyal Antropoloji Bölümü'nden mezun oldu. Doktorasını, 2020 yılında Sussex Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde Türkiye-Japonya göçü ekseninde kurulan ulusötesi aile ilişkileri üzerine tamamladı. Ulusal ve uluslararası projelerde araştırmacı olarak yer almanın yanı sıra, birçok dernekte gönüllü olarak çalıştı.

Mabel Denzin Gergan
Chapel Hill Kuzey Carolina Üniversitesi Coğrafya Departmanı'nda doktora sonrası araştırma görevlisi. Akademik araştırma konusu olarak, derinleşen ekolojik ve ekonomik kırılganlıklar çerçevesinde Hindistan devletiyle Himalaya çeperleri arasındaki değişken ilişkiye odaklanıyor.

Youenn Gourain
Paris Est Marne-la-Vallée Üniversitesi Teknoloji, Bölgeler ve Toplum Araştırmaları Merkezi'nde doktora öğrencisi ve Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nde (IFEA) araştırmacı. IFEA İstanbul Şehir Gözlem Merkezi'nin eşkoordinasyonunu yürütüyor. Çoklu risk perspektifinden sismik riske odaklanarak İstanbul'da risk yönetimi konusunda kentsel planlama ve Bilim ve Teknoloji Araştırmaları (BTA-Science and Technology Studies) alanında doktora çalışmalarını sürdürüyor.

Sena Nur Gölcük
2019 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun oldu. Lisans tezinde, sakat hakları bağlamında yerel yönetimlerin politikaları konusuna odaklandı. 2019-2020 arasında serbest planlama bürosunda şehir plancısı olarak çalıştı. 2020 yılında Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde hukuk eğitimine başladı. 2019 yılında gönüllü olarak dahil olduğu Mekanda Adalet Derneği'nde şimdi Kentsel Politikalar Program Asistanı olarak çalışıyor.

Suna Kafadar
İstanbullu yazar ve çevirmen. Feminist yayın 5Harfliler'in editörlerinden biri. 2013'ten beri Yedikule Bostanları'na sahip çıkmaya çalışıyor.

Ebru Kayaalp Jurich
2009 yılında Rice Üniversitesi Kültürel Antropoloji Bölümü'nden doktora derecesini aldı. 2015 yılında *Remaking Politics, Markets and Citizens in Turkey: Governing Through Smoke* (Bloomsbury Yayınları) isimli kitabı yayımlandı. Şu anda uzmanlar, afet, risk, bilim ve teknoloji konuları çerçevesinde, beklenen büyük İstanbul Depremi üzerine araştırmalar yapıyor. Yeditepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nde öğretim üyesidir.

Rümeyza Kazancıoğlu
65+ Yaşlı Hakları Derneği Yönetim Kurulu Başkanı. İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi'nden 1991'de mezun olduktan sonra 2001'e dek İç Hastalıkları Uzmanlığı ve Nefroloji yan dal uzmanlıklarını aynı fakültede tamamlamıştır. 1999 Marmara Depremi'nden sonra ulusal ve uluslararası Nefroloji Derneklerinde kısa ve uzun süreli afetlerde kronik hastalıkları olan kırılgan bireyler ve özellikle böbrek sağlığı konusunda çalışmalar yürütmüştür. 2010 yılında profesör olan Dr. Kazancıoğlu, 65+ Yaşlı Hakları Derneği kurucu üyesidir.

Gizem Kıygı
Şehir plancısı ve kent tarihçisi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden 2012 yılında mezun oldu. Kent tarihi alanında tamamladığı teziyle Boğaziçi Üniversitesi ATA Enstitüsü'nden yüksek lisans derecesini 2019'da aldı. 2017'de konuk araştırmacı olarak bulunduğu Bosna Hersek Tarih Müzesi'nde çocuklarda savaşın mekân hafızasına ilişkin gözlemlerde bulundu, hazırladığı yazılar Pencere Yayınları tarafından basılan *Hatırlamak İyileştirir* kitabında yayınlandı. Açık Radyo'da Yerden Yüksek isimli şehircilik programını hazırlayıp sunuyor. Kurucusu olduğu Şehir Dedektifi inisiyatifiyle atölye çalışmaları gerçekleştirmeye, çocuklarla birlikte şehir üzerine düşünmeye ve üretmeye devam ediyor.

Selver Sezen Kutup
Lisansını Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamladı. Aynı üniversitenin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden "Sevim Burak'ta Metinsel Ağ: Ford Mach I'in İnsan Dışı Varlıkları" başlıklı teziyle Yüksek Lisans derecesini aldı. Boğaziçi Üniversitesi'nde aynı bölümde doktora çalışmalarını sürdürmekte. Kadir Has Üniversitesi Ortak Dersler Bölümü'nde misafir öğretim görevlisi. Hayvanlara Adalet Derneği (HAD) üyesi olarak, gönüllü bir ekiple, ilkokuldan liseye çeşitli düzeylerdeki öğrencilere hayvan hakları anlatıyor.

Liana Kuyumcuyan
İstanbul Bilgi Üniversitesi, Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü'nden mezun oldu. Design Academy Eindhoven, Sosyal Tasarım Yüksek Lisans programında eğitim aldı. Kadir Has Üniversitesi, Mimarlık ve Kent Çalışmaları Yüksek Lisans Bölümü'nde eğitimine devam ediyor. Design Unlimited dergisinin yazı işleri müdürü. Mekanda Adalet Derneği'nin yayını beyond. istanbul'un 9. sayısı "Mekânda Adalet ve Beyoğlu"nun editörlüğünü yaptı. Galata'da yer alan Postane isimli kent merkezinin proje ve etkinlik koordinatörü olarak çalıştı. Postane binasına dair bulunan arşivlerin derlendiği "Bir Binada Kozmopolit Kenti Aramak" projesini yürütüyor.

Can Orhan
Araştırmacı, yazar, çizer. Profesyonel olarak mimarlık yapan bir şehirci. Mimarlık lisansını aldıktan sonra 2020 yılında Kadir Has Üniversitesi Kent Çalışmaları Yüksek Lisans Programı'nı bitirdi. Mega altyapılar, konut ve mekânsal veri, temel araştırma alanlarını oluşturuyor. Mekanda Adalet Derneği gönüllüsü.

Zozan Özgökçe
Feminist aktivist, vicdani retçi. Van Kadın Derneği kurucu üyelerinden. Dernekle birlikte Van Depremi'nin etkilerini azaltmak üzere çalışmalar yürüttü. Kadının İnsan Hakları Eğitimleri'ni (KİHEP) gerçekleştirdi. Birçok dergide, gazetede ve internet sayfasında yazılar yazıyor.

Gizem Öztekin
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Grafik Tasarım Bölümü'nde okuyor. Alametifarika'nın kurucu ortağı Uğurcan Ataoğlu'nun yanında 2 yıl asistanlık yaptı. Bir süre Alametifarika'da staj yaptıktan sonra freelance tasarımcı olarak çalışmaya başladı. Multidisipliner bir tasarım algısıyla çalışmaları ağırlıklı olarak editoryal tasarım üzerine olmakla birlikte branding, illüstrasyon ve motion gibi alanları da kapsıyor.

Andrew D. Pinto
Toronto Üniversitesi Dalla Lana Halk Sağlığı Okulu'nda toplum sağlığı alanında asistan hekim olarak çalışıyor. Toronto, Ontario Kanada'daki St. Michael Hastanesi'nde aile hekimi olarak görevini sürdürüyor.

Marlene Schäfers
Utrecht Üniversitesi Kültürel Antropoloji Bölümü'nde öğretim üyesi. Doktorasını 2015 yılında Cambridge

Üniversitesi'nde tamamladı. Araştırmaları, devlet şiddetinin mahrem ve cinsiyetlendirilmiş yaşamlar üzerindeki etkisine, ölüm ve ölümden sonraki yaşam politikalarına ve duygulanım ile siyasetin kesişimlerine odaklanıyor. Uzmanlık alanı, Kürt bölgeleri ve modern Türkiye antropolojisidir.

Nisa Nur Sevinç
Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde onur derecesiyle tamamladı. Çevre ve ekolojiye olan ilgisi sebebiyle birçok doğa okulu, insan hakları ve çevre hukuku eğitimine katıldı. Halihazırda bağımsız araştırmalarını çevresel adalet kavramı ekseninde yürütüyor.

Eda Sevinin
Central European University'de 2015 yılından bu yana sürdürdüğü doktora çalışmasını bitirmek üzere. Göç ve insani yardım üzerine çalışıyor. 2009'dan beri çeşitli kurumlarla birlikte çeviri ve editörlük çalışmaları yürütüyor. Şu an İstanbul'da yaşıyor.

Can Ünen
2005'ten bugüne sırasıyla İTÜ Geomatik Mühendisliği Bölümü'nde, Maltepe Üniversitesi, Özyeğin Üniversitesi ve MEF Üniversitesi İnşaat Mühendisliği bölümlerinde akademik pozisyonlarda görev aldı. Coğrafi bilgi sistemleri (CBS), gönüllü coğrafi bilgi (VGI), kitle kaynaklı sistemler ve afet yönetimi konularında çalışmalar yürütüyor. Yer Çizenler Herkes İçin Haritacılık Derneği'nin kurucularından. Ocak 2018'den bu yana derneğin yönetim kurulunda görev alıyor. OpenStreetMap Vakfı ve Humanitarian OpenStreetMap Team kuruluşlarının üyesi olup, Ocak 2022'den itibaren Humanitarian OpenStreetMap Team'de OpenStreetMap Eğitmeni olarak çalışıyor.

Ceren Yartan
Sabancı Üniversitesi Kültürel Çalışmalar Bölümü'nden mezun olduktan sonra Fulbright bursuyla gittiği Washington Üniversitesi, St. Louis Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nde yüksek lisansını tamamladı. Kültür-sanat kurumlarında editör ve araştırma uzmanı olarak çalıştı; kültür politikaları üzerine yayınlar ve eğitimler hazırladı. Kültür politikaları, kültür-sanatta katılım mekanizmaları, edebiyat ve feminizm tartışmaları odaklandığı meseleler arasındadır. 11 Dakika adlı podcasti hazırlayıp sunmaktadır. MAD'da editoryal koordinasyondan sorumludur.

Bahar Yavuz
Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nü tamamladıktan sonra Bilgi Üniversitesi Travma ve Afet Çalışmaları Uygulamalı Ruh Sağlığı Programı'ndan engelli bireylerde travma sonrası büyüme üzerine tamamladığı tezi ile master derecesini aldı. 2013 yılından itibaren aktif engellilik alanında, sivil toplumda yer alıyor. 2017-2021 arasında kamuda psikolog olarak çalıştıktan sonra, 2021'den itibaren Avrupa Birliği Sivil Toplum Destek Programı-III (CSSIII) tarafından desteklenen, engelli bireylerin bağımsız yaşam hakkı üzerine sürdürülen bir projenin koordinatörlüğünü yürütüyor.

Kenan Yıldız
1973'te İstanbul'da doğdu. 1995 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Kimya Bölümü'nden mezun oldu. 2014 yılında A Sınıfı İş Güvenliği Uzmanı olarak çalışmalar yürüttü. Aynı yıl Asbest Söküm Uzmanı oldu. 2016'da Türkiye'nin ilk yerli asbest laboratuvarını kurdu. Bozcaada sahilinde ve denizindeki asbest araştırması, toprak kaplarda asbest araştırması, akciğer sıvısında asbest araştırması, Aliağa asbest tarama çalışması, pudrada asbest çalışması gibi pek çok sosyal sorumluluk projesi yürüttü.

Emre Yılmaz
Lisans eğitimini Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamladı. Halihazırda avukatlık yapıyor ve kamu hukuku alanındaki yüksek lisans eğitimine Bahçeşehir Üniversitesi'nde devam ediyor.

Orkut Murat Yılmaz
Harita mühendisi ve özgür yazılım tutkunu. Yer Çizenler Herkes İçin Haritacılık Derneği'nin kurucularındandır. Coğrafi bilgi teknolojileri alanında Ar-Ge çalışmaları yürüten GeoPerformans adlı bir işletmenin başında çeşitli kurumlara destekler sunuyor.

Selen Yüksel
Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nden 2019 yılında mezun oldu. 2014 yılından beri çeşitli sivil toplum kuruluşlarında özellike insan hakları ve çocuk hakları alanlarında gönüllü olarak çalıştı. Derin Yoksulluk Ağı'nın kurucu üyelerinden, şu an aktif olarak Açık Alan Derneği Derin Yoksulluk Ağı'nda araştırma ve savunu koordinatörü olarak çalışıyor ve Boğaziçi Üniversitesi'nde yüksek lisans eğitimine devam ediyor.